Викрадений

Роберт Луїс Стівенсон

Роберт Луїс Стівенсон
Викрадений
Переклад Івана Коваленка
ПРИСВЯТА
ДОРОГИЙ МІЙ ЧАРЛЗЕ БАКСТЕР!*

Якщо ви коли-небудь прочитаєте цю повість, то, мабуть, поставите собі більше запитань, ніж я хотів би дати відповідей. Так, наприклад, ви можете запитати: яким чином убивство в Аппіні припало на 1751 рік, яким чином Торренські скелі пересунулись так близько до Іррайду або чому опублікований судовий звіт про цю справу обходить мовчанкою все, що стосується Девіда Балфора? Все це мені дуже важко пояснити. Та коли ви запитаєте мене, винен Алан чи ні, тут я певен, що міг би обґрунтувати свою розповідь. Проте ви й сьогодні можете переконатися в тому, що місцева легенда в Аппіні явно висловлюється на користь Алана. Ви навіть почуєте, що нащадки "другого чоловіка", того, хто стріляв, ще й тепер живуть у тій місцевості. Але хоч би скільки ви допитувалися про ім'я цього "другого чоловіка", ви нічого не дізнаєтесь, бо горяни свято зберігають цю таємницю, як і взагалі поважають усякі таємниці. Я міг би виправдати один пункт, визнаючи одночасно, що другого не можна виправдати; краще вже зізнатися в тему, що мене мало цікавить бажання бути точним. Ця книжка написана не для прикраси бібліотеки вченого схоласта, а для читання зимовими вечорами, коли наука в школі вже закінчилась і наближається час лягати спати. І чесний Алан, який був тоді досвідченим дурисвітом, у цьому новому перевтіленні показаний мною не з якимось лихим намислом, а тільки для того, щоб трохи відвернути увагу якого-небудь юного джентльмена від його Овідія*, перенести його на деякий час у гірську Шотландію минулого сторіччя і відпустити в постіль у такому настрої, щоб до його снів приплелися якісь привабливі образи.

Від вас, мій любий Чарлзе, я навіть не можу й вимагати, щоб ця розповідь припала вам до вподоби. Однак вона, можливо, сподобається вашому синові, коли той підросте; йому, напевно, буде приємно натрапити на ім'я свого батька на початку цієї книжки. А тим часом мені приємно вставити його тут на згадку про [168] минулі дні, здебільшого щасливі, хоч іноді й сумні (але зараз приємно згадати і їх).

І коли мені самому так дивно кинути назад погляд через подвійну завісу часу й простору на пригоди нашої юності, то для вас це, мабуть, ще дивніше як для чоловіка, що ходить нині тими самими вулицями й може завтра ж відчинити двері старовинної зали, де ми почали своє знайомство зі Скоттом і Робертом Емметом*, а також з нашим улюбленим, але так мало відомим Макбіном, або пройти в той куточок, де скликалися збори великого товариства L.J.R.*, де ми пили пиво і сиділи на тих місцях, на яких колись сидів Берне зі своїми товаришами. Мені здається, що я бачу, як ви ходите нині

знайомими нам вулицями, розглядаючи їх серед білого дня власними очима, тоді як вашому товаришеві все це може тільки привидітися уві сні. Як минуле відгукується луною в нашій пам'яті в хвилини перепочинку між буденними справами! Нехай же ця луна частіше звучить для вас і пробуджує у вас думки про вашого друга.

Р.-Л. С.

Скерривор,

Борнмут.

Розділ I

Я ВИРУШАЮ В ШООЗ-ГАВЗ

Розповідь про свої пригоди я почну з того самого ранку на початку червня 1751 року, коли я востаннє зачинив за собою двері батьківської оселі. Перші промені сонця ледь освітлювали вершини пагорбів, коли я вирушив у дорогу, та поки я дійшов до будинку священика, в кущах бузку вже свистали чорні дрозди, а туман, що повис над долиною на світанку, почав підійматись і танути.

Превелебний містер Кембл, ессендінський священик, чекав мене біля садової хвіртки. Він поцікавився, чи я вже поснідав, і, почувши у відповідь, що мені нічого не потрібно, ласкаво взяв мене під руку.

— Ну, Деві, любий, — промовив він, — я пройдуся з тобою до броду, щоб сказати тобі своє напутнє слово.

І ми мовчки пішли поряд.

— Тобі жаль покидати Ессендін? — спитав він трохи згодом.

— Не знаю, сер, — відповів я. — Коли б я знав, куди йду або що мене чекає, я б щиро відповів вам. Ессендін, звичайно, чудове місце, і я був тут дуже щасливий, але ж я не бачив нічого іншого. Батько мій і мати померли, і, лишаючись в Ессендіні, я все одно не був би ближчим до них, ніж тоді, коли б навіть жив десь в Угорщині. Відверто кажучи, я йшов би дуже охоче, якби тільки знав, що там, куди я зараз прямую, мені житиметься краще.

— Справді? — зрадів містер Кембл. — Чудово, Деві. В такому разі мені слід сказати тобі про твоє майбутнє, наскільки це від мене залежить. Коли померла твоя мати, а твій батько (достойний християнин!) відчув наближення смерті, він передав мені на схов листа, сказавши, що той лист — твоя спадщина. "Як тільки я помру, — сказав він, — і будинкові дадуть лад, а майно продадуть (усе це зроблено, Деві), [170] дайте моєму синові в руки цього листа і вирядіть його в Шооз-гавз, що недалеко від Кремонда. Я там народився, —казав він, — і туди ж годиться повернутися моєму синові. Він сміливий хлопець і добрий ходак, — додав твій батько, —і я не сумніваюсь, що він щасливо дістанеться до місця і зуміє там заслужити прихильність господарів".

— Шооз-гавз! — вигукнув я. — А як причетний мій батько до Шооз-гавзу?

— Не знаю, — відповів містер Кембл. — Та й хто може сказати про це напевно? Але ім'я власників цього маєтку те саме, що й у тебе, Деві, — Балфори з Шооза. Це старовинний, чесний і шановний рід, що останнім часом не знати чому занепав. Твій батько теж здобув освіту, як і належало йому за його становищем. Ніхто так добре не

керував школою, як він; його поведінка й мова не були схожі на поведінку й мову простого шкільного вчителя; і (ти сам пам'ятаєш) я любив, щоб він бував у мене, коли я приймав гостей-дворян; навіть мої родичі, Кембли з Кілреннета, Кембли з Данзвайра, Кембли з Мінча й інші, всі добре відомі в Шотландії джентльмени, мали приємність від його товариства. І, нарешті, щоб ти мав повне уявлення про цю справу, ось цей заповітний лист, підписаний власною рукою небіжчика.

Він дав мені листа, заадресованого так: "Ебінізерові Балфору з Шооза, есквайрові, в Шооз-гавз. Лист цей буде переданий моїм сином, Девідом Бал4>ором, у власні руки". Серце моє гучно забилося на саму лише думку про блискуче майбутнє, що так раптово відкривалося переді мною, сімнадцятирічним юнаком, сином бідного сільського вчителя в Етруському лісі.

— Містере Кембл, — промимрив я збентежено, — а ви пішли б туди, бувши мною?

— Певна річ, — відповів священик, — пішов би не вагаючись. Такий хлопчина, як ти, дійде до Кремонда (це недалеко від Единбурга) за два дні. В крайньому разі, коли твої знатні родичі (а я гадаю, що ці Балфори — твоя рідня) не приймуть тебе, ти можеш через два дні повернутися назад і постукати в двері мого будинку. Та я волію сподіватися, що тебе приймуть добре, як і передбачав твій батько, і що з часом ти станеш поважною особою. А тепер, Деві, мій любий хлопчику, — закінчив він, — я вважаю своїм обов'язком скористатися хвилиною прощання і застерегти тебе від небезпек, які ти можеш спіткати у світі.

Він кинув погляд навколо, де б вигідніше сісти, побачив великий камінь під березою край дороги, сів на нього, [171] серйозно відкопиливши верхню губу, і накрив носовою хусточкою свого трикутного капелюха, бо сонце вже світило на нас з-поза двох вершин. Потім, піднявши вказівний палець, він застеріг мене від незліченної кількості всіляких єресей, до яких я не мав ніякої спокуси, і переконував, щоб я не нехтував молитвами і не забував читати Біблію. Він описав мені знатний дім, куди я йшов, і порадив, як поводитися з його мешканцями.

— Будь поступливий, Деві, в неістотному, — радив він, —пам'ятай, що хоч ти й шляхетного походження, але вихований на селі. Не осором нас, Деві, не осором! Будь ввічливий у цьому великому й багатолюдному домі з усіма його мешканцями, панами й слугами. Намагайся бути обачним, кмітливим і стриманим у розмові, як і інші. Що ж до господаря, то пам'ятай, що він — лерд*. Більше нічого я не скажу. Шануй, кого належить шанувати. Приємно підкорятися лердові, власне, для юнака це має бути приємно.

— Ваша правда, сер, — погодився я. — Можливо, це й так. Обіцяю вам, що намагатимусь робити все, як ви радите.

— Чудово, прекрасно сказано, — щиро зрадів містер Кембл. — А тепер перейдімо до істотнішого. Ось невеличкий пакуночок, а в ньому чотири речі. — Говорячи це, він з великим зусиллям витяг пакунок з бічної кишені сурдута. —Перша з цих чотирьох речей належить тобі за законом; це невелика сума грошей, одержана мною від продажу книжок і домашніх речей твого батька, — їх я купив (як уже пояснив з самого

початку), щоб вигідно перепродати новому шкільному вчителеві. Решта три — подарунки від пані Кембл і від мене. Ми будемо дуже раді, коли ти їх приймеш. Перша річ — кругла, спочатку, очевидно, сподобається тобі найдужче, але, Деві, хлопчику мій, це тільки крапля в морі; вона допоможе тобі ступити лише перший крок і щезне, як. ранковий туман. Друга — плеската, квадратова і списана —допомагатиме тобі протягом усього твого життя, як добрий ціпок на шляху і як м'яка подушка під головою в час недуги. Що ж до останньої, кубічної, то хай вона покаже тобі дорогу в кращі світи — я молитимуся за це.

З цими словами він підвівся, скинув

капелюха і якусь часинку голосно й палко молився за юнака, що виряджався в широкий світ, потім раптом притяг мене до себе й міцно обняв, тоді відсторонив і, не випускаючи з рук, довго дивився на мене очима, сповненими туги; нарешті швидко відвернувся й зі словами прощання на вустах майже бігцем подався назад дорогою, якою ми тільки-но йшли. Іншому це могло б видатися смішним, але мені й на думку не спадало [172] сміятись. Я стежив за священиком, доки він не зник з поля мого зору, ні разу не оглянувшись на мене. Тільки тоді я збагнув, що причиною такої поведінки була розлука зі мною, і відчув тяжкі докори сумління, бо горів бажанням швидше покинути цю сільську глушину і дістатися до великого гомінливого будинку, де жили багаті й шановані дворяни одного зі мною роду й імені.

"Деві, Деві, — думав я, — та чи бачив хто таку чорну невдячність? Невже ти можеш на саму лише згадку про знатність забути своїх давніх друзів і їхню прихильність до тебе? Як тобі не соромно!"

Я сів на камінь, з якого щойно встав добрий священик, і розгорнув пакунок, щоб подивитися на подарунки. Щодо того, що він назвав кубічним, я не мав жодного сумніву, — це, безперечно, була кишенькова Біблія. Те, що він називав круглим, виявилось одношилінговою монетою, а третій подарунок, який мав допомагати мені так чудово і здоровому, і хворому протягом усього мого життя, був аркушик цупкого рудого паперу, де червоним чорнилом було написано таке:

"Як виготовляти конвалійну воду. Поклади квітки конвалії в біле вино і дай настоятись. Настій приймай при нагоді по одній або дві ложки. Він повертає дар слова тим, у кого відібрало мову після паралічу. Він допомагає при подагрі, заспокоює серце і зміцнює пам'ять. Квітки ж поклади в слоїк, щільно закрий його і на місяць постав у мурашник, потім витягни, і тоді побачиш у слоїку виділену квітками рідину, яку й зберігай у пляшечці; рідина корисна Для здорових і хворих, для чоловіків і для жінок".

А нижче власною рукою священика було дописано: "Також при розтягненій жилі слід утирати; а при кольці приймати по одній столовій ложці щогодини".

Я, певна річ, посміявся з усього цього, але в сміхові моєму відчувалося хвилювання. Швидше почепивши свій клунок на кінець ціпка, я перебрів річку й піднявся на пагорб на другому березі. Нарешті я вийшов на зелений широкий битий шлях, що тягся по вересовищу, і кинув останній погляд на Ессендінську церкву, на дерева навколо священикової оселі й на цвинтар, де спочивав прах моїх батька й матері.

Розділ II

ШООЗ-ГАВЗ

Перед полуднем третього дня, зійшовши на вершину пагорба, я побачив перед собою всю країну, що тяглася схилом до самого моря, а посередині цього схилу — місто Единбург, яке курилося, наче піч для випалювання цегли. На замку майорів прапор, а в затоці плавали або стояли на кітвах кораблі. Хоч відстань була чимала, я міг усе ясно розгледіти, і від побаченого моє селюцьке серце завмерло.

Незабаром я минув вівчарську оселю, де мені не дуже чемно пояснили, як дістатися до Кремонда; таким чином, запитуючи то одного, то другого, я прямував уздовж Колінтону, тримаючись весь час на захід від столиці, поки не вийшов на шлях, що вів до Глазго. Тут, на мою превелику втіху та подив, я побачив полк, що маршував під звуки флейт; попереду на сірому коні їхав старий червоновидий генерал, а позаду йшла рота гренадерів у шапках, схожих на папську тіару. Вигляд червоних мундирів і звуки веселої музики сповнили мою душу радістю буття.

Ще трохи далі мені сказали, що я вже в Кремондській парафії. Тоді я почав розпитувати про Шооз-гавз. Здавалося, що ця назва викликала в усіх якийсь подив. Спершу я подумав, що моє просте сільське вбрання, вкрите дорожньою пилюкою, погано гармоніює з величчю того місця, куди я йшов. Але після того, як два чи три чоловіки, до яких я звернувся з тим самим запитанням, однаково подивилися на мене і дали однакову відповідь, у моїй голові почала зароджуватись думка, що в самому Шооз-гавзі криється щось дивне.

Щоб розвіяти своє побоювання, я змінив форму запитання і, зустрівши простакуватого хлопчину, що їхав путівцем, стоячи на дишлі візка, спитав його, чи чув він коли-небудь про садибу, яку називають Шооз-гавз.

Юнак зупинив візок і, глянувши на мене так само, як і інші, відповів:

— Чув. А що?

— Це велика садиба? — спитав я.

— Ще б пак, — відказав він, — Будинок великий, дуже великий.

— А ще за люди там живуть? — вів я далі.

— Люди?! — вигукнув він. — Ти що, без клепки? Які там люди; Кого там можна назвати людиною!

— Що? — здивувався я. — А містер Ебінізер? [174]

— А-а, — протяг він. — Якщо тобі потрібен лерд, то він там. А яка в тебе до нього справа, хлопче?

— Мені сказали, що там може знайтись робота, — відповів я якомога скромніше.

— Що?! — вигукнув фурман таким різким голосом, що аж кінь здригнувся. — Ось що, — додав він. — Це, звичайно, не моя справа, але ти наче порядний хлопчина. Тож послухайся моєї поради і тримайся далі від того Шооз-гавзу.

Потім я зустрів чепурно вбраного маленького чоловічка в гарній білій перуці й одразу здогадався, що це перукар, який іде обслуговувати своїх клієнтів. Добре знаючи, що всі перукарі великі базіки, я навпростець запитав у нього, що за людина містер

Балфор з Шооза.

— Містер Балфор? — перепитав він. — Та це ж не людина, він зовсім не схожий на людину, — і почав хитро розпитувати мене, що мені потрібно; однак я був ще хитріший, і він пішов до свого клієнта, так нічого й не випитавши у мене.

Я не можу описати, яким страшним ударом були для мене перукареві слова. Що туманніші були звинувачення, то менш вони мені подобались, бо залишали більший простір для всіляких міркувань. Що ж воно за оселя така, коли саме тільки запитання про те, де її шукати, примушувало всю парафію здригатися і здивовано витріщати очі? І що це за лерд, коли про нього скрізь іде така недобра слава? Якби я міг за годину дістатися до Ессендіна, я б відмовився від дальших шукань і повернувся б до містера Кембла. Та коли я вже забрався так далеко, то мені соромно було б зупинитися напівдорозі, доки я не з'ясую, в чому річ; хоч би тільки з самоповаги я повинен був довести справу до кінця; мені дуже не подобалось те, що почув, однак я, хоч і сповільнюючи ходу, не переставав розпитувати про дорогу і йти вперед.

Уже вечоріло, коли я зустрів огрядну, смугляву, похмуру жінку, яка, ледве волочачи ноги, спускалася з пагорба. Коли я звернувся до неї зі своїм запитанням, вона раптом круто повернула назад, провела мене до вершини, з якої щойно зійшла, і показала на величезну будівлю, що стояла зовсім відкрита на зеленому лужку в западині найближчої долини. Навколишня місцевість була дуже гарна: повсюди височіли покриті лісом і щедро зрошені невисокі пагорби, а на полях достигав багатий, на мій погляд, урожай. Але сам будинок скидався на якісь руїни, до нього не вела жодна дорога, з його димарів не здіймався дим, а навколо не видно було нічого, схожого на сад. Серце моє завмерло.

— Оце?! — вигукнув я. [175]

Очі жінки загорілися злобою і гнівом.

— Це і є Шооз-гавз! — закричала вона. — Кров будувала його, кров зупинила його будування, кров і зруйнує його. Гляньте! — вигукнула вона знову. — Я плюю на землю і накликаю на голову власника цього будинку прокляття! Хай він ганебно сконає! Якщо ви побачите лерда, перекажіть йому те, що чули, скажіть, що Дженет Клавстон уже в тисяча двісті дев'ятнадцятий раз накликає прокляття на нього і його дім, на його комору й стайню, на слуг, гостей, дружину, коханку, дитину. Хай жахлива буде їхня смерть!

І жінка, слова якої лунали, мов якесь жахливе заклинання, раптом швидко повернулась і пішла геть. Я стояв на тому ж місці, мов укопаний, волосся в мене на голові піднялося сторч. У ті часи люди ще вірили у відьом і боялись проклять. Прокляття ж цієї жінки, яке пролунало, мов застереження, щоб я зупинився, поки ще не пізно, зовсім відібрало мені силу.

Я сів і втупив очі в Шооз-гавз. Що більше я дивився на нього, то прекрасніша здавалась мені навколишня місцевість: скрізь цвіли буйним квітом кущі глоду, на луках паслися численні отари овець, у небі так вільно пролітали граки, — на всьому позначався родючий ґрунт і благодатне підсоння; і тільки цей будинок, що нагадував

казарму, зовсім не подобався мені.

Поки я сидів отак край придорожнього рову, почали повертатися з ланів селяни; але мені було так тяжко на серці, що я навіть не вітався з ними. Нарешті зайшло сонце, і тоді я помітив на тлі жовтого неба, що з димаря будинку здіймається ледве помітний димок, не більший, як мені здалося, від димка над свічкою, та все ж це був дим, а він означав вогонь, і тепло, і їжу, і якусь живу істоту, що розвела той вогонь. Ця думка втішила мене. І я попрямував уперед ледве помітною в траві стежкою.

Як на єдиний шлях до людської оселі, та стежка й справді була аж надто непомітна; але іншої я не бачив. Незабаром стежка привела мене до кам'яної арки, поряд з якою стояв будиночок без даху, а вгорі на арці виднівся герб. Очевидно, тут мав бути головний вхід, якого так і не закінчили; замість залізної брами — дерев'яні ґратчасті ворота з двох половинок, зв'язані солом'яним скрутнем; не було ні садової огорожі, ані жодної ознаки під'їзної дороги. Стежка, якою я йшов, огинала арку з правого боку і, звиваючись, вела до будинку.

Що ближче я підходив до будинку, то похмурішим він [176] здавався. Це було, очевидно, тільки одне крило незакінченої будівлі. Там, де мало бути його нутро, виднівся недобудований горішній поверх; на тлі неба вимальовувались незакінчені кам'яні сходи і помістки. Багато вікон були без шибок, і кажани влітали і вилітали з них, мов голуби з голубника.

Коли я підійшов зовсім близько до будинку, вже зовсім споночіло, і в трьох нижніх вікнах, розміщених високо над землею, дуже вузьких і добре заґратованих, заблимав мерехтливий вогник.

Невже це той палац, куди я йшов? Невже в цих стінах я маю шукати нових друзів і почати блискучу кар'єру? Адже там, у домі мого батька в Ессен-Вотерсайді, яскраве світло й вогнище було видно за милю навкруги, а двері відчинялися на стукіт кожного жебрака!

Я підходив обережно, прислухаючись, і до мене долинув брязкіт посуду та короткі вибухи сухого, різкого кашлю; але не чути було жодного звуку людської мови, навіть собака не загавкав.

Двері, наскільки я міг розгледіти їх у тьмяному світлі, були великі, дерев'яні, густо цвяховані. Серце моє завмирало, коли я підняв руку і один раз стукнув. Потім постояв, чекаючи. В домі запанувала мертва тиша; проминула ціла хвилина, і ніщо ніде навіть не ворухнулось, крім хіба кажанів над головою в мене. Я знову постукав і знову став прислухатися. На цей час мої вуха так призвичаїлися до тиші, що я навіть чув, як усередині будинку цокає годинник, повільно відраховуючи секунди; але той, хто був у цьому домі, причаївся і, очевидно, затамував віддих.

Я вже був подумав, чи не втекти мені звідси, та гнів узяв гору, і я з усієї сили заходився руками й ногами гатити в двері і голосно гукати містера Балфора. Раптом я почув над головою покашлювання; відскочивши від дверей, я глянув угору і в одному з вікон на першому поверсі побачив чоловіка у високому нічному ковпаку і розтруб дула короткої рушниці.

— Вона набита, — попередив голос.

— Я прийшов з листом до містера Ебінізера Балфора з Шооза, — сказав я у відповідь. — Він тут?

— Від кого той лист? — спитав чоловік з рушницею.

— Це не ваше діло, — відповів я роздратовано, мало не задихаючись од гніву.

— Гаразд, — почулось у відповідь. — Можете покласти листа на порозі і забиратися геть. [177]

— О ні, цього не буде! — вигукнув я. — Я вручу його особисто містерові Балфору, як мені наказали. Це рекомендаційний лист.

— Який? — різко перепитав голос. Я повторив свої слова.

— А самі ви хто будете? — після довгої паузи почулося нове запитання.

— Я не соромлюся свого імені, — заявив я. — Мене звуть Девід Балфор.

Я певен, що при цих словах чоловік здригнувся, бо почув, як дуло рушниці стукнуло об підвіконня. Дальше запитання почулося після дуже довгої паузи, причому голос чоловіка якось дивно змінився.

— Твій батько помер?

Я так здивувався, що втратив голос і не зміг нічого сказати у відповідь, а тільки збентежено дивився на нього.

— Авжеж, — зробив висновок чоловік. — Він, безперечно, вмер. Тому ти й прийшов ламати мої двері. — Знову настала пауза, а потім він сказав зачіпливо: — Гаразд, хлопче, я впущу тебе, — і зник за вікном.

Розділ III

Я ЗНАЙОМЛЮСЯ ЗІ СВОЇМ ДЯДЬКОМ

Незабаром почувся брязкіт ланцюгів і засувів, двері хтось обережно відчинив і зразу ж зачинив, як тільки я переступив поріг.

— Іди на кухню і нічого не чіпай, — сказав голос; і поки цей чоловік порався з засувами та ланцюгами, замикаючи за мною двері, я навпомацки дібрався до кухні.

Вогонь уже яскраво розгорівся і освітлював таку злиденну кімнату, якої мені ще ніколи не доводилося бачити. На полицях стояло з півдесятка тарілок і мисок, на столі була приготовлена вечеря: миска вівсяної каші, рогова ложка і кухоль світлого пива. Більш нічого не було в цій великій порожній кімнаті зі склепінчастою стелею, крім кількох замкнених скринь, що стояли попід стіною, та шафи для посуду в кутку з замком на ній.

Закріпивши останній ланцюг, чоловік зайшов у кухню і почав уважно мене розглядати. Він був середнього зросту, сутулуватий і вузькоплечий, з землистим обличчям. Що ж до віку, то йому могло бути від п'ятдесяти до сімдесяти років. На ньому був фланелевий нічний ковпак і нічний [178] халат з такої самої тканини, надітий поверх драної сорочки; цей халат замінював йому і камізельку, і каптан. Бритва, очевидно, вже давно не торкалася його обличчя. Та найбільше мене вразило і навіть налякало те, що він весь час не спускав з мене очей і водночас жодного разу не глянув мені прямо в обличчя. Я ніяк не міг здогадатися, хто такий цей чоловік;

найдужче він скидався на старого, некорисливого слугу, якого за харч і житло залишили наглядати за цим великим будинком.

— Ти дуже голодний? — спитав він, дивлячись кудись у простір десь на рівні мого коліна. — Можеш з'їсти цю вівсянку.

Я зауважив, що це, очевидно, його власна вечеря.

— Пусте, — протяг він. — Я можу чудово обійтися й без неї. Однак я вип'ю елю: він трохи заспокоює кашель. — Чоловік відпив майже півкухля, все ще не зводячи з мене очей, а потім рантом простяг руку. — Покажи листа.

Я сказав, що лист адресований не йому, а містерові Балфорові.

— А я хто такий, по-твоєму? — спитав він. — Дай мені листа від Александера!

— Ви знаєте, як звали мого батька?

— Було б дивно, коли б не знав, — відказав він. — Твій батько був моїм рідним братом, і хоч тобі, здається, мало подобається і мій дім, і я сам, і моя чудова вівсянка, все-таки я твій рідний дядько, Деві, мій любий, а ти — мій рідний небіж. Тож давай сюди листа, а сам сідай і вечеряй.

Коли б я був менший на кілька років, то, напевно, розплакався б від сорому, втоми і розчарування. Тепер же я не міг знайти жодного слова у відповідь, ні доброго, ані злого, мовчки віддав йому листа, а сам сів до столу і почав їсти кашу так неохоче, як ніколи дотоді.

Тим часом мій дядько, нахилившись до вогню, крутив у руках листа.

— Ти знаєш, що в ньому? — раптом спитав він.

— Хіба ви самі не бачите, сер, — зауважив я, — що печатка не зламана?

— Бачу, — промимрив він. — Чого ж ти прийшов сюди?

— Віддати вам листа, — відповів я.

— О ні, — промовив він, хитро поглядаючи на мене. — Ти, безперечно, на щось сподівався?

— Признаюсь відверто, сер, — сказав я, — коли мені сказали, що я маю заможних родичів, то й справді я плекав надію, що вони допоможуть мені влаштуватись у житті. Але я не жебрак, не прошу у вас милостині і не візьму нічого такого, [179] що дається неохоче. Хоч я й здаюся бідним, але в мене є друзі, які радо допоможуть мені.

— Ет, ет, — запротестував дядько Ебінізер. — Нічого ображатися на мене. Ми ще встигнемо порозумітися. До речі, Деві, якщо ти вже не хочеш цієї каші, то я доїм її. А знаєш, —провадив він далі, витіснивши мене із стільця і забравши ложку, — вівсянка чудова, поживна їжа, благородна їжа. —Він пробубонів півголосом молитву і накинувся на кашу. —Твій батько дуже любив цю страву, я пам'ятаю; його можна було назвати якщо не обжерою, то принаймні добрим їдцем. Що ж до мене, то я завжди лише доторкався до їжі. — Дядько сьорбнув пива, яке, очевидно, нагадало йому про обов'язки гостинності, бо він одразу ж промовив: — Якщо в тебе пересохло в роті, то знайдеш воду за дверима.

На це я не відповів нічого, а вперто стояв далі й гнівно дивився на дядька. Зате він квапливо ковтав їжу, наче його хтось підганяв, і раз у раз зиркав то на мої черевики, то

на мої панчохи домашнього виробу. І тільки один раз, коли він наважився глянути трохи вище, наші очі зустрілися, і навіть на обличчі злодія, якого щойно впіймали за руку в чужій кишені, не відбилося б стільки страху. Це примусило мене задуматись, чи не став він такий полохливий тому, що надто довго не був серед людей, і чи не стане мій дядько зовсім іншою людиною, коли трохи звикне до мене. Від цих роздумів мене відірвав його різкий голос.

— Давно помер батько?

— Три тижні тому, сер, — відповів я.

— Александер був потайний чоловік, потайний, мовчазний чоловік, — зауважив дядько. — І замолоду він був не з балакучих. Він нічого не розповідав про мене?

— Доки ви самі мені не сказали, я навіть не знав, що він мав брата.

— Невже? Отакої! — здивувався Ебінізер. — Він, мабуть, і про Шооз не казав нічого?

— Ніколи навіть не згадував його, — відповів я.

— Подумати лишень! — сказав він. — Дивний чоловік. —Однак він здавався надзвичайно задоволеним, але чи самим собою, чи мною, чи, може, поведінкою мого батька — я не міг здогадатися. У всякому разі дядько, очевидно, вже переборював ту відразу чи недоброзичливість, які спочатку відчув до мене, бо раптом схопився з місця, пройшов по кімнаті за моєю спиною і поплескав мене по плечу.

— Ми ще чудово поладнаємо! — вигукнув він. — Я дуже радий, що впустив тебе. А тепер ходімо спати.

На мій подив, він не засвітив ні лампи, ані свічки, а [180] просто пішов у темний прохід, навпомацки відшукуючи дорогу, важко дихаючи, піднявся сходами вгору, зупинився перед якимись дверима й відімкнув їх. Я, спотикаючись, поспішав, щоб не відстати від нього, і тепер стояв поруч; дядько наказав мені зайти всередину, оскільки це й була моя кімната. Я послухався, але, ступивши кілька кроків, зупинився і попросив дати хоч яке-небудь світло, щоб постелити постіль.

— Ет, ет, — пробурмотів дядько Ебінізер. — Сьогодні чудова місячна ніч.

— Сьогодні не видно ні місяця, ні зірок, сер, надворі така темрява, хоч в око стрель, — заперечив я. — Не бачу навіть, де тут ліжко.

— Ет, ет, — буркнув він, — я не люблю, щоб у домі було світло. Я страшенно боюся пожежі. На добраніч, Деві, мій любий. — І, перше ніж я встиг знов запротестувати, дядько грюкнув дверима, і я почув, як він замкнув їх з коридору.

Я не знав, плакати чи сміятися. В кімнаті було холодно, як у льоху, а коли я, нарешті, знайшов постіль, вона виявилася вогкою, мов торф'яне болото. На щастя, я захопив з собою свій клунок і плед. Загорнувшись у плед, я ліг долі біля величезного ліжка і зразу ж заснув.

Ледве почало світати, я розплющив очі і побачив, що лежу у великій кімнаті, оббитій тисненою шкірою, обставленій гарними різьбленими меблями і освітленій трьома широкими вікнами. Років десять, а можливо й двадцять тому не можна було б і бажати кращої кімнати для сну чи відпочинку, але відтоді вогкість, бруд, миші й

пацюки, а також те, що ніхто тут не жив, зробили свою справу. Крім того, у вікнах бракувало багатьох шибок, але тут це, напевно, була звичайна річ. Очевидно, моєму дядькові колись довелося витримати облогу своїх обурених сусідів — можливо, навіть з Дженет Клавстон на чолі.

Тим часом піднялося сонце, а я так змерз у цій непривітній кімнаті, що почав стукати у двері і кричати, поки прийшов мій тюремник і випустив мене. Дядько повів мене за будинок, де був колодязь, і сказав, що я можу вмитися тут, якщо хочу.

Умившись, я заквапився до кухні, де дядько вже розпалив вогонь і варив вівсяну кашу. На столі стояли дві миски з двома роговими ложками, але тільки один кухоль з пивом. Мабуть, я глянув на кухоль з подивом, і дядько помітив це, бо, наче у відповідь на мою думку, спитав, чи не хочу я випити трохи елю — так він називав свій напій.

Я відповів, що звик до пива, але не хочу його обтяжувати. [181]

— Дурниця, — заперечив він. — Я не відмовлю тобі ні в чому розумному.

Він узяв з полиці ще один кухоль, а потім, на мій превеликий подив, замість налити ще пива, перелив рівно половину з одного кухля в другий. У цьому була свого роду шляхетність, від якої у мене перехопило дух; якщо мій дядько й був скупієм, то належав до тої найвищої породи скнар, які можуть примусити поважати свою ваду.

Коли ми поснідали, дядько Ебінізер відімкнув шухляду, видобув звідти череп'яну люльку й папушу тютюну, від якої відрізав рівно стільки, щоб натоптати одну люльку, а решту замкнув знову в шухляді. Сівши проти сонця біля одного з вікон, він мовчки закурив. Час від часу його очі обмацували мене з усіх боків, і він випалював яке-небудь запитання. Раз він спитав:

— А твоя мати? — І коли я сказав, що вона теж померла, промовив: — Померла. Гарна була дівчина!

Потім знову після довгої паузи:

— А хто такі ці твої друзі?

Я пояснив йому, що мої друзі — різні чоловіки з роду Кемблів, хоч насправді лише один з них, а саме священик, звертав на мене хоч якусь увагу. Але я починав думати, що дядько надто зневажливо ставиться до мого суспільного становища, і, залишаючись із ним наодинці, я не хотів, щоб він вважав мене беззахисним.

Він, здавалось, розмірковував над моїми словами.

— Деві, мій любий хлопче, — раптом обізвався він, — ти правильно зробив, що прийшов до свого дядька Ебінізера. Я високо ціную честь нашого роду і виконаю свій обов'язок перед тобою; але я зараз думаю над тим, куди б найкраще тебе влаштувати: зробити з тебе правника чи священика, чи, може, військового, що молодь найбільше любить; мені не хотілося б, щоб Балфор принижувався перед якимись Кемблами з Верховини, а тому прошу тебе держати язик за зубами. Ніяких листів, ніяких послань, нікому ні слова, а інакше — он мої двері.

— Дядьку Ебінізере, — сказав я у відповідь. — Я не маю ніяких підстав припускати, що ви бажаєте мені зла. І все ж я хотів би переконати вас, що в мене теж є гордість. Я не зі своєї волі йшов до вас, і якщо ви покажете мені на двері ще раз, то більше й ноги

моєї тут не буде.

Напевно, мої слова дуже вразили його.

— Що ти! Не можна ж так, мій любий, не можна! —заквапився він. — Почекай день-два, я ж не чаклун, щоб знайти твоє щастя на дні миски з кашею. Але дай мені день чи [182] два, не кажи нікому ні слова, і я обіцяю, що зроблю все можливе для тебе.

— Гаразд, — погодився я. — Досить слів. Якщо ви й справді хочете допомогти мені, то я, звісно, буду дуже радий і дуже вдячний вам.

Мені почало здаватися (зарано, між іншим), що я потроху приборкував дядька, а тому я одразу ж заявив йому, що треба провітрити й просушити на осонні моє ліжко та постільну білизну, бо ніщо на світі не примусить мене спати в такому неприємному місці.

— Це мій будинок чи твій? — спитав він різким голосом, але одразу ж стримався. — Тобто… гм… — буркнув він, — я не це хотів сказати. Що моє, те й твоє, Деві, любий, а що твоє, те й моє. Адже кров не водиця, а на світі тільки ми двоє носимо ім'я Балфор. — І він знову незв'язно заговорив про наш рід, про його колишню велич, про свого батька, який почав був розширювати будинок, і про себе, як він припинив дальше будівництво, вважаючи його злочинним марнотратством. Дядькові слова навели мене на думку передати йому побажання Дженет Клавстон.

— Жебрачка! — вибухнув він гнівом. — Тисяча двісті дев'ятнадцять — це, значить, щодня відтоді, як я продав її майно! Божевільна! Та швидше я побачу її підсмаженою на жарівні, ніж це станеться! Відьма, справжня відьма! Я піду зараз і поговорю з секретарем суду.

З цими словами він відімкнув скриню й дістав звідти дуже старий, але добре збережений блакитний камзол, камізельку і ще майже новий касторовий капелюх, — те й друге без позументу. Абияк одягнувся, взяв з шафи ціпок, знову все позамикав і вже зібрався йти, як раптом нова думка зупинила його.

— Я не можу залишити тебе самого в будинку, — заявив він. — Доведеться замкнути його.

Кров ударила мені в обличчя.

— Якщо ви виженете мене з дому, то більше не побачите мене як друга, — скипів я.

Дядько страшенно зблід і закусив губу.

— Це поганий спосіб, — промовив він, злісно дивлячись у куток на підлогу. — Це поганий спосіб завоювати мою прихильність, Девіде.

— Сер, — відказав я. — Хоч я й віддаю належну пошану вашим літам і тому, що ви мій родич, але ваша прихильність для мене не варта й щербатого мідяка. Мене вчили поважати себе, і коли б ви навіть уособлювали всіх моїх дядьків [183] і весь рід, я все одно не став би купувати вашу прихильність такою ціною.

Дядько Ебінізер підійшов до вікна і виглянув на подвір'я. Я бачив, що він весь тіпається, наче паралітик. Та коли він обернувся, на обличчі в нього блукала посмішка.

— Ну що ж, — сказав він. — Треба вміти терпіти самому і щадити терпіння інших. Я нікуди не піду, і не будемо більше говорити про це.

— Дядьку Ебінізере, — здивувався я. — Я нічогісінько не розумію. Ви поводитеся зі мною, як із злодієм. Вам неприємно, що я в цьому домі, ви підкреслюєте це кожним своїм словом і щохвилини; неможливо, щоб ви могли полюбити мене, а щодо мене, то я розмовляв з вами так, як ніколи ні з ким навіть не думав розмовляти. Тоді чому ж ви намагаєтесь затримати мене тут? Відпустіть... дозвольте мені повернутись до моїх друзів, що люблять мене!

— Ет, ет! Що за дурниці, — заперечив він. — Ти мені дуже подобаєшся. Ми ще чудово поладнаємо, а заради честі дому я не можу дозволити тобі піти звідси. Поживи тут спокійно, ти ж розумний хлопець; побудь трохи зі мною, і побачиш, що ми порозуміємося.

— Гаразд, сер, — погодився я, подумавши. — Я залишусь на деякий час. Звичайно, справедливіше дістати допомогу від родичів, ніж від чужих людей, і якщо ми не поладнаємо, то сподіваюся, що це буде не з моєї вини.

Розділ IV

Я НАРАЖАЮСЬ НА НЕБЕЗПЕКУ В ШООЗ-ГАВЗІ

День, що почався так погано, минув досить добре. Опівдні ми знову їли холодну вівсяну кашу, а ввечері гарячу; вівсяна каша і слабеньке пиво були, напевно, щоденним раціоном мого дядька. Дядько розмовляв мало, але, як і раніше, після довгої мовчанки раптово випалював якесь запитання, а коли я спробував навести його на розмову про своє майбутнє, знов ухилився від цієї теми. В кімнаті поряд з кухнею, куди він дозволив мені зайти, я знайшов силу-силенну латинських і англійських книжок, які з великою охотою читав до вечора. Час минав так непомітно в цьому приємному товаристві, що я майже примирився зі своїм перебуванням у Шооз-гавзі, і тільки вигляд дядька та [184] його очі, які наче гралися в хованки з моїми, пробуджували недовіру.

Я виявив одну річ, що навіяла мені деякі сумніви. Це був напис на першій сторінці тоненької книжки балад у виданні Патріка Вокера, зроблений, очевидно, рукою мого батька: "Моєму братові Ебінізерові в п'ятиріччя з дня народження". Найбільше мене бентежило ось що: оскільки мій батько був, безперечно, меншим братом, то він або припустився дивної помилки, або ж іще до того, як йому сповнилося п'ять років, уже вмів писати гарним, чітким, твердим почерком.

Я намагався викинути це з голови, але хоч і переглянув багато цікавих книжок, старих і нових, історію, поезії і оповідання, думка про батьків почерк не покидала мене; повернувшись нарешті в кухню і знову сівши до вівсяної каші, я насамперед запитав, чи не був мій батько дуже здібний до навчання.

— Александер? Ніколи! — відповів дядько. — Я був багато кмітливіший. Я змалечку був розумним хлопчиком і навчився читати одночасно з ним.

Його слова ще дужче збентежили мене; мені спало на думку, що батько і дядько Ебінізер, мабуть, були близнятами, і я спитав про це. Дядько зірвався зі стільця, і рогова ложка випала з його рук додолу.

— Чому ти питаєш про це? — крикнув він, схопивши мене за борт камзола, і глянув цього разу мені просто в очі; його очі, маленькі, світлі й блискучі, як у пташки, якось

дивно кліпали і мружились.

— Що ви хочете цим сказати? — спитав я дуже спокійно, бо був куди сильніший від нього, і мене нелегко було залякати. — Заберіть свою руку. І киньте так поводитися зі мною. — Мені здалося, що дядько насилу стримувався.

— Послухай, Девіде, — сказав він. — Не будемо говорити про твого батька. У цьому вся справа. — Якусь хвильку він сидів і тремтів, утупивши очі в тарілку. — Александер був єдиним моїм братом, — додав дядько зовсім байдужим голосом, потім підняв з підлоги ложку і знову накинувся на вечерю, але й далі тремтів.

Цей спалах, коли дядько зняв на мене руку і несподівано признався в любові до мого покійного батька, був мені зовсім незрозумілий і викликав у мене одночасно і страх, і надію. З одного боку, я почав думати, що мій дядько, мабуть, божевільний і може бути небезпечним; з другого боку (мимоволі і навіть проти мого бажання), в голові почала складатися історія, подібна до народної балади [185] про бідного хлопця, законного спадкоємця, і підступного родича, що намагався позбавити його спадщини. Коли б мій дядько не мав глибоко в душі причин боятися мене, то чого б він тоді морочився з родичем, мало не жебраком, який несподівано прийшов до нього?

Хоч я й відганяв таку думку, вона міцно засіла в моїй голові і я, за дядьковим прикладом, почав непомітно стежити за ним; так ми сиділи, як кішка з мишею, крадькома придивляючись один до одного. Дядько більше не сказав жодного слова, ні доброго, ані лихого, але весь час розмірковував над чимось важливим для нього; і що довше ми сиділи, що більше я дивився на дядька, то більше впевнювався в тому, що він задумує щось недобре.

Прибравши зі столу, він знову, як і вранці, відрізав тютюну на одну люльку, підсунув стільця в куток до каміна і курив там якийсь час, сидячи спиною до мене.

— Деві, — нарешті обізвався він. — Я оце думаю… — дядько спинився і повторив свої слова. — В мене є трохи грошей, які я майже пообіцяв дати тобі ще до твого народження, —провадив він далі. — О, без будь-яких формальностей, розумієш, просто в розмові за склянкою вина. Так ось, я тримав ці гроші окремо. Це було дуже невигідно, але обіцянка є обіцянка… І тепер ця сума виросла рівно до… — тут він затнувся, — рівно до сорока фунтів! — Останні слова він промовив, скоса зиркнувши на мене через плече, а потім додав майже з криком: — Шотландських!

Оскільки шотландський фунт дорівнював англійському шилінгові, різниця від цієї поправки була досить значна. Крім того, я розумів, що вся ця історія — брехня, вигадана з якоюсь метою, якої я не міг розгадати; тому я навіть не намагався приховати глузливого тону, коли відповідав йому:

— О, ви помилялися, сер! Фунтів стерлінгів, напевно!

— Я це й хотів сказати, — буркнув дядько, — фунтів стерлінгів! І якщо ти на хвилинку вийдеш із кімнати поглянути, яка сьогодні ніч, я дістану гроші й тоді покличу тебе.

Я виконав дядькове прохання, презирливо посміхаючись над його певністю, що мене так легко обдурити. Ніч була темна, і лише кілька зірок мерехтіли над небокраєм.

Між далекими пагорбами глухо стогнав вітер. Я подумав, що наближається громовиця і погода, очевидно, зміниться, але навіть не уявляв собі, яке величезне значення це матиме для мене ще до того, як настане ніч.

Покликавши мене в кімнату, дядько відрахував мені в руку тридцять сім золотих гіней, решту ж, кілька дрібних [186] золотих і срібних монет, затримав у руках, але в останню хвилину душа його не витримала, і він поклав їх у кишеню.

— Ну от, — промовив він. — Тепер бачиш! Я дивак і дивно поводжуся з чужими, але слова свого додержую, і ось тобі доказ цього!

Дядько здавався мені таким скупим, що я онімів від цієї несподіваної щедрості й не міг знайти слів, щоб висловити свою вдячність.

— Жодного слова! — сказав він. — Не треба ніяких подяк. Мені подяки не потрібні. Я виконую свій обов'язок. Звичайно, не кожен зробив би так, але мені приємно (хоч я й обачний чоловік) віддати належне синові мого брата; приємно думати, що тепер ми порозуміємось, як і годиться таким близьким людям.

Своєю чергою, я відповів йому теж якомога великодушніше, але весь час сушив собі голову, що ж буде далі і чому він розлучився зі своїми дорогоцінними гінеями, бо навіть мала дитина не повірила б його поясненню.

Потім дядько знову скоса глянув на мене.

— А тепер, — мовив він, — послуга за послугу.

Я сказав у відповідь, що готовий довести свою вдячність у будь-якій розумній мірі, і замовк, чекаючи якоїсь неймовірної вимоги. Та коли дядько, нарешті, наважився заговорити, то сказав тільки (досить справедливо, на мою думку), що він старіє і стає кволим, а тому сподівається, що я допоможу йому поратися в будинку і в садку.

Я відповів, що радий прислужитися йому.

— Гаразд, — зрадів дядько. — Почнемо відразу ж. — Він видобув з кишені іржавий ключ і подав мені. — Ось ключ від башти в самому кінці будинку. Потрапити в неї можна тільки знадвору, бо та частина будинку не закінчена. Увійди в башту, піднімися сходами вгору й принеси мені з горища скриньку. У ній папери, — додав він.

— Можна взяти з собою свічку, сер? — спитав я.

— Ні, — сказав він з хитрим виглядом. — У моєму домі не можна запалювати вогонь.

— Гаразд, сер, — погодився я. — А сходи там у порядку?

— Сходи чудові, — заявив він і, коли я вже виходив з кімнати, додав: — Тримайся ближче до стіни, поручнів там нема. Але східці дуже зручні.

І я вийшов у темряву ночі. Вдалині ще завивав вітер, хоч біля будинку не відчувалося навіть його подиху. Безпросвітна темрява огорнула все навколо, і я був радий, що міг рухатися попід стіною, поки, нарешті, дійшов до дверей башти в кінці недобудованого крила. Я встромив ключа в [187] замкову дірку і ледве встиг повернути його, як раптом без жодного подиху вітру чи звуку грому все небо на якусь мить осяяла блискавиця, а потім знову запала непроглядна темрява. Мені довелося затулити рукою очі, щоб знову призвичаїтись до темряви, і я ще був напівосліплений, коли зайшов у

башту.

Всередині башти стояв такий густий морок, що від страху в мене перехопило дух, але, простягти руку перед собою, я ступив крок у пітьму і зразу ж наткнувся рукою на стіну, а ногою натрапив на перший східець. Виявилося, що стіна зроблена з чудового тесаного каменю; рівні й міцні сходинки, хоч надто круті й вузькі, теж були з шліфованого каменю. Пам'ятаючи дядькові слова про поручні, я намагався триматися ближче до стіни башти і з завмиранням серця намацував дорогу в цілковитій пітьмі.

Шооз-гавз мав п'ять поверхів, не рахуючи горища. В міру того, як я просувався вперед, мені здавалося, що в башту звідкись проникає повітря і що стає трохи світліше. Я ніяк не міг зрозуміти, що могло б бути причиною такої зміни, як раптом знову спалахнув відсвіт грозової блискавки. Якщо я не закричав, то лише тому, що страх паралізував мій голос, і тільки завдяки долі, а не власній силі я не впав зі сходів. При спалахові блискавки я побачив у стіні численні проломи, так що здавалося, ніби я дерся вгору по відкритому риштованню, та й східці були не однакової довжини, і моя нога саме в ту мить була за два цалі від порожнечі.

"Так ось вони які, ці чудові сходи!" — подумав я, і з цією думкою серце моє закипіло гнівом, що додав мені хоробрості. Дядько послав мене сюди на явну небезпеку, а можливо, й на смерть. Я заприсягся, що з'ясую це "можливо", хоч би мені довелося навіть скрутити собі в'язи, став рачки й повільно, як слимак, почав підніматися сходами, промацуючи перед собою кожен цаль простору і випробовуючи міцність кожного каменя. Від контрасту з блискавкою темрява наче подвоїлась, та це ще було не все, бо мене оглушував і бентежив страшенний шум, який здіймали кажани у верхній частині башти, до того ж ці огидні тварюки, спускаючись, іноді вдарялися об моє обличчя або об спину.

Слід зазначити, що башта була чотирикутна, і в кожному кутку для сполучення сходів на поворотах лежало по великому каменю різної форми. Я доповз до одного з цих поворотів, мацаючи, як і раніше, перед собою; несподівано моя рука зісковзнула з каменя і повисла в порожнечі. Сходів далі не було. Посилати по них у пітьмі чужу людину означало посилати її на неминучу смерть; і хоч я, завдяки блискавці [188] та власній обережності, залишився живий, однак на саму лише думку про небезпеку, яка мені загрожувала, і про страшенну висоту, з якої я міг би впасти, холодний піт пройняв мене, і все тіло моє розслабло.

Але тепер я знав усе, що хотів знати, а тому повернув назад і, затаївши в серці страшенну злість, почав навпомацки спускатися. Коли я пройшов майже половину шляху, з шумом налетів вітер, струсонув башту і знову стих. Потім пішов дощ і, перше ніж я встиг спуститися, линув як з відра. Я виставив голову просто під зливу й глянув у бік кухні. Двері, які я, виходячи, зачинив за собою, тепер були відчинені навстіж, і звідти проникало надвір ледь помітне світло. Мені здалося, що я бачу постать, яка стоїть непорушно під дощем, немов до чогось прислухаючись. Потім спалахнула сліпуча блискавка й освітила мого дядька, який стояв саме на тому місці, де я щойно бачив ту постать. І зразу ж за блискавкою пролунав оглушливий гуркіт грому.

Не знаю, чи дядько сприйняв гуркіт грому за звук мого падіння, чи, може, почув у ньому голос неба, який сповіщав про заподіяний злочин, про це я лишаю вам здогадуватися самим. У всякому разі певне те, що його охопив панічний страх, і він вбіг у будинок, залишивши двері відчинені. Я покрався якомога обережніше слідом за ним, увійшов нечутно на кухню і почав стежити.

Він уже встиг відчинити буфет, що стояв у кутку, витягти звідти велику пляшку з горілкою і тепер сидів за столом спиною до мене. Час від часу все його тіло тіпалось, як у лихоманці, він голосно стогнав і, підносячи пляшку до рота, ковтками пив міцний трунок.

Я підійшов упритул до нього ззаду і, несподівано вдаривши його обома руками по плечах, вигукнув:

— А-а!

Дядько скрикнув, немов бекнула коза, опустив руки і, як мертвий, повалився на підлогу. Це мене трохи спантеличило, але насамперед треба було подбати за себе. Не вагаючись ні хвилини, я полишив його, а сам вирішив до того, як він опритомніє і вигадає якесь нове зло, запастися зброєю. Ключі висіли в буфеті. Там було кілька пляшок, очевидно, з ліками, безліч рахунків та інші папери, які я переглянув би з великою охотою, коли б мав час, а також інші найдоконечніші речі, непотрібні мені зараз. Тоді я взявся за скрині. Перша була наповнена борошном, друга — торбинками з грішми та паперами, зв'язаними в пачки, в третій між різними речами (переважно одягом) я знайшов заржавілий [189] страхітний на вигляд верховинський кинджал без піхов. Я сховав його під камізельку і повернувся до дядька.

Дядько ще лежав у тій самій позі, весь скорчений, відкинувши вбік руку і зігнувши в коліні ногу. Обличчя його дивно посиніло; здавалося, що він не дихає. Я злякався, гадаючи, що дядько помер, швидко приніс води і хлюпнув йому в обличчя. Він почав наче опритомнювати, поворушив губами і закліпав очима, нарешті глянув угору, побачив мене, і в очах його застиг вираз смертельного жаху.

— Ну, а тепер сядьте, — обізвався я.

— Ти живий, — схлипнув він. — Скажи, ти живий?

— Як бачите, — відповів я. — Та не вам я маю дякувати за це.

Він почав задихатися, хапаючи ротом повітря.

— Синя пляшечка… — прохрипів він, — у шафі… синя пляшечка. — Він дихав усе повільніше.

Я підбіг до буфета і розшукав там синю пляшечку з ліками. Доза була вказана на наліпці, і я чимшвидше дав йому ліків.

— Це від хвороби, — промовив він, трохи оживаючи. —Я хворий, Деві. Підводить серце.

Я посадив його на стілець і мовчки втупився в нього очима. Правда, мені було трохи й жалко цієї безперечно хворої людини, але в мені кипів справедливий гнів, і я висипав перед дядьком усі запитання, на які жадав мати негайну відповідь. Чого він брехав мені на кожному слові? Чого боявся, щоб я не пішов від нього? Чого йому не

сподобався навіть натяк на те, що він і мій батько були близнятами? Може, тому, що це правда? Навіщо він дав мені гроші, на які я напевне не мав ніякого права? І, нарешті, чому він намагався вбити мене? Дядько мовчки слухав, а потім розбитим голосом попросив, щоб я відпустив його в ліжко.

— Завтра скажу тобі все, — пообіцяв він. — Неодмінно скажу.

Він був такий кволий, що я не міг не погодитись. Однак я замкнув його в кімнаті й поклав ключа до кишені, а потім повернувся в кухню й розвів таке вогнище, якого тут, мабуть, не бачили вже багато років, загорнувся у свій плед, ліг на скринях і заснув. [190]

Розділ V

Я ЙДУ В КВІНЗФЕРІ

Вночі лив рясний дощ, а вранці повіяв різкий холодний вітер з північного заходу, що гнав по небу клапті хмар. Та однаково я до схід сонця, коли на небі ще мерехтіли останні зорі, пішов на берег бурхливого глибокого струмка й скупався в ньому. Тіло ще горіло від купання, коли я знову сів біля каміна і, підкинувши дров, серйозно замислився над своїм становищем.

Тепер уже не було жодного сумніву в тому, що дядько вороже ставиться до мене, що мені слід остерігатися його і що він не зупиниться ні перед чим, аби лише занапастити мене. Але я був молодий, відважний і, як більшість сільських хлопців, вважав себе дуже хитрим. Я прийшов до дядька мало не жебраком, ледве вийшовши з дитячого віку, а він зустрів мене зрадою і насильством; добре було б прибрати його до рук і правити ним, як отарою овець.

Я сидів, обхопивши коліно руками, і посміхався, дивлячись на вогонь. Уява малювала мені, як я помалу одну за одною розгадую дядькові таємниці, стаю його повелителем. Кажуть, що ессендінський чаклун зробив таке дзеркало, в якому можна читати майбутнє: воно, очевидно, було зроблене не з жару в каміні, бо серед усіх образів і картин, які малювала мені уява, не було ні корабля, ні моряка у волохатій шапці, ні здоровезного дрючка на мою дурну голову, ані бодай найменшого натяку на всі ті напасті, які мене чекали.

Чванькувато набундючившись, я встав, піднявся сходами нагору і звільнив свого в'язня. Він чемно побажав мені доброго ранку, і я відповів тим самим, самовпевнено посміхаючись. Незабаром ми сиділи за сніданком, наче нічого й не сталося.

— Ну, сер, — промовив я глузливо, — що ви ще мені скажете? — Він не відповів нічого розбірливого, і я повів далі: —Гадаю, нам час порозумітися. Ви вважали мене за недотепу-селюка, в якому здорового глузду й хоробрості не більше, ніж у вівсяній каші. Я вважав вас за доброго чоловіка або принаймні не гіршого від інших. Виявляється, ми обидва помилилися. Що ж примусило вас боятися мене, обдурювати й зазіхати на моє життя?

Дядько промимрив щось про жарт, що він любить іноді побавитись, але, помітивши мою глузливу посмішку, змінив тон і став запевняти мене, що пояснить усе після сніданку. [191] Я бачив з виразу його обличчя, що він намагається придумати якусь

брехню, і збирався йому про це сказати, як раптом нашу розмову перебив стукіт у двері.

Наказавши дядькові залишатися на місці, я пішов відчинити двері й побачив на порозі підлітка в матроському вбранні. Помітивши мене, він почав витанцьовувати невідомий мені матроський танець, ляскаючи пальцями і в такт притупуючи ногою. А тим часом хлопець був аж синій від холоду, і на його обличчі застиг жалісний вираз; здавалося, що він чи то сміється, чи плаче, і цей вираз аж ніяк не в'язався з веселим танцем.

— Як ви тут живете, друже? — привітався підліток хрипкуватим голосом.

Я поважно спитав, чого йому завгодно.

— О, мені завгодно розважитись! — відказав він і заспівав:

І в ніч ясну мені не до сну,

Бо я люблю весну.

— Послухай, — не витримав я. — Якщо ти не маєш ніякого діла, то я зачиню перед тобою двері, хай це навіть буде нечемність.

— Стривайте, брате! — вигукнув хлопець. — Невже ви не любите пожартувати? Чи ви хочете, щоб мене налупцювали? Я приніс містерові Балфорові листа від старого Гізіосі. —І він показав мені листа. — Крім того, друже, — додав хлопець, — я помираю з голоду.

— Ну, що ж, — сказав я. — Тоді заходь у дім і перекуси: я поділюся з тобою своїм сніданком.

Я повів його в кухню і посадив на своє місце, де він жадібно накинувся на залишки сніданку, час від часу підморгуючи мені й кривляючись: бідолаха, мабуть, вважав, що так мала поводитись мужня, доросла людина.

Тим часом дядько встиг прочитати листа і сидів, замисливши: потім він раптом устав і несподівано жваво потяг мене в найдальший куток кімнати.

— Прочитай, — сказав він і тицьнув мені в руки листа. Ось він і зараз лежить переді мною, коли я пишу ці рядки.

"Заїзд "Під глодом",

Квінзсрері.

Сер, я стою тут на кітві й посилаю свого юнгу повідомити вас про це. Якщо ви хочете що-небудь замовити за морем, то сьогодні маєте останню нагоду, бо вітер саме сприятливий [192] для виходу з затоки. Не буду приховувати від вас, що я мав неприємності з вашою довіреною особою, містером Рен-кейлором; і коли справа не буде негайно ж залагоджена, вас можуть чекати деякі збитки. Я виписав на ваше ім'я рахунок відповідно до різниці між собівартістю і продажною ціною.

Ваш покірний слуга

Ілаес Гозісен".

— Розумієш, Деві, — пояснив дядько, побачивши, що я прочитав листа, — я маю деякі справи з цим Гозісеном, капітаном купецького брига "Завіт" із Дайсарта. І якби ми обидва пішли зараз з оцим хлопцем, я міг би або побачитися з капітаном у заїзді,

або, в разі потреби, підписати папери на борту "Завіту". А щоб не гаяти часу, ми за одним заходом зможемо навідатись і до містера Ренкейлора. Після того, що трапилось, ти не захочеш вірити мені на слово, але повіриш Ренкейлорові. Це старий і вельми шанований чоловік, довірений доброї половини тутешніх дворян. Він знав і твого батька.

Я постояв хвилинку, роздумуючи. Мені пропонували йти в якусь гавань, безперечно, багатолюдну, де дядько не зважиться вчинити наді мною насильство. Крім того, деякою мірою мене захищала присутність юнги. А коли вже ми будемо там, то я не мав сумніву, що зможу примусити дядька зайти до нотаря, навіть якщо дядько тепер і не щиро пропонує це. А можливо, в глибині душі мені просто хотілося зблизька побачити море й кораблі. Не забувайте, що все своє життя я прожив у горах далеко від моря і тільки два дні тому вперше побачив морську затоку, що лежала внизу переді мною, немов синя скатертина, і вітрильники, що пливли по її поверхні й здавалися іграшковими. Зваживши все це, я вирішив погодитись.

— Гаразд, — сказав я. — Ходімо у Фері.

Дядько насунув на голову капелюха, надів каптан і пристебнув до пояса старий іржавий морський тесак; потім ми загасили вогонь, замкнули двері й вирушили в дорогу.

Холодний північно-західний вітер віяв просто в обличчя. Стояв червень, навколо скрізь біліли стокротки, цвіли буйним квітом дерева; але, судячи з наших посинілих нігтів і болю в руках, можна було подумати, що тепер зима, що все запорошене грудневим снігом.

Дядько Ебінізер плентав, важко перевалюючись з боку на бік, наче старий хлібороб, що повертається з поля додому.

За всю дорогу він не промовив жодного слова, і мені залишалося тільки розмовляти з юнгою. Хлопець сказав, що його звати Рейсом і що він на морі з дев'яти років, але не може напевно сказати, скільки йому років тепер, бо втратив їм лік. Щоб показати мені татуювання, юнга оголив груди, підставивши їх під сильний вітер, хоч як я умовляв його не робити цього, боячися, що він застудиться на смерть. Він брутально лаявся при першій-ліпшій нагоді, але робив це швидше як дурний школяр, а не як дорослий чоловік, вихвалявся різними дикими й поганими вчинками, які нібито він сам учинив. Там були й крадіжки, і наклепи, ба навіть убивство, але все це з такими неправдоподібними подробицями і з такою безглуздою, розв'язною похвальбою, що я більше жалів юнгу, ніж вірив його словам.

Я спитав його про бриг (хлопець сказав, що це найкращий корабель, який будь-коли плавав на морі) і про капітана Гозісена, якого він вихваляв без міри. Гізіосі (так він називав шкіпера) був, за його словами, чоловік, якому й море по коліна, один з тих, хто, як кажуть, не злякається і страшного суду, — брутальний, запальний, безсовісний і жорстокий. Всіма цими якостями бідолашний юнга вже звик захоплюватися, як чимось мужнім, властивим морякові. У своєму ідолі він бачив тільки одну ваду. "Він не моряк, — говорив юнга, — і бригом, як по правді, керує містер Шуен. Той був би найкращим

моряком у торговельному флоті, якби не пив. Я певен цього! Ось гляньте!" — І, відкотивши трохи панчоху, він показав мені велику криваву рану, від самого вигляду якої кров застигла в моїх жилах.

— Це він зробив... це робота містера Шуена, — заявив з гордістю юнга.

— Як! — жахнувся я. — І ти дозволяєш йому отаке з тобою виробляти? Ти ж не раб, щоб терпіти таке знущання!

— Ні, — відповів бідолашний дурник, одразу змінюючи тон. —1 я доведу йому це! Погляньте, — хлопець показав мені великий ніж у піхвах — крадений, як він сказав. — О-о! —вигукнув він, — хай тільки спробує! Я йому покажу! Мені не вперше! — І юнга підтвердив свої слова безглуздою гидкою лайкою.

Я ще ніколи не відчував ні до кого такого жалю, як до цієї недоумкуватої істоти; мені почало здаватися, що бриг "Завіт" (незважаючи на його побожну назву) був не набагато кращий від плавучого пекла.

— Хіба в тебе немає батька-матері? — поцікавився я. Хлопець відповів, що в нього був батько в якомусь англійському порту, назву якого я вже забув. [194]

— Він теж був добра людина, — додав юнга, — але помер.

— Боже милий! — вигукнув я. — Невже ти не можеш знайти яку-небудь чесну роботу на суходолі?

— О ні! — хитро підморгнув хлопець. — Там мене віддали б навчатися ремесла. Знаю я це діло. Добре знаю!

Я спитав, яке ремесло може бути гіршим від його теперішнього, в якому він раз у раз наражає своє життя на небезпеку не тільки од вітру й моря, а й від нелюдської жорстокості хазяїв. Юнга погодився зі мною, а потім почав вихваляти своє життя і розповідати, як приємно зійти на берег з грішми в кишені і витрачати їх, як належить чоловікові; купувати яблука і походжати з набундюченим виглядом, вражаючи, як він сказав, хлопчаків-забрьоханців.

— Зрештою, мені не так уже й погано, — говорив він. —Іншим доводиться ще гірше. Там є ще двадцятифунтові. Сили небесні! Бачили б ви, як їх вербують на службу! Памятаю одного чоловіка ваших літ (йому я здавався бозна-яким старим). О, у нього була й борода! Коли ми вийшли з річки і хміль вивітрився йому з голови, боже, як він ревів! Ну й поглумився я з нього, скажу вам! А потім ще й малюки: о, менші навіть за мене! Я тримаю їх у послуху, будьте певні! Коли ми возимо малюків, мені дають канчука, щоб бити їх!

Юнга розповідав у такому ж дусі, поки я здогадався, що під двадцятифунтовими він мав на увазі тих нещасних злочинців, кого засилали в Північну Америку в рабство, туди ж таки продавали і ще нещасніших дітей, яких викрадали або заманювали (як ходили чутки) задля зиску чи з помсти.

В ту хвилину ми саме зійшли на гору і глянули вниз на Квінзфері й долину. Фортська затока, як відомо, в цьому місці звужується до ширини великої річки, тому тут зручно переправлятись на північний берег, а верхнє плесо її утворює закриту гавань для кораблів. Якраз посередині вузької частини затоки лежить острівець, а на

ньому видніють залишки якихось руїн; на південному березі побудовано причал для порома, а в кінці того причалу, по другий бік дороги, стоїть будинок, позад якого є гарненький садочок з глоду й гостролисту. Це й був заїзд "Під глодом".

Саме місто Квінзфері лежить далі на захід, і околиці заїзду в цю пору дня були майже безлюдні, бо пором з пасажирами щойно відплив на північ. Однак біля причалу стояв човен, у якому на банках* спало кілька моряків; це, як сказав Рейсом, була шлюпка з брига, що чекала на капітана. А потім він показав мені "Завіт", що самотньо стояв на кітві майже за півмилі від берега. На борту корабля, видно, [195] ладнались вийти в море: піднімали реї, а що вітер віяв з того боку, то до мене долинала пісня матросів, які тягли за линви. Після всього того, що я наслухався дорогою, я дивився на корабель з величезною відразою і в глибині душі жалів усіх нещасних, які мали пливти на ньому.

Коли ми піднялися на вершину гори, я перейшов дорогу і звернувся до дядька:

— Мабуть, слід попередити вас, сер, що ніякі сили не примусять мене зійти на борт отого вашого "Завіту".

Дядько наче прокинувся зі сну.

— Га? Що таке? — перепитав він. Я повторив свої слова.

— Гаразд, гаразд, — погодився дядько. — Нехай буде по-твоєму. Чого ми стоїмо? Тут страшенна холоднеча, і до того ж, якщо не помиляюсь, "Завіт" уже готується вийти в море.

Розділ VI

ЩО СТАЛОСЯ В КВІНЗФЕРІ

Як тільки ми підійшли до заїзду, Рейсом провів нас сходами нагору, в маленьку кімнатку з ліжком. У коминку горіло яскравим полум'ям вугілля. Було так жарко, як у печі. За столом біля коминка сидів високий, смуглявий, статечний на вигляд чоловік і щось писав. Попри страшенну жароту в кімнаті на ньому була товста морська куртка, застебнута на всі ґудзики, і висока волохата шапка, насунута на самі вуха. Я ще ніколи не бачив, щоб хто-небудь, навіть суддя під час розгляду справи, мав спокійніший і самовпевненіший вигляд, ніж цей капітан корабля.

Він зразу ж устав і, підійшовши до Ебінізера, подав йому свою величезну руку.

— Ви зробили мені велику честь своїм візитом, містере Балфор, — промовив він гарним низьким голосом. — Я дуже радий, що ви прийшли вчасно. Вітер ходовий, невдовзі почнеться відплив, і ми ще до того, як стемніє, побачимо вогні на острові Мей.

— Капітане Гозісен, — зауважив мій дядько, — у вас дуже жарко в кімнаті.

— Така вже моя звичка, містере Балфор, — відповів шкіпер. — Я від природи мерзлякуватий, у мене холодна кров, сер. Ні хутро, ні фланель, ні навіть гарячий ром не зможуть підняти того, що називають температурою. Те саме, сер, [196] буває і в більшості людей, що, як то кажуть, засмажилися в тропічних морях.

— Авжеж, капітане, — погодився дядько. — Своєї природи не зміниш.

Та сталося так, що ця капітанова звичка відіграла велику роль в моїх нещастях. Хоч я й дав собі слово не спускати ока зі свого родича, але мені так кортіло глянути ближче

на море і я так погано почувався в цій задушній кімнаті, що коли дядько запропонував мені зійти вниз і трохи погуляти, я, йолоп, послухався його.

Я вийшов на вулицю, лишивши їх обох за пляшкою і великим стосом паперів. Перейшовши дорогу навпроти заїзду, я спустився на берег. Вітер віяв у такому напрямку, що до берега докочувались тільки маленькі хвилі, трохи більші від тих, що бувають на озері. Але тут росли незнайомі мені трави: одні — зелені, інші — бурі й довгі, а деякі з маленькими пухирцями, які лускали в мене між пальцями. І навіть так далеко від моря, в затоці, відчувався напрочуд солоний і збудливий запах морської води. "Завіт" почав напинати вітрила, що жужмом звисали з рей, і все бачене навіювало мені думки про далекі подорожі й незнані країни.

Я дивився і на матросів у човні, кремезних, засмаглих людей; декотрі були в сорочках, інші в куртках, а дехто з барвистими хустинами на шиї. В одного з кишень визирали два пістолі, двоє-троє матросів були озброєні сукуватими дрючками і в усіх за поясом стирчали ножі в піхвах. Я згаяв трохи часу в розмові з одним із матросів, що здавався не таким одчайдухом, як його товариші, і між іншим спитав, коли відпливає бриг. Він сказав, що корабель вирушить у дорогу з відпливом, і висловив радість, що вони, нарешті, вийдуть з порту, де немає ні шинків, ні музик. Усе це матрос супроводив такою жахливою лайкою, що я поквапився відійти від нього.

Несподівано я знову наткнувся на Ренсома, що здавався мені не таким зіпсутим, як уся ця ватага; він щойно вийшов із заїзду, підбіг до мене й став просити, щоб я його пригостив келихом пуншу. Я відповів, що пуншу він не одержить, бо ми обидва ще надто молоді для таких пустощів.

— Але я залюбки візьму для тебе кухлик елю, — додав я. Юнга почав кривлятися й лаяти мене, проте радісінько погодився випити елю. Незабаром ми вже сиділи за столом у передній залі заїзду й смакували їжу та пиво.

Враз мені спало на думку, що не завадило б заприязнитися з хазяїном заїзду: адже той був місцевий житель. І я запросив його посидіти з нами, як водилося в ті часи; та [197] він був надто поважний чоловік, щоб сидіти з такими голодранцями, як Рейсом і я. Він уже зібрався вийти з кімнати, але я підкликав його до себе і спитав, чи знає він містера Ренкейлора.

— Ще б пак, — відповів хазяїн. — Це дуже порядна людина. До речі, — поцікавився він, — це ви прийшли сюди з Ебінізером? — А коли я відповів йому ствердно, він запитав: — Ви не друг йому? — маючи на увазі, за шотландським звичаєм, чи не родич я йому. Я відповів, що ні.

— Я так і думав, — промовив хазяїн. — Але погляд у вас наче такий, як у містера Александера.

Я зауважив, що Ебінізера, здається, тут недолюблюють.

— А певне, — відповів хазяїн заїзду. — Він погана людина, і багато хто хотів би побачити його на шибениці, наприклад Дженет Клавстон і ще чимало таких, кого він зовсім зубожив, вигнавши навіть із хати. Проте він колись був теж добрий хлопець, аж поки розійшлися чутки про містера Александера. Відтоді він наче переродився.

— А що це були за чутки? — спитав я.

— Нібито він убив його, — відповів хазяїн. — Хіба ви не чули про це?

— За що ж він його вбив? — знову спитав я.

— Та ні за що, просто аби прибрати до рук маєток, — пояснив він.

— Маєток? — перепитав я. — Шооз?

— Авжеж, який же ще, — відповів хазяїн.

— Не може бути, — не витримав я. — Невже це правда? Хіба мій… хіба Александер був старшим сином?

— Певна річ, — здивувався хазяїн. — Інакше для чого б він його вбивав?

З цими словами хазяїн вийшов.

Я, звичайно, здогадувався про це давно, та одна річ здогадуватися, а інша — знати напевно. Я сидів, приголомшений почутим, і ледве міг повірити, що той самий бідний хлопчина, який два дні тому плентав курною дорогою з Етрикського лісу, тепер став багатієм, що йому належить і будинок, і неозорі лани, і він завтра може стати паном на всю губу. Усі ці приємні думки й тисячі інших роїлися в моїй голові, поки я сидів за столом, дивлячись у вікно заїзду й не звертаючи уваги на те, що робилось у мене перед очима. Пам'ятаю тільки, що мій погляд зупинився на капітані Гозісені, який стояв на причалі серед своїх матросів і щось наказував їм. Незабаром він уже простував назад до будинку; в його ході не помічалося звичайної матроської незграбності. Висока, гарна постать була втіленням мужності, а обличчя, як і раніше, спокійне і [198] поважне. Я запитував себе, чи можна йняти віри тому, що розповів Рейсом, і майже не вірив юнзі: так мало його розповіді в'язалися з виглядом цього чоловіка. Насправді ж він не був ні такий добрий, як я гадав, ні такий поганий, яким уважав його Рейсом. У ньому вживалися дві людини і краща з них лишалась позаду, коли він ступав на борт свого корабля.

Незабаром я почув, що мене гукає дядько, і побачив їх обох на дорозі. Перший звернувся до мене капітан. Він заговорив зі мною серйозним тоном, як з рівним (що завжди дуже лестить юнакам).

— Сер, — сказав він. — Містер Балфор дуже хвалить вас, та й мені ви дуже подобаєтесь. Я б хотів побути тут довше, щоб ми могли краще познайомитись, а тому використаймо той час, що нам залишається. Приходьте на півгодини до мене на бриг, поки ще не настав час відпливу, і ми вип'ємо з вами по келиху вина.

Ніякими словами не можна висловити того, як мені враз захотілося поглянути на внутрішнє обладнання корабля, але я не бажав наражатися на небезпеку і відповів йому, що домовився з дядьком бути сьогодні в нотаря.

— Знаю, знаю, — сказав він. — Містер Балфор казав мені про це. Але ж човен висадить вас на берег біля морського причалу, а звідти каменем докинути до оселі Ренкейлора. —Раптом він нахилився й шепнув мені на вухо: — Бережіться старого лиса, він задумав щось погане. їдьмо на корабель, щоб мені можна було поговорити з вами. — А потім, узявши мене під руку, він розмірковував голосно, прямуючи до човна: — Що ж мені привезти вам з Кароліни? Друг містера Балфора може наказувати мені.

Паку тютюну? Індіанські прикраси з пір'я? Шкуру дикого звіра? Пінкову люльку? Птаха-пересмішника, що нявкає, як кішка? Чи, може, червоного, як кров, птаха-кардинала? Вибирайте і скажіть, що ви бажаєте.

Так розмовляючи, ми підійшли до човна, і він, узявши мене за руку, допоміг сісти в нього. Я навіть і не намагався опиратись, бо думав (нещасний дурень!), що знайшов доброго друга й помічника, і радів, що побачу бриг. Коли всі посідали, човна відштовхнули від причалу і він поплив по воді. Я був такий захоплений новизною цього переїзду, так зацікавився берегами й величезними розмірами брига, що виростав у міру нашого наближення до нього, а також тим, Що ми сиділи так низько над водою, що майже не розумів слів капітана і відповідав йому невлад.

Як тільки ми підпливли до борту "Завіту" (я сидів весь [199] час нерухомо, вражений висотою корабля, шумом хвиль, що вдарялися об його борти, і бадьорими вигуками матросів за роботою), Гозісен заявив, що ми з ним повинні першими піднятись на палубу, і наказав спустити з грот-реї талі. Мене швидко підняли на талях у повітря і опустили на палубу, де капітан уже чекав на мене. Він зразу ж узяв мене під руку. Якийсь час я стояв непорушно, почуваючи легке запаморочення, а можливо навіть і страх від того, що все навколо мене хиталось. Однак мені страшенно подобались нові для мене предмети; а капітан тим часом звертав мою увагу на найдивовижніші з них, називав їх і пояснював їхнє призначення.

— А де ж мій дядько? — раптом похопився я.

— Де дядько? — перепитав капітан. У його голосі затремтіло щось зловісне. — У тому-то й річ.

Я відчув, що пропав. Зібравшися з силою, я відштовхнув його і побіг до фальшборту. Звідти я побачив човен, що прямував до міста, і свого дядька, який сидів на кормі.

— Рятуйте! Рятуйте! — пронизливо закричав я. — Вбивають!

Мій голос, очевидно, долинув до обох берегів гавані; дядько Ебінізер обернувся, і я побачив його спотворене жорстокістю й жахом обличчя.

Це було останнє, що я побачив. Дужі руки вже відтягували мене від борту корабля; раптом мене наче вдарила блискавка, в очах спалахнуло яскраве світло, і я знепритомнів.

Розділ VII

Я ВИХОДЖУ В МОРЕ НА "ЗАВІТІ" З ДАЙСАРТА

Опритомнів я в темряві й відчув у всьому тілі страшний біль. Руки й ноги мої були зв'язані. Мене оглушували різні незвичні для мого слуху звуки: ревла вода, немов біля величезної млинової греблі, з гуркотом розбивались об борт важкі хвилі, ляскали вітрила, лунали крики матросів. Наче весь світ навколо мене то піднімався з запаморочливою швидкістю вгору, то з такою самою швидкістю падав униз, а я був такий кволий і почував себе так погано, що спочатку ніяк не міг усвідомити, де я. В голові безладно роїлися тисячі різних думок, від спалахів нестерпного болю мені паморочилося, і минуло багато часу, перше ніж я здогадався, що лежу зв'язаний десь усередині цього нещасного брига і що вітер, мабуть, посилився і перейшов у шторм. Я

зрозумів [200] своє жалюгідне становище, мене огорнув жахливий розпач, каяття за власну нерозважливість, нестримний гнів на дядька, — і я ще раз знепритомнів.

Коли свідомість знову повернулася до мене, те саме ревіння, ті самі безладні й сильні поштовхи ще трясли й оглушували мене, а до страждань від болю й розпачу долучилася ще морська хвороба. В ті дні моєї юності, сповненої небезпечних пригод, я зазнав багато злигоднів, але жодні з них не були такі безнадійні, як перші години мого перебування на бригові.

Пролунав гарматний постріл; я подумав, що, очевидно, ми не можемо витримати шторму і подаємо сигнали про допомогу. Думка про звільнення, бодай навіть смерть на дні моря, потішила мене. Та я помилився: стріляли з гармати (як мені сказали потім), бо такий був звичай капітана; і я наводжу цей факт з метою показати, що навіть найгірша людина може мати добрі риси. Ми тоді саме проходили за кілька миль від Дайсарта, де був збудований бриг і де кілька років тому оселилася стара місіс Гозісен, капітанова мати. І хоч би куди прямував "Завіт", чи додому, чи в плавання, він ніколи не проходив удень повз те місце, не відсалютувавши з гармат і не вивісивши прапора.

Я втратив усякий лік часу, день нічим не відрізнявся від ночі в цій смердючій ямі в трюмі корабля, де я лежав, а від безнадії мені здавалося, що години тяглися вдвоє довше. Тому я зараз не можу сказати, скільки часу лежав, чекаючи, що з хвилини на хвилину корабель розіб'ється об яку-небудь скелю або потоне в морській безодні. Нарешті я заснув.

Прокинувся я від світла маленького ліхтарика, спрямованого мені в обличчя. Ліхтарик тримав низенький чоловік років тридцяти з зеленими очима і скуйовдженим білявим волоссям. Він стояв, мовчки дивлячись на мене.

— Ну, — обізвався він. — Як ся маєте?

Я відповів йому риданням. Чоловічок помацав мій пульс та скроні і заходився обмивати й перев'язувати рану на моїй голові.

— Гм, — протяг він. — Жорстокий удар. Та це дурниця, хлопче! Не розкисайте! Ще не настав кінець світу. Ви погано почали, але це минеться. їли ви що-небудь?

Я сказав, що не можу навіть дивитися на їжу, тоді незнайомець дав мені випити з бляшаного кухлика горілки з водою і знову залишив мене самого.

Коли він прийшов удруге, я лежав у якомусь напівзабутті, очі мої були широко розплющені; морська хвороба минула, [201] але після неї відчувалася страшенна кволість і запаморочення, ще нестерпніші, ніж сама хвороба. Крім того, все тіло в мене зболіло, мотузи, якими мене зв'язали, були наче з вогню, а сморід трюму, де я лежав, став ніби частиною мене самого. Після того, як чоловік пішов, я довго мучився страхом то від метушні пацюків, цю іноді шмигали просто по моєму обличчю, то від жахливих картин, які малювала моя гарячкова уява.

Коли над головою відчинився люк, світло ліхтаря здалося мені сонячним променем, що впав з неба; і хоч ліхтар освітив тільки міцні темні ребра корабля, який був мені за в'язницю, я мало не закричав з радощів. Першим спустився драбиною чоловік з зеленими очима, і я помітив, що він рухався якось нетвердо. За ним з'явився капітан.

Обидва не промовили жодного слова, але перший зразу ж оглянув мене і знову перев'язав мою рану, а Гозісен кинув на мене дивний, похмурий погляд.

— Самі бачите, сер, — звернувся маленький чоловік до капітана. — Сильна гарячка, апетиту нема, ні світла, ні їжі. Самі розумієте, що це означає.

— Я не чарівник, містере Ріак, — буркнув капітан.

— Дозвольте, сер, — наполягав Ріак. — У вас розумна голова на в'язах, і за словом до батька ви не ходите. Та я не хочу слухати ваших виправдань, я хочу, щоб хлопця забрали з цієї діри й перенесли на бак.

— Чого ви хочете, сер, то ваше діло й більш нічиє, — зауважив капітан. — А я скажу вам, як має бути. Тут він лежить, тут і лежатиме!

— Припустімо, що вам заплатили певну суму, — невгавав містер Ріак, — та дозволю собі смиренно зауважити, що мені ніхто не платив. Я одержую платню, і не таку вже й велику, за те, що виконую обов'язки помічника капітана цієї старої посудини; і вам дуже добре відомо, що я їм свій хліб не задарма. Але ні за що інше мені не платили.

— Коли б ви не так часто заглядали в чарку, містере Ріак, я не мав би підстав нарікати на вас, — сказав у відповідь Гозісен. — А так я дозволю собі вам порадити: не стромляйте носа до чужого проса. Нас, мабуть, уже шукають на палубі, — додав він гострішим тоном і став однією ногою на східець.

Містер Ріак схопив його за рукав.

— Припустімо, вам заплатили за вбивство... — почав він. Скипівши гнівом, Гозісен рвучко обернувся.

— Що таке?! Це що за балачка? [202]

— Мені здається, таку балачку ви краще розумієте, —промовив містер Ріак, твердо дивлячись йому в обличчя.

— Містере Ріак, — відповів капітан, — я відбув з вами три рейси. За цей час вам можна було вже взнати мене. Я чоловік крутий і не жалісливий, але те, що ви оце сказали —соромтесь! — натякає на недобре серце і нечисте сумління. Якщо ви думаєте, що хлопець помре...

— Помре, аякже! — потвердив містер Ріак.

— Гаразд, сер, — здався Гозісен. — Переносьте його, куди вам завгодно. З вас досить цього?

І капітан рушив трапом угору. Я лежав мовчки під час цієї дивної розмови і тепер побачив, як містер Ріак повернувся обличчям до Гозісена і вклонився йому мало не до землі, очевидно, глузуючи з нього. Навіть тоді, попри всю свою кволість, я помітив, що помічник був уже трохи напідпитку (на це й натякав йому капітан) і що він (п'яний чи тверезий) міг стати неоціненним другом.

Через п'ять хвилин, перерізавши мотузи, мене підняли на чиюсь спину, віднесли на бак, поклали в ліжко на матроські укривала, і я відразу знепритомнів.

З яким блаженством я, розплющивши очі, вгледів денне світло й побачив, що перебуваю серед людей! Каюта на баку була досить простора, вздовж її стін тяглися койки, на яких курили або спали люди, вільні від вахти. День видався тихий, віяв

теплий вітер, а тому люк був розчинений і в каюту проникало не тільки денне світло, а й час від часу (при поворотах корабля) пропилюжений сонячний промінь, що сліпив мене і воднораз невимовно тішив. До того ж, як тільки я поворухнувся, один з матросів приніс мені якийсь цілющий відвар, приготований містером Ріаком, і наказав лежати спокійно, тоді, мовляв, я швидко видужаю.

— У тебе не зламана жодна кістка, — пояснив він, — а що по голові дали —то дрібниці. Це я вдарив тебе, — додав матрос.

Там я пролежав під постійним наглядом багато днів і не тільки видужав, а й познайомився з товаришами по плаванню. Це була буйна ватага, як здебільшого на кораблях; відірвані від усього, що є доброго в житті, вони були приречені разом гасати бурхливими морями під командою брутальних зверхників. Дехто з них раніше плавав з тратами і бачив такі речі, про які навіть соромно й говорити, декотрі були дезертири з королівського флоту і їм загрожувала шибениця, з чим вони нітрохи не таїлися; і всі готові були при першій-ліпшій нагоді зчинити бійку зі своїми найкращими друзями. Але після того, як я прожив з ними кілька Днів, мені стало соромно, що я спершу був такої поганої [203]думки про них і тікав від цих людей на березі в Квінзфері, наче від якихось брудних тварин. Немає зовсім поганих людей, кожне має свої вади і гарні якості; і мої товариші по плаванню не були винятком. Правда, вони були брутальні, та, напевне, й зіпсуті, але теж мали свої чесноти. Інколи вони бували добрі, а інколи дуже наївні, наївніші навіть від такого селюка, як я. Часом вони вражали мене проблисками порядності.

Один з них, чоловік років сорока, годинами просиджував біля мого ліжка і розповідав про свою дружину та дітей. Він був рибалка, але втратив човна, і це змусило його найнятись у далеке плавання. Відтоді минуло багато років, але я й досі не забув цього моряка. Дружина (набагато молодша за нього) марно чекала, що він повернеться; він уже ніколи більше не буде розпалювати їй вогнище вранці. Багато цих бідолах (як показали дальші події) вирушили в своє останнє плавання; їх поглинула морська безодня або зжерли акули, а про мертвих не слід говорити погане.

Одним з їхніх добрих учинків було те, що вони повернули мені гроші, які спочатку поділили між собою; і хоч сума зменшилась майже на третину, я з радістю взяв їх, плекаючи надію, що вони мені стануть у великій пригоді в тій країні, куди мене везли. Корабель прямував до Каролінських островів*, і не думайте, що я їхав туди тільки як вигнанець. З торгівлею людьми вже тоді завзято боролись, а після повстання колоній і утворення Сполучених Штатів вона, певна річ, зовсім припинилася; але в ті дні моєї юності білих людей ще продавали в рабство на плантації, і саме на таку недолю прирік мене мій лихий дядько.

Юнга Рейсом (від нього я вперше довідався про ці страхіття) час від часу виходив з капітанської каюти, де він прислуговував і спав, то в безмовному стражданні показуючі синці на тілі, то клянучи жорстокість містера Шуена. Серце моє обливалося кров'ю, але матроси глибоко шанували старшого помічигаса, що був, як вони казали, "єдиним моряком у всій цій компанії і не такою вже й поганою людиною, коли тверезий". І

справді, я помітив дивні риси в обох помічників капітана: містер Ріак у тверезому стані ходив завжди злий, сердитій і грубий, а містер Шуен не міг і муху скривдити, поки не нап'ється. Я спитав про капітана, але мені сказали, що на цього залізного чоловіка напої не впливають.

Я намагався якнайкраще використати свій вільний час, щоб зробити нещасного Ренсома хоч трохи схожим на людину або, краще сказати, на хлопця. Та його розум важко було назвати людським. Юнга нічого не пам'ятав про своє життя [204] до того, як потрапив на корабель, — хіба тільки, що його батько робив годинники і що в нього у вітальні сидів у клітці шпак, який умів висвистувати пісню "Північна країна". Все інше стерлося з його пам'яті за ці роки злигоднів і жорстокості. Хлопець мав дивні уявлення про суходіл, що склалися в нього під впливом моряцьких розповідей. На його думку, це було місце, де хлопчиків віддавали у своєрідне рабство, так зване ремесло, а там учнів безперервно шмагали і кидали в смердючі в'язниці. Кожного другого в місті він вважав за шахрая, який розставляє тенета, а кожен третій будинок — за кишло, де матросів отруюють і вбивають. Звичайно, я розповідав Ренсомові, як добре поводилися зі мною на тому суходолі, що його він так боявся, і рідні мої, й друзі, як добре мене там годували і дбайливо навчали. Коли траплялося, що його перед цим побили, хлопець гірко плакав і божився, що втече; проте коли він був у своєму звичайному хвальковито-задерикуватому настрої або (частіше) випивав чарку горілки в кормовій рубці, то глузував з моїх слів.

Пити його навчав містер Ріак (царство йому небесне!) і, безперечно, з добрими намірами; та, не кажучи вже нічого про те, що горілка підривала здоров'я хлопця, не можна було без болю в серці дивитися на цю нещасну безрідну істоту, як вона бреде по палубі, заплутуючись ногами, пританцьовуючи і верзучи якусь нісенітницю. Дехто з матросів сміявся, але не всі; інші ставали похмурішими від грозової хмари (згадуючи, можливо, своє власне дитинство і своїх власних дітей) і наказували йому схаменутися. Що ж до мене, то мені соромно було дивитись на нього. Мені й тепер часто з'являється вві сні ця нещасна дитина.

Треба сказати, що весь цей час віяв зустрічний літер і "Завіт" то злітав на хвилях угору, то стрімко падав униз, тому люк був майже завжди зачинений, і наша каюта освітлювалася тільки ліхтарем, що розгойдувався на бімсі*. Роботи знаходилося багато для всіх; щогодини доводилось то напинати, то згортати вітрила; повсякчасне напруження відбивалося на настрої матросів, цілий день, з ранку до вечора, точилися сварки, а що мені не дозволяли ступити на палубу, то можете собі уявити, як набридло мені таке життя і з яким нетерпінням я чекав хоч якоїсь переміни.

Ця переміна сталась, як ви зараз почуєте; та спершу я повинен розповісти про мою розмову з містером Ріаком, який трохи підбадьорив мене в нещасті. Підстерігши його в сприятливій стадії сп'яніння (містер Ріак тверезим ніколи не [205] заглядав до мене), я взяв з нього слово нікому не казати про нашу розмову і виклав йому свою історію.

Містер Ріак сказав, що моя розповідь схожа на баладу і що він зробить усе можливе, аби допомогти мені. Він обіцяв дати мені папір, ручку й чорнило, щоб я міг

написати кілька слів містеру Кемблові й містеру Ренкейлорові, і запевнив, що, безперечно, з їхньою допомогою зможе вирятувати мене з біди і відновити в правах, якщо я розповів йому чисту правду.

— А тим часом, — підбадьорив він мене, — не журіться. Ви не перший у такому становищі, повірте мені. Багато хто з тих, що працюють на заморських тютюнових плантаціях, мали б сідати на коня біля дверей власного будинку, дуже багато! В житті всяк буває. Гляньте на мене. Я син лерда, майже склав іспити на доктора, і ось служу тут попихачем у Гозісена!

Я вирішив, що буде нечемно не спитати про його історію. Ріак голосно свиснув.

— Я її ніколи не мав. Люблю пожартувати, от і все! —З цими словами він вискочив з кубрика.

Розділ VIII

КОРМОВА РУБКА

Якось близько одинадцятої години ночі матрос, що відбував вахту з містером Ріаком, спустився на хвилинку з палуби, щоб узяти свою куртку. І одразу ж по баку поповзла чутка, що "Шуен нарешті доконав його". Не було потреби називати ім'я: всі ми знали, про кого йшлося, та не встигли ще збагнути як слід, що сталось, і поговорити про подію, як знову відчинився люк і до нас трапом спустився капітан Гозісен. При тьмяному світлі ліхтаря він уважно оглянув койки, а потім, підійшовши прямо до мене, заговорив, на мій подив, досить лагідним тоном.

— Послухайте, хлопче. Ми хочемо, щоб ви прислуговували нам у кормовій рубці. Ви поміняєтесь місцем з Ренсомом. Негайно ж ідіть туди.

Поки він говорив, у люку з'явились два матроси з Ренсомом на руках; корабель у ту мить глибоко зарився провою у воду, ліхтар гойднувся і світло впало просто на обличчя хлопця. Воно було бліде як віск, на ньому застигла жахлива посмішка. Кров захолонула в моїх жилах, дихання спинилося, я немов скам'янів з жаху. [206]

— Іди на корму, мерщій забирайся звідси! — закричав Гозісен.

Я прошмигнув повз матросів з хлопцем, що не говорив і не рухався, і вискочив трапом на палубу.

Саме в цю мить бриг із запаморочливою швидкістю розтинав довгу хвилю з пінявим гребенем. Вона навалювалась на нього з правого галсу, а зліва під дугуватою основою фока я побачив на заході ще досить ясну заграву.

В таку пізню годину це дуже здивувало мене; але на той час я знав надто мало, щоб зробити правильний висновок, що ми обпливли з півночі Шотландію і тепер були в чистому морі між Оркнейськими і Шетландськими островами, уникнувши небезпечних течій Пентлендської протоки. Проживши стільки часу ув'язненим у напівтемряві й не маючи ніякісінького уявлення про зустрічні вітри, я був певен, що ми вже пройшли півшляху або й більше Атлантичним океаном. Тому я тільки спочатку здивувався, що сонце заходить так пізно, а потім одразу ж перестав думати про це, побіг на корму поміж вітрилами, хапаючись за линви, і тільки випадково не впав за борт — урятував мене один з матросів, що завжди добре ставився до мене.

Кормова рубка, куди я поспішав і де мав тепер прислуговувати й спати, здіймалася футів на шість над палубою і порівняно з розмірами брига була досить велика. Всередині каюти стояли прикріплені до підлоги стіл, лава і дві койки: одна для капітана, а друга для обох помічників, які спали на ній по черзі у вільний від вахти час. На стінах згори донизу були укріплені шафочки для речей командирів і частини припасів корабля. Внизу містилась друга комора, до якої вів люк посеред палуби. Тут зберігалася найкраща їжа, напої, а також порох. Уся вогнепальна зброя, крім двох бронзових гармат, теж стояла в стояку біля задньої стіни кормової рубки. Більшість кортиків зберігалася в іншому місці.

Вдень каюту освітлювали маленьке віконце з віконницями з обох боків і засклений люк у стелі, а коли вечоріло, в ній завжди горіла лампа. Вона горіла і в ту хвилину, коли я зайшов у каюту, не дуже яскраво, але так, що можна було побачити містера Шуена, який сидів за столом. На столі стояла пляшка горілки й бляшана чарка. Це був високий, міцної статури, дуже засмаглий чоловік; він сидів, безглуздо втупившись поглядом у стіл.

Містер Шуен не звернув уваги на мене і навіть не поворухнувся, коли за мною до каюти ввійшов капітан і зіперся на койку поруч зі мною, похмуро дивлячись на свого помічника. Я страшенно боявся Гозісена і мав для цього свої [207] підстави, але щось підказало мені, що зараз капітана можна не боятись, і я прошепотів йому на вухо: "Що з ним?" Капітан похитав головою, ніби хотів сказати, що нічого не знає і не хоче ні про що думати, але обличчя його залишалося дуже поважним.

Незабаром до каюти зайшов містер Ріак. Він кинув на капітана погляд, з якого можна було без слів здогадатись, що хлопець помер, і став поруч нього. Так ми стояли втрьох, мовчки дивлячись на містера Шуена, а той сидів теж мовчазний, утупившись у стіл.

Раптом він простяг руку, щоб узяти пляшку; але, побачивши цей рух, містер Ріак кинувся вперед і забрав пляшку, завдяки радше несподіваності, ніж силі. Проклинаючи все на світі, містер Ріак закричав, що й без того вже заподіяно досить зла і що бриг за це буде покараний. З цими словами містер Ріак шпурнув пляшку в море, бо ковзні двері з завітряного боку були відчинені.

Містер Шуен рвучко схопився на ноги, його розум, очевидно, ще був потьмарений, і він ладен був ще раз учинити вбивство, вже друге за цей вечір, та капітан став між ним і його жертвою.

— Сядьте! — проревів Гозісен. — Чи знаєте ви, свинюко і п'янице, що наробили? Ви вбили хлопчиська!

Здавалося, що містер Шуен зрозумів його, бо знову сів і опустив голову на руки.

— Він приніс мені брудну чарку, — видушив з себе містер Шуен.

При цих словах капітан, я і містер Ріак перезнрнулися з деяким острахом, потім Гозісен підійшов до свого старшого помічника, взяв його за плече, довів до койки і наказав лягти й виспатись, говорячи з ним, як з неслухняною дитиною. Вбивця трохи покричав, однак скинув свої моряцькі чоботи і ліг на койку.

— А-а! — вигукнув містер Ріак страшним голосом. — Вам давно слід було втрутитися. Тепер уже надто пізно!

— Містере Ріак, — попередив капітан, — про те, що сталося сьогодні ввечері, в Дайсарті ніколи ніхто не пввянен дізнатись. Хлопець упав за борт, сер, ось як це вийшло; і я охоче виклав би з власної кишені п'ять фунтів, щоб це було правдою! — Він обернувся до столу. — Ви навіщо викинули повну пляшку? Не бачу в цьому ніякого глузду, сер. Девіде, дістань мені другу. Вони стоять у крайній шафі знизу, — і Гозісен кинув мені ключа. — Вам теж треба випити чарку, сер, — знову звернувся він до Ріака. — Адже вам довелось бути свідком жахливого видовища. [208]

Вони обидва сіли до столу і цокнулись чарками; убивця, що лежав на койці й скиглив, почувши дзенькіт скла, підвівся на лікті й глянув на всіх нас.

Цієї ночі я вперше виконував свої нові обов'язки, а наступного дня вже цілком освоївся з ними. Я подавав їжу: капітан їв у певні години з вільним од вахти помічником. Цілісінький день мені доводилось бігати з пляшкою від одного до другого з моїх трьох хазяїв, а вночі я спав на матроському укривалі, кинутому на голі дошки палуби в кутку рубки, якраз на протязі між двома дверима. То була тверда й холодна постіль. Крім того, майже кожної ночі мені доводилось прокидатися, бо раз по раз хтось приходив з палуби випити, а іноді при зміні вахти всі троє сідали за стіл і готували пунш. Не знаю, як вони лишилися здоровими і, тим більш, як залишився здоровим я.

Та у всьому іншому моя служба була легка. Скатертин тут не вживали, їли завжди вівсяну кашу або солонину, і лише двічі на тиждень на стіл подавався пудинг. Я був досить незграбний, бо ще не призвичаївся триматись на ногах, і, бувало, падав з їжею, яку ніс капітанові та його помічникам, але містер Ріак і капітан були на диво терплячі. Я не міг не думати, що їх мучить сумління і що вони не були б такі добрі зі мною, якби раніше не поводились так погано з Ренсомом.

Що ж до містера Шуена, то пияцтво, а може, його злочин, чи те й друге, безперечно, потьмарили йому розум. Я більш не побачив його в нормальному стані. Він ніяк не міг звикнути до моєї присутності в каюті, завжди пильно дивився на мене (іноді, здавалося, навіть із жахом) і кілька разів одсахнувся, коли я подавав йому їжу. З самого початку я був майже певен, що він так і не усвідомив, чого накоїв, а на другий день мого перебування в каюті остаточно переконався в цьому. Ми залишилися з ним удвох у каюті, і він довго не зводив з мене очей, а потім раптом устав, блідий як смерть, і, па мій превеликий жах, підійшов до мене. Але я даремно боявся.

— Вас тут раніше не було? — спитав містер Шуен.

— Не було, сер, — відповів я.

— Тут був інший хлопець? — спитав він знову, а коли я відповів йому, промовив: — Я так і думав, — і, не кажучи більше ні слова, відійшов до столу і звелів принести горілки.

Може здатися дивним, що попри весь жах перед ним мені все ж було жаль його. Містер Шуен був одружений, чужіша його жила в Лейті. Я вже забув, чи були в нього

Йти, сподіваюся, що не було. [209]

У всякому разі життя моє протягом цього часу, що (як ви побачите) тривав недовго, було не дуже важке. Харч я мав той самий, що й капітан та помічники, мені дозволили навіть їсти пікулі* — їхні найбільші ласощі; і коли б я тільки хотів, то міг би пити з ранку до вечора, як містер Шуен. Я мав також товариство, і порівняно непогане. Містер Ріак, який раніше вчився в коледжі, дружньо розмовляв зі мною, коли не був сердитий, і розповідав багато цікавого й повчального; навіть капітан, хоч і тримався майже завжди осторонь, іноді бував не такий стриманий і розповідав мені про чудові краї, які йому пощастило відвідати в плаваннях.

Тінь нещасного Ренсома лежала, очевидно, на всіх нас, але особливо важким тягарем на мені й містерові Шуені. Крім того, я мав ще й власні турботи. Я виконував брудну роботу для трьох чоловік, хоч вважав їх негідними себе і був певен, що принаймні одному з них уже давно слід було б гойдатися на шибениці. Така була моя теперішність, а щодо майбутнього, то я міг уявити себе тільки невільником, що працює поруч з неграми на тютюнових плантаціях. Містер Ріак, мабуть, з обережності не дозволяв мені більше говорити з ним про моє нещастя, а капітан, з яким я намагався зблизитись, не захотів навіть вислухати мене й прогнав, мов собаку. Дні минали за днями, я дужче й дужче занепадав на дусі й уже починав радіти, знаходячи якусь роботу, що не залишала мені часу на роздуми.

Розділ IX

ЧОЛОВІК З ЧЕРЕСОМ, ПОВНИМ ЗОЛОТА

Минуло більше тижня, і невдачі, які досі переслідували "Завіт" у цьому плаванні, стали позначатися ще дужче. Іноді корабель просувався трохи вперед, а в інші дні його насправді відносило назад. Кінець кінцем нас занесло далеко на південь, і весь дев'ятий день ми тільки те й робили, що повертали з одного галсу на другий поблизу мису Рес і дикого скелястого берега по обидва боки від нього. Тоді капітан з помічниками порадились і вирішили щось не зовсім зрозуміле для мене: ми змінили курс і з ходовим вітром швидко рушили на південь.

На десятий день після обіду хвилі почали спадати, і бриг огорнув густий, вогкий сивий туман, так що з одного кінця корабля не видно було другого. Спускаючись на палубу, я бачив, що матроси й командири уважно прислухалися, стоячи біля фальшбортів, "чи немає бурунів", і хоч не розумів [210] цих слів, але теж відчував у повітрі небезпеку й хвилювався.

Десь близько десятої години вечора я подавав вечерю містерові Ріакові й капітанові, як раптом корабель об щось ударився з величезною силою і ми почули, що хтось кричить за бортом. Мої обидва зверхники рвучко схопилися на ноги.

— Бриг на щось наскочив! — вигукнув містер Ріак.

— Ні, сер, — заперечив капітан. — Ми всього-на-всього перекинули човна.

І вони вибігли з каюти.

Капітан мав рацію. Ми в тумані наскочили на човен, він розколовся навпіл і пішов на дно з усім екіпажем. Живим лишився один чоловік. Він (про це я дізнався потім)

сидів на кормі як пасажир, а решта людей веслували. Руки в цього чоловіка були вільні, йому не заважало ніщо, крім довгого —нижче колін — плаща з грубого ворсистого сукна, і коли від удару корму човна підкинуло в повітря, він підскочив і вхопився за бушприт корабля. Те, що він зміг таким чином урятуватися від смерті, свідчило про його щастя, неабияку спритність і незвичайну силу. Проте, коли капітан увів цього чоловіка в каюту і я вперше побачив його, то не помітив на його обличчі хвилювання.

Це був невеликий на зріст, але гарної статури чоловік, спритний, як кізка; у нього було приємне відверте обличчя, дуже засмагле від сонця, густо вкрите ластовинням і подзьобане віспою. В його незвичайно ясних очах було щось божевільне, вони одночасно приваблювали і викликали тривогу. Скинувши плаща, врятований поклав на стіл два майстерно оздоблені сріблом пістолі; на поясі в нього висіла довга шпага. Манери незнайомця були елегантні, він дуже чемно поводився з капітаном. З першого ж погляду на нього я подумав, що переді мною стоїть чоловік, якого я волів би назвати своїм другом, а не ворогом.

Капітан теж вивчав незнайомця, але звертав більше уваги на його одяг, ніж на нього самого. І справді, як тільки той скинув плаща, його зовнішній вигляд виявився надто пишним для кормової рубки купецького корабля: на ньому був капелюх з плюмажем, червона камізелька, штани з чорного плющу й блакитній камзол зі срібними ґудзиками й гарним срібним позументом. Це був дорогий одяг, хоч трохи й попсований у дорозі, бо незнайомцеві, очевидно, доводилося в ньому спати.

— Мені дуже прикро, що загинув човен, сер, — сказав капітан. [211]

— З ним пішли на дно кілька славних людей, — зауважив незнайомець, — яких я волів би бачити знов на суходолі більше, ніж десяток човнів.

— Ваші друзі? — поцікавився Гозісен.

— У вашій країні не знайдеш таких друзів, — почув він у відповідь. — Вони віддали б за мене життя, як вірні пси.

— Пусте, сер, — кинув капітан, все ще пильно придивляючись до нього. — На світі людей більше, ніж човнів для них.

— Теж слушно! — вигукнув незнайомець. — Ви, здається, дуже проникливі.

— Я жив у Франції, сер, — зауважив капітан. Було ясно, що він хотів сказати цими словами більше, ніж вони означали.

— Ну й що ж, — осміхнувся незнайомець. — Там бувало й багато інших славних людей, мабуть, з тою ж метою, що й ви.

— Безперечно, сер, — погодився капітан. — І заради гарних мундирів.

— Ого! — вигукнув незнайомець. — Так он звідки вітер віє! — І він швидко поклав руку на пістолі.

— Не кваптеся, сер, — сказав капітан. — Не починайте сварки, доки немає в цьому потреби. На вас мундир французького солдата, а розмовляєте ви по-шотландському, та в наші дні багато чесних людей роблять те саме, і я сказав би, що від цього вони аж ніяк не стали гіршими.

— Невже? — здивувався чоловік у гарному мундирі. — Ви належите до чесної

партії? (Він мав на увазі партію якобітів*, бо кожна партія в таких політичних чварах вважала, що епітет "чесна" належить саме їй.)

— О ні, сер, — відповів капітан. — Я щирий протестант і дякую за це Богові. (Я доти ніколи не чув, щоб він узагалі говорив про будь-яку релігію, хоч пізніше дізнався, що він неодмінно відвідував церкву, коли сходив на берег.) —Однак, — вів далі капітан, — я вмію жаліти людину, коли бачу її в скрутному становищі.

— Справді? — спитав якобіт. — Що ж, сер, відверто кажучи, я один з тих чесних джентльменів, які брали участь у повстанні в сорок п'ятому і сорок шостому роках; і коли б я потрапив до рук кого-небудь із дворян у червоних мундирах, мені б не минути біди. А зараз я мав їхати у Францію, тут крейсував французький корабель, щоб підібрати мене, але в тумані він пройшов повз нас — як би я хотів, щоб це пройшли саме ви, і ось що я скажу вам на закінчення: якщо ви [212] висадите мене там, куди я прямую, то я маю чим щедро винагородити вас за ваші турботи.

— У Франції? — спитав капітан. — Ні, сер, цього я не можу зробити. Але висадити вас там, звідки ви пливли, — про це ми можемо говорити.

Тут, на нещастя, капітан помітив, що я стою у своєму кутку, і випровадив мене на камбуз принести вечерю врятованому. Я не барився, запевняю вас, а коли повернувся до рубки, то побачив, що незнайомець зняв із себе черес із грошима й висипав на стіл кілька гіней. Капітан переводив погляд з гіней на черес, а потім на обличчя незнайомця і помітно хвилювався.

— Половину цього, — вигукнув він, — і я ваш покірний слуга!

Той згорнув гінеї назад у черес і знову надів його під камізельку.

— Я вже сказав вам, сер, — відповів незнайомець, — що жодне пенні з них не належить мені. Це гроші вождя мого клану. Було б безглуздо з мого боку пошкодувати частину грошей з тим, щоб урятувати решту; але я був би поганим собакою, коли б купив свою власну шкуру надто дорогою ціною. Тридцять гіней, якщо висадите мене на березі моря, або шістдесят, коли приставите в Лінні-Лох. Беріть, якщо хочете, а коли ні, то чиніть, як вам завгодно.

— Гм... — гмукнув Гозісен. — А якщо я видам вас солдатам?

— В" пошиєтеся в дурні, — відповів незнайомець. — У мого вождя, дозвольте вам сказати, сер, усе майно конфісковане, як і в кожної чесної людини в Шотландії. Його маєток у руках чоловіка, якого називають королем Ґеоргом*; урядовці короля збирають або, радше, намагаються збирати подать. Та Швтландії робить честь те, шо бідні орендарі не забувають свого вождя, який перебуває на вигнанні, і ці гроші є частиною тієї самої орендної плати, якої чекає король Ґеорг. Сер, мені здається, цю ви кмітливий чоловік і розумієтесь на цих справах: коли вв віддасте ці гроші урядові, скільки з них потраплять у вашу кишеню?

— Дуже мало, звичайно, — відповів Гозісен і сухо додав: —Якщо тільки уряд дізнається про це. Але я думаю, що при бажай" зміг би тримати язик за зубами.

— Он як! — вигукнув незнайомець. — Але я зможу вивести вас на чисту воду. Коли ви будете нечесним у грі, я перехитрую вас. Якщо мене схоплять, то дізнаються, що це

за гроші.

— Гаразд, — сказав капітан. — Хай буде по-вашому. Шістдесят гіней, та й по всій справі. Ось вам моя рука в цьому.

— А ось моя, — простяг руку врятований. [213]

Після цього капітан вийшов (щось надто квапливо, подумав я) і залишив мене в рубці з незнайомцем.

У той час — невдовзі після сорок п'ятого року — багато вигнанців, ризикуючи своїм життям, поверталися на батьківщину, щоб побачитися з друзями або щоб зібрати трохи грошей. Що ж до ватажків гірських кланів, то часто доводилось чути, як обмежували себе їхні орендарі, щоб посилати їм гроші, а люди з їхніх кланів, не боячись солдатів, збирали гроші, щоб потім під носом у нашого великого військово-морського флоту приставити їх через протоку у Францію. Все це, звичайно, я чув з чужих уст, і ось тепер переді мною сидів чоловік, якого засудили за такі провини на вигнання. Але він був не тільки бунтарем і одним з тих, що перепачковували орендні гроші, а ще й найнявся на службу до французького короля Людовіка*. До того ж він носив черес, набитий золотими гінеями. Хоч би якими були мої переконання, я не міг не дивитися на цю людину з великим інтересом.

— Значить, ви якобіт? — поцікавився я, ставлячи перед ним вечерю.

— Авжеж, — відповів незнайомець, сідаючи за стіл. — А ви, судячи з вашого довгобразого обличчя, напевно, віг?(1)

(1) Вігами, або вігаморами, називали всіх тих, хто був вірний королю Ґеоргу (прим, автора).

— Ні те ні се, — відказав я, щоб не дратувати його, бо й справді я був вігом, наскільки містерові Кемблові вдалося з мене його зробити.

— Та це пусте, — промовив він, а потім додав: — Але гляньте, містере Нітенісе, ця пляшка порожня. Було б несправедливо брати з мене шістдесят гіней і не дати хоч трохи вина.

— Піду візьму в капітана ключ, — сказав я і спустився на палубу.

Густий туман ще не розвіявся, але хвиля на морі майже спала. Бриг ліг у дрейф, бо ми не знали точно, де саме перебуваємо, а вітер, хоч і дуже слабкий, не був ходовий. Кілька матросів ще прислухалися, чи не чути поблизу бурунів, але капітан і обидва помічники стояли на шкафуті* й про щось радилися між собою. Не знаю, чому мені спало на думку, що вони намислили щось лихе, але перші слова, які я почув, підійшовши потихеньку ближче до них, підтвердили мої підозри.

То був вигук містера Ріака, якого наче осяяла раптова думка:

— А чи не змогли б ми виманити його з рубки?[214]

— Краще хай лишається там, — заперечив Гозісен. — У рубці надто мало місця, щоб скористатися шпагою.

— Що так, то так — погодився помічник. — Але там до нього важко дібратися.

— Дурниця! — кинув Гозісен. — Ми можемо втягти його в розмову, підійти з обох боків і схопити за руки; або, якщо це не підходить, сер, можна вдертися обома дверима

й схопити його, перше ніж він устигне витягти шпагу.

При цих словах мене пойняв страх і гнів проти підступних, пожадливих, кровожерних людей, з якими я плавав. Спершу в мене промайнула думка негайно ж утекти звідси, але гору взяла сміливість.

— Капітане, — мовив я, — той джентльмен просить горілки, а пляшка порожня. Дайте, будь ласка, ключа.

Вони всі здригнулись і повернулися до мене.

— Це ж просто чудово! Ось нам нагода дістати зброю! —вигукнув Ріак, а потім звернувся до мене: — Послухай, Девіде, ти знаєш, де лежать пістолі?

— Так, так, — докинув Гозісен. — Девід знає, Девід гарний хлопчина. Розумієш, Девіде, той дикий горянин небезпечний для корабля, не кажучи вже про те, що це запеклий ворог короля Ґеорга, хай боронить його Бог!

До мене ще ні разу не підлещувались так, відколи я потрапив на бриг, але я відповів ствердно, наче все, що вони казали, було цілком природне.

— Лихо в тому, — закінчив капітан, — що вся наша вогнепальна зброя, велика й мала, в кормовій рубці під носом у цього чоловіка, і порох теж. Коли б зараз я або один з моїх помічників зайшов туди і взяв зброю, це викликало б у нього підозру. Але такий хлопчина, як ти, Девіде, міг би непомітно потягти в нього з-під носа ріг пороху і один чи два пістолі. Якщо ти зумієш так зробити, я пригадаю все там, де тобі будуть потрібні друзі, а це станеться, коли ми прибудемо в Кароліну.

Тут містер Ріак щось шепнув йому на вухо.

— Чиста правда, сер, — промовив капітан і знову звернувся до мене: — А потім, Девіде, у того чоловіка повний черес золота, і, даю слово, ти одержиш свою частку.

Я відповів, що зроблю все, як він бажає, хоч насправді в мене ледве вистачало духу говорити з ним. Після того капітан дав мені ключа від шафи, де зберігалися напої, і я поплентав до рубки. Що я мав робити? Ці собаки й злодії викрали мене з батьківщини, вбили бідолашного Ренсома. Невже я мав допомагати їм учинити ще одне вбивство? Та, з [215] другого боку, я боявся неминучої смерті: що могли зробити дорослий чоловік і хлопчак проти всієї команди корабля, навіть коли б вони й були хоробрі, як леви?

Все ще розмірковуючи і так нічого й не вирішивши, я ввійшов у рубку, побачив, що якобіт вечеряє при світлі лампи, і в ту ж мить моя постанова склалася. В цьому немає ніякої моєї заслуги. Не зі свого вибору, а наче під впливом якоїсь невидимої сили я підійшов до столу й поклав руку незнайомцеві на плече.

— Ви не хочете, щоб вас убили?

Він схопився на ноги і глянув на мене, запитуючи поглядом красномовніше від будь-яких слів.

— О-о! — вигукнув я. — Всі вони тут убивці! Цей корабель повен убивць. Вони вже вбили одного хлопця. Тепер хочуть убити вас.

— Так, так, — промовив незнайомець. — Але ж я ще не в руках у них. — Потім, допитливо глянувши на мене, спитав: —Ви будете за мене?

— Атож! — сказав я. — Я не злодій і не вбивця. Я буду з вами.

— Гаразд, — сказав він. — Як вас звати?

— Девід Балфор, — відповів я, а потім, подумавши, що чоловікові в такому пишному вбранні повинні подобатись родовиті люди, вперше додав: — З Шооза.

Йому навіть на думку не спало сумніватися в моїх словах, бо горяни вже звикли бачити родовитих дворян у великій бідності; та оскільки він не мав власного маєтку, слова мої зачепили його дитинячу пиху.

— Моє прізвище Стюарт, — відрекомендувався він, набираючи поважного вигляду. — Звуть Алан Брек. Мене цілком улаштовує королівське прізвище, і мені не треба чіпляти до нього назву якоїсь ферми.

Дорікнувши мені отак, наче це було тепер найважливіше, він заходився оглядати місце, де нам доведеться захищатись від нападу.

Кормова рубка була збудована так міцно, щоб витримати удари морських хвиль. З її п'яти отворів лише скляний люк і обоє дверей були настільки широкі, що могли пропустити людину. Крім того, ковзні двері можна було наглухо зачинити. Вони були збиті з товстих дубових дощок і мали защіпки щоб тримати їх відчиненими або зачиненими, залежно від потреби. На одні двері, вже зачинені, я накинув защіпки, та коли зібрався підкрастися до других, Алан зупинив мене. [216]

— Девіде, — сказав він. — Я зараз не можу пригадати назву вашого маєтку, а тому наважусь називати вас просто Девідом. Відчинені двері будуть моїм найкращим захистом.

— Було б краще їх зачинити, — заперечив я.

— Ні, Девіде, — відповів він. — Розумієте, у мене тільки одне обличчя, а поки ці двері будуть відчинені і я стоятиму до них обличчям, то більша частина моїх ворогів буде переді мною. А я й хотів би їх саме там бачити.

Говорячи це, він дістав мені зі стояка тесак (крім вогнепальної зброї, там було кілька тесаків), який вибирав дуже уважно, похитуючи головою і примовляючи, що за все своє життя не бачив гіршої зброї. Потім посадив мене до столу, дав ріг з порохом, торбину з кулями і всі пістолі, які й велів набити.

— Це буде краща робота, запевняю вас, — сказав він, — для джентльмена шляхетного походження, ніж мити тарілки й подавати горілку банді вимащених смолою матросів.

Алан став посеред рубки обличчям до дверей і, видобувши з піхов довгу шпагу, спробував орудувати нею в цьому тісному приміщенні.

— На превеликий жаль, доведеться тільки колоти вістрям, — мовив він, прикро похитавши головою, — я не зможу виявити своєї майстерності у верхній обороні шпагою. А тепер, — додав він, — набивайте пістолі й слухайте мене.

Я сказав, що буду уважно слухати. Груди мені стискало, в роті пересохло, в очах потемніло; а на згадку про кількість людей, які незабаром мали накинутися на нас, серце моє завмирало зі страху. З голови не виходила настирлива думка про море, що хвилювалося навколо брига; туди, як я подумав, кинуть мій труп ще до ранку.

— Передусім, — поцікавився Алан, — скільки в нас супротивників?

Я став лічити, але в голові було таке сум'яття, що довелося лічити двічі.

— П'ятнадцять, — сказав я. Алан свиснув.

— Чимало! Але тут нічого не зміниш. Тепер слухайте уважно. Моя справа — захищати двері, звідки я чекаю головного нападу. В це ви не встрявайте. І запам'ятайте, не стріляйте в мій бік, доки вони не звалять мене з ніг, бо мені приємніше мати десяток ворогів перед собою, ніж одного такого друга, як ви, що стріляє мені в спину.

Я зізнався, що й справді з мене кепський стрілець.

— Дуже сміливо сказано, — захоплено вигукнув Алан у [217] захваті від моєї відвертості. — Багато джентльменів не наважилось би зізнатися в цьому.

— Дозвольте, сер, — зазначив я. — Адже позад вас теж є двері, які вони можуть зламати.

— Слушно, — відповів Алан, — і це вже частина ваших обов'язків. Як тільки пістолі будуть набиті, ви повинні залізти он на ту койку, що ближче до вікна, і коли вони хоч доторкнуться до дверей, стріляйте. Та це ще не все. Будьте хоч трохи солдатом, Девіде. Що вам ще треба охороняти?

— Засклений люк, — відповів я. — Але ж, даруйте, містере Стюарт, мені слід було б мати очі й на потилиці, щоб охороняти і двері, і люк, бо коли я стоятиму обличчям до дверей, то повертатимусь спиною до люка.

— Авжеж, — погодився Алан. — Та хіба ви не маєте вух?

— А-а, зрозумів! — вигукнув я. — Я почую, як розіб'ється скло!

— У вас іще трошки клею в голові є! — мовив похмуро Алан.

Розділ X

ОБЛОГА КОРМОВОЇ РУБКИ

На палубі мене чекали з нетерпінням. Та терпець їх увірвався. Не встиг Алан закінчити свою думку, як у відчинених дверях став капітан.

— Стій! — закричав Алан і наставив на нього шпагу. Капітан зупинився, але не здригнувся й не відступив ні на крок.

— Оголена шпага? — процідив він крізь зуби. — Дивна подяка за гостинність.

— Ви бачите мене? — спитав Алан. — Я королівського роду й ношу ім'я короля. На моєму гербі — дуб. Бачите мою шпагу? У вас нема стільки пальців на руках і ногах, скільком вігам вона відтяла голову. Кличте своїх мерзотників собі на допомогу, сер, і нападайте! Чим скоріше почнеться сутичка, тим швидше ця криця прохромить ваші кишки.

Капітан не сказав нічого у відповідь, але кинув на мене погрозливий погляд.

— Девіде, — сказав він. — Я це запам'ятаю. —1 пішов геть. Голос капітана пронизав мені саме серце.

— А тепер, — застеріг Алан, — пильнуйте, бо небезпека наближається. [218]

Він видобув кинджал і тримав його в лівій руці на випадок, коли вони спробували б проскочити під шпагою. Я ж, зі свого боку, виліз на койку з оберемком пістолів і з тягарем на серці відчинив вікно, біля якого мав вартувати. Звідти видно було тільки

невеличку частину палуби, але для нашої мети цього було досить. Море заспокоїлось, вітер віяв рівно, і вітрила не полоскались: на кораблі панувала мертва тиша, до мого слуху долинав тільки ледве чутний гомін. Трохи згодом почулося брязкання сталі об палубу, і я зрозумів, що то, роздаючи кортики, впустили один. І знову все стихло.

Не знаю, чи був я наляканий, але серце моє калатало, як у птаха. Очі застилав якийсь туман, я все протирав їх, але марно. Я не тішив себе надією; один лише похмурий відчай та якась злість на весь світ іще примушували мене боротися, щоб якомога дорожче продати своє життя. Пам'ятаю, я намагався молитись, але від сум'яття, що панувало в голові, немов після довгого бігу, не міг пригадати слова молитви. Я бажав тільки, щоб швидше все почалося й скінчилося.

Почалося все якось несподівано: зненацька залунав тупіт ніг і рев голосів, потім вигук Алана і звуки ударів, хтось пронизливо зойкнув, наче його поранили. Я озирнувся через плече й побачив на дверях містера Шуена, який схрестив шпагу з Аланом.

— Це він убив хлопця! — закричав я.

— Пильнуйте свого вікна! — наказав Алан. Обертаючись до вікна, я побачив, як він прохромив шпагою помічника.

Настав і мій час братися за діло. Не встиг я обернутися знову до вікна, як повз мене пробігло п'ятеро матросів, несучи запасну рею, щоб використати її як таран, і почали ладнатися висадити двері. Я ще зроду не стріляв з пістоля і дуже рідко стріляв з рушниці, тим більше в людину. Та треба було діяти: тепер або ніколи. Тільки-но матроси розгойдали рею, я крикнув:

— Ось вам! — І вистрілив у самий гурт.

Очевидно, я влучив, бо один матрос зойкнув і відступив на крок, а решта в замішанні зупинилась. Перше ніж вони опам'ятались, я пустив другу кулю над головами, а потім і третю. Обидві ці кулі полетіли кудись у безвість, але вся зграя кинула рею і втекла.

Тоді я знов обернувся і глянув, що діється в рубці. Вся вона наповнилася пороховим димом; мені здавалося, що від пострілів у мене луснули барабанні перетинки. Але Алан залишався на тому ж місці, тільки шпага його тепер була аж до руків'я в крові, а сам він, хизуючись своєю перемогою, так набундючився, що здавався непереможним. Просто [219] перед ним на підлозі стояв рачки з блідим спотвореним обличчям містер Шуен; з рота в нього текла кров, він повільно опускався на підлогу. Саме в ту хвилину, коли я дивився на Шуена, хтось із команди схопив його за ноги й боком виволік з кормової рубки. Він, мабуть, помер, поки його тягли.

— Ось вам один з ваших вігів! — гукнув Алан і, обернувшись до мене, спитав, чи багатьох я вбив.

Я відповів, що поранив одного, здається, капітана.

— А я вирядив на той світ двох, — похвалився він. — Та ще мало крові пролито, вони нападуть знову. На місце, Девіде. Це тільки чарка горілки перед обідом.

Я повернувся на своє місце, переладував ті три пістолі, з яких стріляв, і насторожив

слух і зір.

Наші вороги сперечалися поблизу на палубі, і то так голосно, що я зміг розчути крізь шум хвиль кілька слів.

— Шуен зіпсував усе, — почув я один голос. Та другий гримнув на нього:

— Він дорого за це заплатив!

Тоді голоси знову стихли до ледве чутного бубоніння. Тільки тепер майже весь час говорив хтось один, начебто викладаючи план, а решта по черзі відповідали йому коротко, як люди, що вислухують наказ. Я впевнився з цього, що вони прийдуть іще, й сказав про це Аланові.

— Нам цього тільки й треба, — відказав той. — Коли ми не наженемо на них страху й не покінчимо з цією справою, то ні вам, ані мені не можна буде заснути. І запам'ятайте, цього разу вони діятимуть рішучіше.

Пістолі були напоготові, і мені лишалося тільки слухати й чекати. Поки тривав напад, ніколи було розмірковувати, боюся я чи ні, але тепер, коли знову настала тиша, я не міг ні про що інше думати. Мене переслідували думки про гострі шпаги й холодну сталь; а почувши тиху ходу й шарудіння одягу об стіни кормової рубки, я зрозумів, що вони в темряві шикуються до нападу, і ледве стримався, щоб не закричати голосно.

Все це відбувалося на тому боці, де стояв Алан, і я вже подумав, що мені тут нічого робити, як раптом почув, що хтось тихо ступив на дах наді мною.

Зненацька пролунав свисток боцманської дудки, що був, очевидно, гаслом. Частина зграї з кортиками в руках шалено кинулась на двері, і в ту ж мить скло люка розлетілося на тисячі скалок; якийсь чоловік плигнув униз і простягся на підлозі рубки. Та не встиг він схопитися на ноги, як я тицьнув йому в спину пістоль і міг би застрелити його, проте, [220] як доторкнувся до нього, живого, мужність зрадила мене, і я не міг ні спустити курок, ані втекти.

Плигаючи, матрос упустив з рук кортика, а тепер, відчувши дотик пістоля, несподівано крутнувся й схопив мене, горлаючи прокльони. Не знаю, чи від того до мене повернулася хоробрість, чи, навпаки, я ще більше злякався, але результат був один: я скрикнув і вистрілив у нього. Матрос жахливо й огидно застогнав і повалився на підлогу. В цей час другий матрос, що саме спускався крізь люк, ударив мене ногою по голові, а я схопив другий пістоль і вистрілив йому в стегно. Матрос зісковзнув через край люка і лантухом гепнув на тіло свого товариша. Я не міг схибити, хоч цілитися було й ніколи: просто приклав дуло до нього і спустив курок.

Я б ще довго стояв і дивився на тих, що лежали переді мною, коли б крик Алана про допомогу не повернув мене до пам'яті.

Доти Алан іще обороняв двері, але один з матросів, поки він бився з іншими, пробіг попід шпагою й схопив його за тулуб. Алан штрикав його кинджалом, якого мав у лівій руці, та матрос прилип до нього, мов п'явка. В рубку вдерся ще один матрос і підніс над Аланом кортик. На дверях стовпились інші матроси. Я подумав, що ми загинули, і, схопивши свій тесак, кинувся на них з флангу.

Та моя допомога була вже не потрібна. Матрос нарешті впав, і Алан, відскочивши

назад для розгону, з ревом, немов розлючений бугай, напав на решту. Матроси розступилися перед ним, як вода, обернулися й кинулись тікати, падаючи один на одного. Шпага в Аланових руках виблискувала, мов живе срібло, серед безладної юрми ворогів; і при кожному її виблискові чувся зойк пораненого. Я ще думав, що ми загинули, аж тут — о диво! — всі вороги тікають, а Алан жене їх палубою, як вівчарка заганяє овець у кошару.

Однак він швидко повернувся назад, бо був настільки ж обачний, наскільки й хоробрий, а матроси тим часом усе бігли й кричали, наче він ще гнався за ними. Ми чули, як вони, перечіпаючись один через одного, швидко спустилися до свого кубрика й зачинили люк.

Кормова рубка була схожа на різницю, на підлозі лежало троє забитих, а на порозі один з матросів тіпався в передсмертних корчах. Ми з Аланом здобули перемогу й лишились неушкоджені.

Алан підійшов до мене з простягненими руками.

— Дайте я обійму вас! — вигукнув він, схопив мене в обійми і міцно поцілував у обидві щоки. — Девіде, — розчулився мій [221] товариш, — я люблю вас, як брата! — і додав у якомусь екстазі: — А скажіть, хіба з мене поганий боєць?!

Потім він обернувся до чотирьох забитих ворогів, простромив кожного з них шпагою й перевалив одного за одним за двері. При цьому Алан наспівував і насвистував крізь зуби, ніби намагався пригадати якусь пісню, та насправді складав нову. Весь цей час на його щоках вигравали рум'янці, а очі блищали, як у п'ятирічної дитини, що побачила нову іграшку. Раптом він сів на стіл із шпагою в руках; мелодія ставала все ясніша і ясніша. І ось у рубці гучно залунала гельська пісня.

Я подаю її переклад, хоч не віршами (до яких не маю хисту), та принаймні нашою мовою. Алан потім часто співав цю пісню, і вона з часом розійшлась у народі, так що я чув її багато разів.

Ця пісня про шпагу Алана;
Коваль скував її,
Вогонь гартував її,
І ось вона сяє в руках Алана Брека.
Багато було в них очей,
Ясних і швидких;
Багато було в них рук;
Шпага ж була одна.
Сірі олені на пагорбі збились,
їх багато, а пагорб один;
Сірі олені зникають,
А пагорб стоїть, як стояв.
Летіть до мене з вересових горбів,
Летіть до мене з морських островів,
О далекозорі орли,

Тут вам пожива є!

Ця пісня, яку Алан склав (і слова й музику) в хвилину нашої перемоги, не зовсім справедлива до мене: адже я боровся пліч-о-пліч із ним. Ми вбили або тяжко поранили п'ятьох матросів і містера Шуена, причому двоє з них, — ті, що проникли в рубку крізь люк, — загинули від моєї руки. Були поранені ще четверо, і з цих чотирьох одного (найнебезпечнішого) поранив я. Так що я вніс чималу частку в цю перемогу й міг би вимагати згадки про себе в Аланових віршах. Та поетам доводиться більше думати про рими, а в розмовах Алан завжди віддавав мені навіть понад належне.

Але в той час я навіть не усвідомлював будь-якої несправедливості до себе, бо не тільки не знав жодного слова по-гельському, а й був радий відразу ж після цієї нерівної [222] боротьби дістатися до ліжка. Від довгого чекання нападу, метушні й напруження в двох сутичках, а найбільше від жаху, що мені довелося брати участь у бою, я насилу тримався на ногах. Щось наче стискало мені груди, і я важко дихав; згадка про двох убитих мною людей мучила мене, мов кошмар. І я зовсім несподівано розридався, як мала дитина.

Алан поплескав мене по плечу і сказав, що я хоробрий хлопець, але мені треба виспатись.

— Я перший вартуватиму, — заявив він. — Ви добре допомагали мені, Девіде, з початку до кінця, і мені не хотілося б утратити вас ціною всього Аппіну і навіть усього Бредалбену.

Я постелився на підлозі, а він з пістолем у руці і шпагою на колінах став коло стіни на першу варту. Зміна тривала три години, за капітанським годинником, що висів на стіні. Потім Алан розбудив мене, і я, своєю чергою, простояв на варті три години. Під кінець моєї зміни зовсім розвиднілося. Ранок видався дуже тихий, розхвильоване море злегка погойдувало корабель, від чого кров на підлозі рубки переливалась, а по дахові тарабанив рясний дощ. За всю мою зміну не сталося нічого; чуючи стукання керма, я здогадувався, що капітан навіть нікого не поставив біля румпеля. І справді (як я потім дізнався), в команді брига було так багато поранених і вбитих, а решта така пригнічена, що містерові Ріаку й капітанові доводилося змінюватись так само, як і мені з Аланом, бо інакше бриг міг би наскочити на мілину, перше ніж хтось помітив би це. На щастя, ніч зайшла теж тиха, бо вітер ущух, як тільки пішов дощ. Навіть я з квиління чайок, які ловили рибу навколо корабля, зрозумів, що бриг, очевидно, віднесло близько до берега або до одного з Гебридських островів*. Нарешті, визирнувши з дверей каюти, я побачив з правого боку великі кам'яні гори Скай, а трохи далі за кормою дивний острів Рам.

Розділ XI

КАПІТАН ІДЕ НА ПОСТУПКИ

Десь близько шостої години ранку ми сіли з Аланом снідати. Вся підлога була всіяна битим склом і вкрита жахливим місивом з крові, вигляд якої відбивав мені охоту до їжі. Щодо всього іншого наше становище було не тільки приємне, а й веселе; ми вигнали капітана і його помічників з їхньої власної каюти і тепер мали у своєму

розпорядженні всі спиртні напої корабля — і вино, й горілку, — а також ласощі, [223] такі, як пікулі, й найкращий сорт галет. Самого цього було досить, щоб піднести нам настрій; та найцікавішим з усього було те, що двоє найнеприторенніших п'яниць, яких лишень породжувала будь-коли Шотландія, тепер сиділи замкнені в передній частині судна й мусили задовольнятися тим, що вони найдужче ненавиділи, — холодною водою.

— Ось чому, — запевнив мене Алан, — вони ще дадуть про себе знати. Чоловік завжди може утриматись від бійки, але від пляшки — ніколи.

Ми чудово бавили час удвох. Алан був дуже ласкавий зі мною і, взявши зі столу ножа, відрізав мені один із срібних ґудзиків свого мундира.

— Я одержав їх, — пояснив він, — від свого батька, Дункана Стюарта, і даю вам один з них на згадку про те, що ми зробили цієї ночі. Хоч би куди ви пішли і хоч би де показали цього ґудзика, друзі Алана Брека завжди подадуть вам руку допомоги.

Він промовив ці слова так, наче був Карлом Великим* і командував цілими арміями. І все-таки, незважаючи на моє захоплення його хоробрістю, я весь час боявся, щоб не посміхнутися на його хвастощі; кажу "боявся", бо коли б я не володів своїм обличчям, то могла б зчинитись така сварка, що навіть і подумати страшно.

Як тільки ми впоралися зі сніданком, Алан почав порпатися в капітановій шафі, поки знайшов там щітку для одягу. Потім, скинувши мундир, почав оглядати його й зчищати плями так уважно й старанно, як, на мою думку, роблять тільки жінки. Щоправда, у мого товариша не було іншого одягу; крім того, цей одяг, як він сказав, належав королю, а тому й догляд за ним мав бути королівський.

Побачивши, як старанно він повисмикував усі ниточки на тому місці, де був відрізав ґудзика, я став ще вище цінувати його подарунок.

Алан ще не закінчив свого діла, коли до нас із. палуби привітався містер Ріак і попросив нашої згоди на переговори.

Я проліз крізь люк і сів на його краю з пістолем у руці й сміливим виразом на обличчі, хоч у душі й боявся розбитого скла. Своєю чергою я привітався до нього й попросив його говорити. Він підійшов до рогу кормової рубки, став на бухту линви, так що його підборіддя було на одному рівні з дахом, і ми деякий час мовчки дивилися один на одного. Не думаю, щоб містер Ріак був надто відважний у бою, бо він одбувся лише синцями на обличчі. Однак він мав дуже стомлений вигляд, бо провів ніч на ногах, стоячи на вахті [224] або доглядаючи поранених. Видно-було, що містер Ріак занепав на дусі.

— Погана справа, — нарешті обізвався він, похитуючи головою.

— Не ми починали, — сказав я.

— Капітан хотів би поговорити з вашим другом, — додав містер Ріак. — Вони могли б розмовляти крізь вікно.

— Звідки нам знати, чи не задумав він ще якої підлоти? —не стримався я.

— Ніякої підлоти він не задумав, Девіде, — заперечив Ріак, — а коли б і задумав, то, кажучи правду, не зміг би втягти в цю справу матросів.

— А чи так воно? — не повірив я.

— Скажу вам ще більше: не тільки матросів, а й мене. Я боюсь, Деві. — Він посміхнувся до мене. — О ні, — вів далі містер Ріак. — Ми б хотіли здихатися його.

Я порадився з Аланом, і згода на переговори була дана й підтверджена з обох боків словом честі. Та справа містера Ріака цим не обмежилась: він почав так настирливо просити хоч ковток спиртного, нагадуючи про свою колишню доброту до мене, що я не витримав і дав йому чарку, в якій було з чверть пінти горілки. Він надпив трохи, а решту відніс униз на палубу, очевидно, щоб поділитися нею з капітаном.

Незабаром капітан з рукою в черезплічнику підійшов, як було домовлено, до одного з вікон і став там на дощі. Він здавався таким поважним, блідим і таким старим, що я в думці картав себе за свій постріл.

Алан одразу ж націлив пістоля йому в обличчя.

— Сховайте це! — промовив капітан. — Хіба я не дав вам слова, сер? Чи ви хочете образити мене?

— Капітане, — відповів Алан. — Я маю сумнів, чи ваше слово правдиве. Вчора ввечері ви торгувалися зі мною, як перекупка з яблуками, а потім дали мені слово, простягши на підтвердження руку, і добре знаєте, які були наслідки. Чорти б вас ухопили з вашим словом! — додав він.

— Облиште, сер, — сказав капітан. — З лайки мало користі. (Слід сказати, що сам капітан ніколи не лаявся.) — Мені треба побалакати з вами про інше, — говорив він з болем у голосі. — Ви зле пожартували над моїм бригом. У мене майже не лишилося людей, щоб керувати ним, а перший помічник, без якого мені важко обійтися, простромлений наскрізь вашою шпагою, помер, не промовивши й слова. Мені нічого більше не лишається, сер, як повернутися в порт Глазго, щоб набрати команду, і там, дозволю собі сказати, ви знайдете людей, які зуміють поговорити з вами краще, ніж я. [225]

— Невже? — посміхнувся Алан. — Присягаюся честю, я сам з ними поговорю! Якщо в тому місті є бодай один чоловік, що розмовляє по-англійському, я розповім йому кумедну історію. П'ятнадцять дужих моряків — з одного боку, і один чоловік з хлопчиськом — з другого! Яке жалюгідне видовище!

Гозісен почервонів.

— Ні, — вів далі Алан, — це не підійде. Ви повинні висадити мене на берег там, де ми домовились.

— Легко сказати! Адже мій перший помічник помер, ви самі знаєте як. Крім нього, жоден з нас не знає берега, сер. А цей берег дуже небезпечний для кораблів.

— Даю вам можливість вибирати, — сказав Алан. — Висадіть мене на суходіл в Аппіні або в Ардгурі, в Морвені, в Арисезі, в Морарі або... Коротше кажучи, де хочете, але не далі, ніж за тридцять миль від моєї батьківщини, аби тільки не у володіннях Кемблів. Це широка мішень. Якщо ви не влучите в неї, то в мореплавстві ви так само безпорадний, як і в бою. Мої бідні земляки переїжджають у своїх вутлих рибальських човниках з острова на острів у всяку погоду і навіть уночі... Та що там казати!

— Човен не корабель, сер, — зауважив капітан. — Він не сидить так глибоко у воді.

— Що ж, у такому разі пливімо в Глазго, якщо хочете! —мовив Алан. — Принаймні ми хоч посміємося з вас.

— Мені зараз не до сміху, — відказав капітан. — Але все це буде коштувати грошей, сер.

— Гаразд, сер, — сказав Алан. — Я шаную своє слово. Тридцять гіней, якщо ви висадите мене на берег, і шістдесят, коли доставите в Лінні-Лох.

— Але гляньте, сер, де ми тепер, адже звідси кілька годин до Арднамуркана, — запротестував капітан. — Давайте шістдесят, і я висаджу вас там.

— А я муситиму стоптувати свої черевики й наражатися на небезпеку серед червоних мундирів, щоб догодити вам?! —вигукнув Алан. — О ні, сер. Коли ви хочете одержати шістдесят гіней, то заробіть їх і висадіть мене в моїй країні.

— Це значить ризикувати кораблем, сер, — зауважив капітан, — а разом з ним і власним життям.

— Як вам завгодно, — кинув Алан.

— А ви взагалі зможете повести корабель? — спитав капітан, суплячись.

— Навряд, — відповів Алан. — Я більше боєць, як ви самі бачили, аніж моряк. Але мене часто брали на борт і висаджували на цьому березі, і я трохи знаю його.

Капітан похитав головою так само насуплено. [226]

— Якби я втратив у цьому нещасливому рейсі менше грошей, — промовив він, — то радніше побачив би вас із зашморгом на шиї, ніж ризикував бригом, сер. Та хай буде по-вашому. Як тільки вітер трохи поверне (а він незабаром має повернути, або я дуже помиляюсь), я скористаюсь ним. Та це ще не все. Ми можемо зустрітися з королівським судном, яке візьме нас на абордаж, сер, без будь-якої провини. Цей берег охороняється багатьма сторожовиками, ви самі знаєте, від кого. А тому, сер, на цей випадок ви могли б доручити гроші мені.

— Капітане, — сказав Алан у відповідь, — якщо ви побачите вимпел, то це ваша річ, як тікати. А тепер, оскільки я чув, що вам на прові бракує горілки, давайте мінятись: пляшка горілки за двоє відер води.

Цим пунктом закінчилася наша угода, і він був точно виконаний обома сторонами; отож ми з Аланом нарешті змогли вимити рубку й ліквідувати сліди сутички, які нагадували про вбитих нами, а капітан і містер Ріак теж були по-своєму щасливі, бо знову мали що випити.

Розділ XII

Я ВПЕРШЕ ЧУЮ ПРО ЧЕРВОНОГО ЛИСА

Ще до того, як ми закінчили прибирати рубку, з північного сходу повіяв бриз; він прогнав хмари, і виглянуло сонце.

Тут я повинен дещо пояснити, і читач добре зробить, якщо гляне на мапу. Того дня, коли впав густий туман і ми зіткнулися з Алановим човном, бриг саме йшов протокою Малий Мінч. На світанку після сутички ми попали в штиль на схід від острова Канну, точніше між ним і островом Ериска в низці Лонг-Айлендських островів. Прямий шлях звідси до Лінні-Лоху лежав через протоку Савнд-оф-Мул. Але в капітана не було мапи,

він боявся ризикувати бригом між островами і, оскільки віяв ходовий вітер, визнав за краще обминути острів Тайрі з заходу і вийти біля південного берега великого острова Мулу.

Весь день вітер віяв у тому ж напрямку і скорше посилювався, ніж стихав, а опівдні з-за зовнішніх Гебридських островів почали накочуватися великі хвилі. Наш курс (ми хотіли обійти навколо внутрішніх островів) лежав на південний захід, тож спочатку ці хвилі вдаряли нам у борт і корабель дуже гойдало. Але з сутінками, коли ми вже [227] обминули південний мис острова Тайрі й узяли курс на схід, хвилі почали бити прямо в корму.

Тим часом першу половину дня, до того, як з'явилися хвилі, ми згаяли дуже приємно. Сяяло сонце, зусібіч видніли гористі острови. Ми з Аланом сиділи в рубці, відчинивши з обох боків двері (вітер віяв прямо в корму), і викурили по люльці чи по дві чудового капітанського тютюну, розповідаючи один одному про своє життя. Це для мене виявилося надто важливим, бо дало змогу хоч трохи ознайомитися з дикою гірською Шотландією, де мені судилося незабаром висадитись. У ті дні, невдовзі після великого повстання, кожен, хто наважувався пробиратись порослими вересом узгір'ями, мусив знати про небезпеки, на які наражався.

Я перший подав Аланові приклад, розповівши про всі свої нещастя. Алан слухав мене з великою цікавістю. Тільки коли я згадав мого доброго друга, священика містера Кембла, Алан спалахнув і вигукнув, що ненавидить усіх, хто зветься так.

— Чому? — здивувався я. — Це такий чоловік, якому ви з гордістю можете потиснути руку.

— Я знаю, що ніколи не дав би нічого жодному Кемблові, — заявив Алан, — хіба що олив'яну кулю. Я б охоче полював на весь цей рід, як на тетерюків. Навіть умираючи, я доповз би на колінах до вікна кімнати, щоб вистрілити в когось із них.

— Але чому, Алане? — вигукнув я. — Що вам зробили Кембли?

— Ось що, — відповів він. — Ви добре знаєте, що я Стюарт з Аппіну, а Кембли довгий час винищували й руйнували моїх родичів, а також прибирали до своїх рук наші землі підступом, але мечем — ніколи! — закричав він голосно і вдарив кулаком по столу. Та я майже не звернув на це уваги, бо знав, що так завжди говорять переможені. — Вони чинили й інші підлоти, — говорив Алан, — і все одного штибу: облудні слова, фальшиві папери, вихватки, гідні вуличного гендляра. І все це під. машкарою законності, що ще більше дратує.

— Ви так щедро розкидаєтеся своїми ґудзиками, — відказав я, — але не думаю, щоб ви могли бути добрим суддею в справах.

— О-о! — протяг Алан, знов усміхаючись. — Щедрість я дістав у спадщину від того ж чоловіка, що й ґудзики; то був мій бідолашний батько, Дункан Стюарт, вічна йому пам'ять! Він був найвродливіший у нашому роді й найкращий фехтувальник на Верховині, Девіде, а це все одно, що в усьому світі; мені це добре відоме, бо він сам навчав мене. Батько [228] служив у Чорній сторожі, коли її вперше набрали, і за ним, як і за іншими джентльменами, йшов паж, який ніс його рушницю під час маршу.

Королю, очевидно, захотілося подивитись на шотландське фехтування; мого батька і ще трьох, як найкращих фехтувальників, вибрали й послали в Лондон, щоб дати королеві можливість побачити це в найкращому виконанні. Там їх привели в палац, де вони протягом двох годин безперервно показували своє мистецтво в присутності короля Ґеорґа*, королеви Кароліни, ката Камберленда та багатьох інших, чиїх імен я вже не пам'ятаю. Коли вони закінчили, король, хоч і був мерзенним узурпатором, ґречно розмовляв з ними і дав кожному по три гінеї. А коли вони виходили з палацу, їм довелося проходити повз воротарську будку. Моєму батькові спало на думку, що він, мабуть, був перший джентльмен-солдат із Верховини, який будь-коли проходив у ці ворота, а тому слід би дати бідному воротареві належне уявлення про свою гідність. І він тицьнув йому в руку одержані від короля три гінеї, нібито це була для нього звичайнісінька річ. Троє його супутників, що йшли за ним слідом, зробили те саме. Отож вони вийшли на вулицю, не залишивши собі жодного пенні за труди. Одні кажуть, що перший обдарував королівського воротаря той і той, інші називають другого, але безперечно то був Дункан Стюарт, і я готовий довести це своєю шпагою або пістолем. Отакого я мав батька, хай благословить його Бог!

— Гадаю, що такий чоловік не міг залишити вам багату спадщину, — зауважив я.

— Щира правда, — погодився Алан. — Він залишив мені штани, щоб я міг прикрити тіло, і майже нічого більше. Ось чому мені довелося піти на військову службу. І це лежало брудною плямою на моїй честі в найкращі дні мого життя й може занапастити мене, коли я потраплю до рук червоним мундирам.

— Як, — вигукнув я, — ви служили в англійській армії?!

— Служив, — відповів Алан. — Але я перебіг на справедливий бік біля Престонпенса*, і в цьому є хоч деяка втіха.

Звичайно, я не міг поділяти його погляд, бо вважав дезертирство з армії за непрощенне безчестя. Та я, хоч який молодий, не був аж таким дурнем, щоб висловити свою думку.

— Боже, — жахнувся я, — адже за це карають смертю.

— Авжеж, — промовив він. — Якщо вони схоплять мене, то сповідь моя буде коротка, а мотузка довга. Але в моїй кишені лежить патент на ранг офіцера, виданий королем Франції, і це, може, якоюсь мірою захистить мене.

— Дуже сумніваюсь, — кинув я. [229]

— Я сам сумніваюсь, — признався Алан сухо.

— Сили небесні, — вигукнув я, — якщо ви засуджений бунтівник, дезертир і перебуваєте на службі у французького короля, то що ж примушує вас повертатися в цю країну? Ви кидаєте виклик своїй долі.

— Пусте! — заявив Алан. — Я повертався сюди щороку після сорок шостого.

— Що ж вас тягне? — поцікавився я.

— Бачте, я нудьгую за друзями й батьківщиною, — зітхнув він. — Франція, безперечно, чудова країна, але я нудьгую за вересом і оленями. Крім цього, я маю тут невелике діло: вербую юнаків на службу до французького короля, рекрутів, розумієте?

Це дає мені трохи грошей. Та головно я їжджу сюди в справах вождя мого клану, Ардшила.

— А я думав, що вашого вождя звуть Аппіном, — сказав я.

— Правильно, але Ардшил ватаг усього клану, — відповів Алан, хоч його слова мало що мені пояснили. — Розумієте, Девіде, він королівської крові й має королівське ім'я. Проживши все своє життя знатною людиною, він змушений тепер жити в одному з французьких міст, як бідна приватна особа. Я власними очима бачив, як Ардшил, на перший заклик якого колись збиралося чотириста шабель, купував на базарі масло й ніс його додому в капустяному листку. Це не тільки прикрість, а й ганьба для нашого роду і клану. А тут ще й його діти, надія Аппіну, яких у тій далекій країні треба навчати письма і вміння володіти шпагою. Орендарі Аппіну повинні сплачувати орендну плату королю Ґеоргу, та вони бережуть у своїх серцях непохитну віру у свого ватажка, і, завдяки цій любові, деякому тискові, а іноді, можливо, й погрозам, бідний нарід, сам терплячи нестатки, збирає другу подать для Ардшила, а я, Девіде, та рука, що приставляє її. — І він ударив по своєму чересу. так, що задзвеніли гінеї.

— Вони платять дві податі? — здивувався я.

— Дві, Девіде, — сказав Алан.

— Як? Дві орендні плати? — перепитав я.

— Так, Девіде, — повторив він. — Капітанові я розповів інше, але вам кажу зараз щиру правду. Мене навіть дивує, як мало тиску потрібно було для цього. Щоправда, тут не обходиться без майстерності мого доброго родича й друга мого батька, Джеймса з Ґлена, тобто Джеймса Стюарта, єдинокровного брата Ардшила. Це він збирає гроші й розпоряджається ними.

Так я вперше почув ім'я того Джеймса Стюарта, який став таким знаменитим перегодя, коли його вішали. Але тоді [230] я не звернув уваги на слова Алана, бо мої думки були зайняті щедрістю бідних верховинців.

— Це шляхетність з боку горян! — вигукнув я. — Я віг, чи майже так, але називаю це шляхетністю.

— Авжеж, — сказав Алан, — ви віг, але ви джентльмен, тому й думаєте так. Якби ви належали до проклятого роду Кемблів, то скреготали б зубами, слухаючи мої слова. Коли б ви були Червоним Лисом… — На саму згадку про це ім'я він зціпив зуби й замовк. Мені доводилося бачити багато жорстоких облич, але такого жорстокого, яке було в Алана, коли він назвав ім'я Червоного Лиса, я ще не бачив ніколи.

— А хто такий цей Червоний Лис? — спитав я несміливо, але не без цікавості.

— Хто він?! — вибухнув Алан гнівом. — Гаразд, я скажу вам. Коли воїни кланів були розбиті під Куллоденом і справедлива справа гинула марно, а коні бродили вище копит у крові найкращих синів півночі, Ардшилові довелося, мов оленю, тікати в гори з дружиною й дітьми. Ми попомучились, перш ніж посадили його на корабель; а поки він ще ховався у вересі, англійські мерзотники, не маючи змоги позбавити Ардшила життя, позбавили його прав. Вони відібрали в нього владу й землю, вирвали зброю з рук людей його клану, воїнів, які носили ту зброю протягом тридцяти сторіч, зняли з

них навіть одяг, тож зараз вважається за гріх носити картатий плед, і чоловіка можуть запроторити до в'язниці тільки за те, що на ньому шотландська спідничка. Одного вони не змогли вбити — любові людей клану до свого ватажка. Ці гінеї є доказом. Та ось у справу втручається чоловік, ім'я якого Кембл, рудоволосий Колін з Ґленура...

— То це його ви називаєте Червоним Лисом? — спитав я.

— О, коли б він потрапив до моїх рук! — закричав Алан несамовито. — А кого ж іншого, як не його. То ж він утрутився в цю справу, одержав від короля Ґеорга папери й став так званим королівським агентом в Аппіні. Попервах він поводився спокійно й підтримував приятельські взаємини з Шеймусом, тобто Джеймсом з Ґлена, агентом ватажка мого клану. Але помаленьку до нього дійшли чутки про те, що я оце розповідав вам: як бідні аппінські орендарі й стрільці ладні віддати свій останній плед, щоб зібрати другу подать і відіслати її за море Ардшилові та його бідолашним дітям. Як ви це назвали, коли я розповідав вам?

— Я назвав це шляхетністю, Алане, — сказав я.

— А ви трохи кращий від звичайного віга! — вигукнув Алан. — Та коли про це дізнався Колін Рой, чорна кров [231] Кемблів закипіла в ньому. Він сидів, цідячи вино, і скреготав зубами. Як! Стюарт має шматок хліба, а він не може перешкодити цьому? О Червоний Лисе, якщо ти тільки трапишся мені коли-небудь на відстані пострілу з рушниці, проси тоді в Бога милосердя! — Алан зупинився, ледве стримуючись від гніву. — І що ж він робить? Він оголошує, що всі ферми здаються в оренду. Він думає у своїй чорній душі: "Я швидко знайду інших орендарів, які платитимуть більше, ніж ці Стюарти, Макколи й Макроби (це все прізвища з мого клану), і тоді, — тішить він себе думкою, — Ардшилові доведеться жебрачити край дороги у Франції".

— Ну й чим усе закінчилось? — спитав я.

Алан кинув люльку, яка вже давно згасла, і поклав обидві руки собі на коліна.

— О-о! Ви ніколи не вгадаєте! Ці самі Стюарти, Макколи й Макроби, яким доводилось платити дві орендні плати: одну королю Ґеоргу — примусово, а другу Ардшилові — з доброї волі, запропонували йому кращу ціну, ніж будь-який Кембл з усієї великої Шотландії. А він посилав своїх людей розшукувати орендарів далеко — до берегів Клайду і до Единбурга, — велів розшукати їх, умовляти й упрохувати взяти в оренду землі Ардшила, щоб заморити Стюартів голодною смертю і задовольнити рудоволосого собаку, Кембла!

— Справді, Алане, це дивна, але гарна історія, — сказав я. — Хоч я й віг, але радий, що він був переможений.

— Переможений? — повторив Алан. — Ви мало знаєте Кемблів і ще менше Червоного Лиса. Перемогти його? О ні, цього не буде, поки його кров не зросить пагорбів! Але, Девіде, якщо настане день, коли я зможу вибрати вільну часину для полювання, то весь верес Шотландії не заховає його від моєї помсти!

— Алане, — зауважив я, — не зовсім розумно і не по-християнському давати волю своєму гніву. Ваші слова не завдадуть ніякої шкоди чоловікові, якого ви називаєте Червоним Лисом, та й вам самому не принесуть добра. Розкажіть мені просто все до

кінця. Що він зробив потім?

— Слушно кажете, Девіде, — погодився Алан. — На превеликий жаль, мої слова не завдадуть йому ніякої шкоди. І якщо виключити ваші слова про християнство (про нього я зовсім іншої думки, інакше я не був би християнином), то я цілком згоден з вами.

— Хай там яка ваша думка, — сказав я, — а всім відомо, що християнство забороняє помсту.

— Зрозуміло, — кинув Алан. — Отепер видно, що вас навчав Кембл! Світ був би дуже зручний для них і таких, як вони, [232] коли б не існувало молодців з рушницями за кущами вересу! Та це сюди зовсім не тичеться. Ось що він зробив...

— Авжеж, — перебив я. — Розкажіть, що було далі.

— Отож, Девіде, — повів Алан, — не маючи змоги здихатися вірних простолюдців чесним способом, Колін Рой поклявся, що розплатиться з ними іншими засобами. Ардшил мав померти з голоду, ось чого він добивався. Та оскільки ті, що годували Ардшила на вигнанні, не хотіли передати оренди, Рудий Колін вирішив вигнати їх правдою чи неправдою. Для цього він послав по юристів, папери й червоні мундири на підмогу. І добродушний люд цієї країни мусить зібрати свої манатки, покинути домівку своїх батьків і забиратися геть із країни, де кожен з них народився й виріс, де вони гралися ще малими дітьми. І хто ж прийде їм на зміну? Босоногі жебраки! Королю Ґеоргу лишається тільки марно дожидатися своєї орендної плати, він може обійтися без неї і зменшити свій апетит — що до цього Рудому Коліну? Його бажання — нашкодити Ардшилові. Якщо йому пощастить забрати їжу зі столу мого зверхника або вирвати останню іграшку з рук його дітей, то він піде додому, прославляючи Ґленур!

— Дозвольте мені сказати слово, — не витримав я. — Будьте певні, що коли податей збирають менше, то, значить, уряд теж причетний до цього. Тут винен не Кембл, а розпорядження уряду. І якби завтра вбили Коліна, яка була б із цього користь? На його місце негайно ж призначили б другого агента.

— Ви молодчага в бою, — зауважив Алан, — та все-таки, хлопче, у ваших жилах тече кров вігів!

Вік говорив досить лагідно, але в презирливому тоні відчувалося стільки гніву, що я вирішив змінити тему. Я висловив свій подив, що в такий час, коли вся Верховина переповнена військами й охороняється, немов обложене місто, чоловік у становищі Алана міг вільно пересуватися по країні і його досі не заарештували.

— Це легше, ніж вам здається, — відповів Алан. — Оголені узгір'я все одно, що рівна дорога; якщо в одному місці стоїть вартовий, ви просто обминаєте його. Багато допомагає верес. І скрізь є оселі друзів, хліви та копиці сіна. До того ж, коли кажуть, ніби країна зайнята військами, то це, в кращому разі, пуста фраза. Солдат займає не більше місця, ніж підошви його чобіт. Одного разу я ловив рибу в той час, як на другому березі річки стояв вартовий, і піймав чудового струга, а іншим разом сидів у кущах вересу за шість кроків від вартового і з його свисту вивчив справді-таки гарну мелодію. Оцю, — додав він і просвистав її. [233]

— Зрештою, — вів далі Алан, — тепер уже не так погано, як було в сорок шостому році. Вони кричать, що гірські клани тепер утихомирені. Та й не дивно, адже в усій країні від Кентайра до мису Реза не лишилось жодної шпаги або рушниці, хіба крім тих, які обачні люди приховали в стрісі! Та мені хотілося б знати, Девіде, доки це буде? Можна подумати, що недовго, коли такі люди, як Ардшил, на вигнанні, а люди, подібні до Червоного Лиса, сидять удома, попиваючи вино, і гноблять бідних. Але не так легко передбачити, що нарід зможе стерпіти, а що ні. Інакше чому ж Червоний Лис вільно їздить по моїй нещасній батьківщині і не знаходиться хороброго хлопця, аби всадити в нього кулю?

З цими словами Алан поринув у роздуми і якийсь час сидів зажурений і мовчазний.

Я ще хотів би сказати про свого друга, що він майстерно грав на різних музичних інструментах, а особливо на флейті, складав непогані вірші рідною мовою, прочитав кілька книжок французькою і англійською мовами, був дуже вправним стрільцем, досвідченим рибалкою, чудово володів як рапірою, так і шпагою. Що ж до його вад, то вони були виписані в нього на обличчі, і я тепер знав їх усі. Найгіршою з них була дитиняча схильність ображатись і вишукувати привід для сварки. Щоправда, зі мною він великодушно стримувався, пам'ятаючи, як ми разом відбивали натиск ворога в рубці, але чи тому, що я сам добре захищався, чи, може, тому, що мені довелося бути свідком його власної відваги, — цього я не можу сказати. Бо хоч він і дуже цінував хоробрість в інших, однак найдужче захоплювався нею в Алані Брекові.

Розділ XIII

ЗАГИБЕЛЬ БРИГА

Була вже пізня година, стемніло настільки, наскільки взагалі тут темніло в цю пору року (тобто було ще досить видно), коли Гозісен просунув голову в двері рубки.

— Послухайте, — звернувся він до Алана, — вийдіть і гляньте, чи ви не зможете визначити, де ми тепер?

— Знову якісь хитрощі? — спитав Алан.

— Мені зараз не до хитрощів! — вигукнув капітан. — Є інші речі, про які я маю подумати: мій бриг загрожений!

Із стривоженого виразу його обличчя, а найбільше з гострого тону, яким він говорив про бриг, ми зрозуміли, що [234] капітан не хитрує, а тому, не дуже побоюючися зради, вийшли на палубу.

Небо було безхмарне, віяв сильний холодний вітер, що пронизував до кісток. Ще не зовсім згасло денне світло, і водночас яскраво світив майже повний місяць. Бриг тримався круто до вітру, щоб обминути південно-західний мис острова Мулу, гори якого виднілися з лівого борту судна (найвище здіймалася Бен Мор з оповитою туманом вершиною). Хоч цей напрямок і не зовсім відповідав меті нашого плавання, "Завіт" із шаленою швидкістю розтинав бурхливе море, то провалюючись униз, то злітаючи на гребенях хвиль, які переслідували нас із заходу.

Ніч видалась не така вже й погана для плавби в чистому морі, і я почав дивуватися, що саме так непокоїло капітана, як раптом бриг піднявся на гребені високої хвилі й

Гозісен показав нам на щось рукою. Ми глянули туди. Недалеко від нас із освітленого місяцем моря вгору фонтаном била вода, а через якусь мить сюди долинув віддалений гуркіт.

— Що це, по-вашому? — похмуро спитав капітан.

— Хвилі розбиваються об риф, — відказав Алан. — Тепер ви знаєте, де він; чого ж вам ще треба?

— Та юно то так, — буркнув Гозісен. — Якби ж цей риф був єдиний.

І справді, поки він говорив, трохи далі на південь з'явився ще один фонтан.

— Он! — вигукнув капітан. — Ви самі бачите. Коли б я знав про ці рифи і мав мапу або коли б був живий Шуен, не тільки шістдесят гіней, а навіть шістсот не примусили б мене ризикувати бригом серед цих скель. Адже ви, сер, знаєте тут берег і мали б бути нам за лоцмана. Чого ж ви мовчите?

— Я думаю, — відповів Алан, — що це так звані Торенські скелі.

— І багато їх? — спитав капітан.

— Правду кажучи, сер, з мене ніякий лоцман, — відказав Алан, — але, наскільки я пригадую, вони тягнуться на десять миль.

Містер Ріак і капітан перезирнулися.

— Мусить же бути якийсь прохід між ними! — зауважив капітан.

— Безперечно, — погодився Алан, — але де? Мені пригадується, що ближче до берега рифів майже немає.

— Справді? — перепитав Гозісен. — У такому разі нам доведеться триматися круто до вітру, містере Ріак, і підійти якомога ближче до берега Мулу, сер. Хоч навіть і тоді земля закриватиме нас од вітру, а ці скелі залишаться з завітряного [235] боку. Що ж, ми не маємо іншої ради, і так чи так нам загрожує небезпека розбитися.

З цими словами він віддав стерничому наказ і послав Ріака на фор-марс*. На палубі було всього п'ять чоловік, рахуючи й капітана та помічника: придатних (або принаймні придатних і згодних) виконувати свою роботу більше не було. Як я вже сказав, на долю містера Ріака випало лізти нагору, і він сидів там, ведучи спостереження і повідомляючи на палубу про все, що бачив.

— Море на південь захаращене скелями! — закричав він; а потім трохи перегодя: — Здається, воно таки вільніше біля берега!

— Ну, сер, — звернувся Гозісен до Алана, — спробуємо йти вашим шляхом. Хоч, гадаю, ми з таким самим успіхом могли б звіритися на сліпого скрипаля. Дай Боже, щоб ви не помилилися.

— Дай Боже, щоб я не помилився! — мовив Алан до мене. — Де ж я чув про цей прохід? Ат, що буде, те й буде.

Коли ми підійшли ближче до повороту берега, рифи стали траплятися там і сям безпосередньо на нашому шляху, і містер Ріак час від часу кричав нам, щоб ми змінили курс. Іноді він запізнювався з попередженням: один риф був так близько від брига, що коли на нього налетіла хвиля, бризки води потрапили на палубу, і ми змокли, наче під дощем.

Тієї місячної ночі ми бачили небезпеку так виразно, як удень, і це, мабуть, було страшніше за все. Я бачив також обличчя капітана, що стояв біля стерничого. Він переступав з ноги на ногу, хукав собі на руки і весь час прислухався й придивлявся, цілком володіючи собою. Ні він, ні містер Ріак не відзначились хоробрістю в недавній сутичці, але тепер я бачив, що у своїй справі вони мужні, й все більше захоплювався ними, особливо коли помітив, що Алан дуже зблід.

— О Девіде, — промовив він, — це зовсім не та смерть, про яку я мріяв.

— Як, Алане? — вигукнув я. — Невже ви боїтесь?

— Ні, — відповів він, облизуючи пересохлі губи, — не боюсь. Однак погодьтеся, що це неприємний кінець.

На цей час ми, лавіруючи то в один, то в другий бік, щоб обійти риф, але все-таки тримаючись вітру й берега, обминули Айону й прямували вздовж берега острова Мулу. Прибій поблизу мису був дуже сильний і кидав бриг у всі боки. До стерна поставили двох чоловік, а іноді їм допомагав ще й сам Гозісен; і дивно було бачити, як троє дужих чоловіків навалювались усім тілом на румпель, а він, мов жива істота, [236] чинив опір і відкидав їх назад. Це було б вельми небезпечно, якби море в цьому місці не стало вільнішим від скель. Крім того, містер Ріак повідомив з фор-марса, що він бачить попереду зовсім чисте море.

— Ви мали рацію, — звернувся Гозісен до Алана. — Ви врятували бриг, сер, і я пригадаю це, коли ми зводитимемо наші рахунки.

Я вірю, що він не тільки говорив щиро, а й додержав би свого слова: таке велике місце в його житті займав "Завіт".

Та це лишається тільки моїм припущенням, бо сталося інакше, ніж передбачалося.

— Тримайте трохи вбік, — раптом закричав містер Ріак. —Риф з навітряного боку.

В ту ж хвилину приплив підхопив бриг і повернув його за вітром. Вітрила обвисли, корабель крутнувся на вітрі, наче дзиґа, і вдарився об риф з такою силою, що всі ми попадали на палубу, а містер Ріак мало не зірвався з щогли.

В одну мить я вже був на ногах. Риф, об який ми вдарились, був недалеко від південно-західного кінця Мулу, біля маленького острівця, що називався Іррайд. Острівець цей чорнів низько над водою з лівого борту судна. Іноді хвиля розбивалась на самій палубі, іноді вона тільки підіймала нещасний бриг на риф, і ми чули, як бриг розколюється на тріски.

Від оглушливого ляскання вітрил, завивання вітру, блиску водяних бризок у місячному світлі й свідомості небезпеки в мене, очевидно, трохи запаморочилось у голові, бо я майже не розумів, що діється навколо.

Незабаром я побачив, що містер Ріак з матросами порається біля човна, і все в тому ж напівсвідомому стані побіг допомагати їм; а коли я взявся до роботи, в моїй голові знову прояснилось. Справа наша була нелегка, бо човен лежав посеред палуби і був наповнений паками з товаром, а величезні хвилі, що перекочувались через палубу, примушували раз У раз кидати роботу і за що-небудь хапатися. Та однаково ми всі працювали, як воли, поки вистачало сил.

Тим часом ті з поранених, котрі могли рухатись, повилазили з переднього люка і почали допомагати, тоді як решта, що безпорадно лежали на койках, краяли моє серце своїми зойками і благаннями врятувати їх.

Капітан не брався до роботи. Здавалось, він утратив розум: стояв, тримаючись за ванти, розмовляв сам із собою і голосно стогнав, коли корабель ударявся об скелю. Бриг був для нього дружиною і дітьми; капітан міг щодня байдуже дивитись на жорстоке поводження з бідолашним Ренсомом, та [237] коли йшлося про бриг, він, здавалося, страждав разом з кораблем.

За весь час нашої роботи біля човна я не промовив жодного слова і тільки раз, глянувши на берег, спитав Алана, що це за місце. Він відповів, що гіршого місця для нього й бути не може, бо ці землі належать Кемблам.

Ми поставили одного з поранених матросів стежити за хвилями і попереджувати нас про небезпеку. Човен був майже готовий до спуску на воду, коли цей матрос раптом пронизливо закричав: "Тримайтесь, ради Бога!" З його голосу ми зрозуміли, що сталося щось надзвичайне; і справді, ту ж мить перед нами виросла величезна хвиля, підняла бриг і дуже накренила його. Не знаю, чи я надто пізно почув попередження, чи, може, надто слабко тримався, але від різкого крену корабля мене перекинуло через фальшборт просто в море.

Я пірнув і наковтався води, потім виринув на поверхню, побачив відблиски місячного світла й знову поринув у воду. Кажуть, що за третім разом людина вже більше не виринає. Значить, я не такий, як інші люди, бо й захотівши, не зміг би підрахувати, скільки разів поринав чи виринав знову. Весь час хвилі то шпурляли мене з боку в бік, то били й душили, іноді зовсім поглинаючи. Все це так відвертало мої думки, що я не почував ні страху, ні відчаю.

Незабаром я помітив, що тримаюсь за дерев'яний брус, який трохи допомагав мені. Раптом я опинився в спокійній воді й помалу почав вертатись до тями.

Виявилось, що я вхопився за запасну рею. Я з подивом побачив, як далеко мене віднесло від брига. І все-таки спробував окликати його, хоча швидко зрозумів, що мій голос не долинає до корабля. Бриг ще тримався на воді, та за хвилями я не міг побачити, спустили вони човен чи ні.

Окликаючи бриг, я помітив, що між ним і мною пролягла смуга води, куди не докочувались великі хвилі; але вся вона мовби кипіла в місячному сяйві, вкриваючись кільцями й бульбашками. Час від часу вся смуга поверталася в один бік, немов хвіст живої змії, іноді на якусь мить усе зникало, а потім вода закипала знову. Я не міг розгадати, що воно таке, це незнане явище жахало мене чимраз дужче. Але тепер я знаю, що то, очевидно, була морська течія, яка віднесла мене так швидко від брига, жорстоко шпурляючи на всі боки, і нарешті, ніби втомившись від цієї гри, кинула разом із запасною реєю ближче до берега.

Я лежав тепер на воді цілком спокійно й почав думати, що людина може не тільки втопитись, а й померти від холоду. [238]

Неподалік виднів берег Іррайду, при світлі місяця я міг розгледіти кущі вересу і

зблиски лосняку на скелях.

"Хм, — снувалося в голові. — Невже я не зможу дістатись до берега?"

Я не вмів добре плавати, бо річка Ессен Вотер у наших краях була неглибока, однак, міцно вхопившись обіруч за рею і б'ючи ногами по воді, я скоро відчув, що рухаюсь. Важка це була робота й страшенно повільна, але приблизно через годину я дістався до оточеної низькими пагорбами піщаної затоки, що лежала між двома мисами.

Море тут було зовсім спокійне, не відчувалося ніякого прибою, ясно світив місяць, і я подумав, що ніколи ще не бачив пустельнішого й безлюднішого місця. Та все-таки це був суходіл. Нарешті стало так мілко, що вже можна було покинути рею і дійти вбрід до берега. Не можу навіть сказати, що я відчував сильніше — втому чи радість порятунку. У всякому разі був і стомлений, і щасливий. Я ніколи ще так не стомлювався і ніколи не був такий вдячний Богові, як тієї ночі.

Розділ XIV

ОСТРІВЕЦЬ

З тієї хвилини, як я вийшов на берег, починається найнещасливіша частина моїх пригод. Було пів на першу годину ночі. Мені дошкуляв холод, хоч пагорби й затуляли од вітру. Я не наважувався сідати, боячись, що замерзну, а тому роззувся і, незважаючи на втому, ходив босий по піску й бив себе по грудях, щоб зігрітися. Не чути було ні людей, ні худоби, ні співу перших півнів, хоч саме о цій порі вони завжди співають, тільки десь далеко розбивався об берег прибій, нагадуючи про небезпеки, пережиті мною і моїми супутниками. Гуляючи на березі такої ранньої години і в такому відлюдному місці, я відчував щось подібне до страху.

Як тільки почало світати, я взув черевики й на превелику силу видерся на пагорб. Це було найважче з усього, що мені доводилося будь-коли робити в житті. Я без кінця падав між величезними брилами граніту або перескакував з одної скелі на другу. Коли я дістався до вершини, вже розвиднілося. Бриг зник. Він, очевидно, зірвався з рифу й затонув. Не видно було й човна. На поверхні океану не біліло жодне вітрило, а на тій частині суходолу, яку я міг бачити звідсіля, не було ні людей, ані жител. [239]

Я боявся навіть подумати про те, що сталося з моїми товаришами по плаванню, боявся дивитись на цю пустельну картину. І без того давалися взнаки мій мокрий одяг, утома й голод, від якого почав боліти живіт. Тому я вирішив піти на схід уздовж південного берега, сподіваючися знайти людське житло, де можна було б зігрітись і, можливо, почути про тих, що лишилися на кораблі. В найгіршому разі я міг розраховувати хоч на те, що скоро зійде сонце й висушить мій одяг.

Невдовзі мій шлях перепинила річка чи, може, вузька затока, що вдавалась далеко в суходіл. Переправитись я не міг, тому довелося змінити напрямок і йти до кінця затоки, щоб обминути її. Іти було надзвичайно важко: не тільки весь Іррайд, а й найближча частина острова Мулу (яка називається Росе) — це безладне нагромадження скель, між якими ростуть кущі вересу. Спочатку затока все звужувалася, як я й сподівався, та незабаром, на мій подив, вона почала розширятися

знову. Я довго сушив собі голову, все не здогадуючись, у чому річ, поки, нарешті, зійшов на маленький пагорбок і зрозумів, що мене викинуло на пустельний неродючий острівець і що я з усіх боків одрізаний від світу морем.

Замість сонця, на яке я чекав, щоб висушити одяг і зігрітися, пішов дощ. Над острівцем завис густий туман, і моє становище стало зовсім нестерпне.

Стоячи під дощем і тремтячи з холоду, я не знав, що робити, поки в голові не майнула думка спробувати перебрести затоку. Я повернувся до найвужчого місця і ввійшов у воду. Але ярдів за три від берега я несподівано пірнув з головою і якщо й лишився живий, то тільки завдяки ласкавій долі, а не власній обережності. Одяг мій не став мокріший (навряд щоб це було можливе), але після такої невдачі я змерз іще дужче. Втративши й цю останню надію, я відчув себе ще нещаснішим.

І раптом я згадав про рею. Вона винесла мене з течії і, безперечно, допоможе безпечно переправитися через цю невеличку спокійну затоку. З такою думкою я безстрашно вирушив на другий кінець острова, щоб розшукати рею. Подорож виявилась надзвичайно стомливою, і якби мене не підтримувала надія, я, очевидно, впав би на землю й не захотів іти далі. Можливо, від солоної морської води чи то від того, що в мене починалася гарячка, мене мучила спрага; я змушений був часто зупинятися і пити з калюж на виробленому торфовищі брудну болотну воду.

Нарешті я ледве живий дібрався до затоки. З першого погляду мені здалося, що рея вже трохи далі від того місця, де [240] я лишив її. І я втретє! поліз у воду. Рівне й тверде піщане дно помалу спускалося, так що я міг брести, доки вода стала сягати мені майже до шиї, а маленькі хвилі почали плескати в обличчя. Але на цій глибині ноги вже майже не діставали дна, і я не наважився йти далі. Рея ж спокійно погойдувалася на воді переді мною за якихось двадцять футів.

Я терпляче витримував усе до цієї останньої невдачі, але тепер вийшов на берег, упав на пісок і заплакав.

Згадки про час, пробутий на острівці, ще й досі для мене такі жахливі, що я хочу швидше покінчити з ними. У всіх книжках, де я читав про людей, які зазнали корабельної аварії й були викинуті на берег, кишені цих людей були напхані всілякими інструментами, або ж наче навмисно разом з ними море викидало на берег скриню з різними потрібними речами. Та зі мною було зовсім не так. У моїх кишенях не було нічого, крім грошей та Аланового срібного ґудзика; а оскільки я народився й виріс далеко від моря, знань у мене було так само мало, як і знарядь.

Правда, мені було відомо, що м'якуни вважаються придатними для їжі, а поміж скелями острова я знайшов безліч круглих м'якунів, які насилу міг відірвати, не знаючи, що це треба робити різким рухом. Крім того, тут траплялися ще й маленькі скойки, які у нас, в Шотландії, називають козликами, а в Англії, здається, береговичками. Цими двома видами м'якунів я й харчувався, ковтаючи їх холодними й сирими. Я був такий голодний, що спершу вони здалися мені навіть смачними.

Можливо, в цю пору м'якуни були неїстівні, а може, у воді навколо острова було щось отруйне, бо, з'ївши кілька штук, я одразу відчув запаморочення й нудоту і

пролежав довгий час як мертвий. Скуштувавши вдруге тієї ж їжі (іншої я не мав), я відчув себе краще, їжа відновила мої сили. Але за весь час перебування на острові я ні разу не знав, чого чекати після їди: іноді все кінчалося гаразд, а іноді мене мучила нестерпна нудота, причому я не міг з'ясувати, яка саме скойка так діяла на мене.

Цілий день лив дощ, острів перетворився в суцільне багно, на ньому не можна було знайти сухого місця. Коли я вклався на ніч спати між двома валунами, які утворювали щось подібне до покрівлі, ноги мої лежали в болоті.

Другого дня я обійшов острів у всіх напрямках, але ніде не знайшов нічого кращого. Весь він був безлюдний і скелястий, не помітно було жодної ознаки живої істоти, крім диких качок, убивати яких я не мав чим, і чайок, які поспіль обсідали узбережні скелі. [241]

Вузька протока, що відокремлювала острівець від Россу, на півночі розширялася в затоку, а затока, своєю чергою, знову переходила в Айонську протоку, неподалік якої я й вирішив оселитися. Коли б я тоді тільки подумав про саме слово "оселя" в такому місці, я, напевно, залився б сльозами.

Для свого вибору я мав деякі підстави. В цій частині острівця стояла халупка, схожа на саж для свиней. Там ночували рибалки, коли приїжджали сюди ловити рибу. Але дернова покрівля її зовсім провалилася, так що з хатини не було ніякого пуття: вона захищала мене від негоди менше, ніж скелі. Важливіше було те, що тут була сила-силенна м'якунів, якими я харчувався. Під час відпливу я міг зразу назбирати їх цілу купу, а це, безперечно, важило для мене багато. Друга причина була ще істотніша. Я ніяк не міг призвичаїтися до жахливої самотності й весь час оглядався на всі боки (наче мене хтось переслідував), розриваючись між страхом і надією, що з хвилини на хвилину побачу, як до мене хтось підходить. З вершини пагорба на березі затоки я міг бачити велику старовинну церкву і дахи будинків у Айоні. А по другім боці, над низиною Россу, я бачив, як уранці й увечері здіймається дим, очевидно, з оселі в глибині долини.

Я часто дивився на цей дим, коли сам був мокрий і дрижав з холоду, і тоді мало не божеволів від самотності; я думав про коминок і товариство людей, доки не доводив себе до цілковитого розпачу. Таке саме враження справляли на мене й дахи Айони. Хоч вигляд людських осель і думки про затишне життя й загострювали мої страждання, та все-таки вони живили надію, а це допомагало ковтати сирих м'якунів (які з часом робились гидкі мені) і рятувало від страху, що огортав мене, коли я залишався на самоті з птахами, під дощем серед мертвих скель на березі холодного моря.

Я кажу, що це живило надію, бо й справді мені здавалося тоді неможливим умерти на берегах батьківщини, бачачи перед собою дзвіницю і дим людських осель. Та минув і другий день; і, хоч я протягом усього дня пильно стежив, чи не з'явиться в протоці човен або чи не пройдуть люди по острову Росе, допомога не надходила. Дощ не переставав, і я ліг спати мокрий, як і раніше, з нестерпним болем у горлі, але трохи втішений, можливо, тим, що побажав доброї ночі моїм найближчим сусідам, жителям Айони.

Карл II* якось заявив, що в англійському підсонні людина може провести на вільному повітрі більше днів року, ніж у будь-якому іншому. Так міг сказати тільки король, який має палац і скільки завгодно перемін сухого одягу. [242]

Однак йому, коли він тікав з Бустера, напевно, щастило більше, ніж мені на цьому пустельному острові. Була середина літа, проте дощ лив уже більше доби, і небо прояснилося тільки після полудня на третій день. . То був день пригод. Вранці я побачив рудого оленя — самця з гарно розкинутими рогами. Він стояв під дощем неподалік од мене, але, помітивши, що я вилажу з-під скелі, потрюхикав на другий бік острова. Я подумав, що олень, очевидно, переплив сюди через протоку, але не розумів, що могло привести будь-яку живу істоту на Іррайд.

Трохи згодом, коли я плигав із скелі на скелю, розшукуючи м'якунів, мене раптом уразив дзенькіт гінеї, що впала на камінь переді мною і відскочила у воду. Матроси привласнили не тільки третину всіх моїх грошей, а й шкіряний гаманець мого батька, і тепер я носив золото просто в кишені, застебнутій на ґудзик. Я зрозумів, що кишеня, очевидно, прорвалася, і квапливо обмацав її рукою. Та це було однаково що замикати двері стайні після того, як коня вже вкрадено. Відпливаючи з Квінзфері, я мав близько п'ятдесяти фунтів, а тепер знайшов у кишені всього-на-всього дві гінеї і один срібний шилінг.

Правда, трохи згодом я підняв третю гінею, що блищала на дерні. Отже, в мене лишилось три фунти і чотири шилінги англійською валютою. Це й було усе багатство законного спадкоємця маєтку, юнака, який помирав з голоду на острівці, на далекій околиці дикої шотландської Верховини.

Мене турбувало ще й інше. На третій ранок я мав справді-таки жалюгідний вигляд: одяг почав гнити, панчохи зовсім розлізлися, так що я ходив з голими литками, від постійного перебування у воді набрякли руки, дуже боліло горло, я зовсім знесилився, а їжа, якою я змушений був набивати шлунок, здавалася мені такою огидною, що навіть її вигляд викликав нудоту.

Та найгірше чекало мене попереду. На північному заході Іррайду стоїть досить висока скеля, на яку я часто підіймався, бо з її плаского вершини було добре видно всю протоку. Але я ніколи не затримувався довго на одному місці, хіба лише коли спав. Нещастя не давало мені спокою, і я виснажував себе, безцільно блукаючи під дощем по острову.

Нарешті виглянуло сонце, і я приліг на вершині цієї скелі, щоб висушити одяг і зігрітися. Не можу навіть висловити, яку втіху принесли мені сонячні промені. Сонце повернуло надію на порятунок, у якому я вже майже зневірився, і я з новим інтересом почав уважно розглядати море й Росе. [243]

На південь від цієї скелі частина острова видавалася в море і закривала океан, так що човен міг би підійти з того боку зовсім близько, і я не помітив би його.

Раптом саме в тому місці з'явився човен з бурим вітрилом. Він обминав острів, прямуючи до Айони. В човні сиділи двоє рибалок. Я закричав, потім упав навколішки на скелі і благально зняв угору руки. Рибалки були досить близько, щоб почути мене, я

міг навіть розгледіти колір їхнього волосся і не мав сумніву, що й вони бачили мене, бо обидва щось кричали по-гельському і сміялися. Проте човен не змінив курсу і пролетів повз мене до Айони.

Я не міг повірити в таку жорстокість і довго біг уздовж берега, перескакуючи з каменя на камінь та жалібно благаючи допомогти мені. І навіть тоді, коли голос мій уже не міг долинути до рибалок, я все кликав їх і махав руками; а коли човен зник, я думав, що моє серце розірветься. За весь час моїх знегод я плакав двічі: раз — коли не зміг дістати реї, і ось тепер, удруге, — коли ці рибалки лишились глухими до моїх благань. Та цього разу я плакав і кричав, мов неслухняна дитина, уткнувшись у землю обличчям і розгрібаючи нігтями дерня. Якби бажання могло вбити людину, то ті рибалки ніколи вже не побачили б наступного дня, а я, напевно, помер би на тому острові.

Коли гнів трохи улігся, я мусив знову їсти м'якунів, але з такою відразою, яку ледве зміг перебороти. Та краще мені було б попостити, бо м'якуни знову отруїли мене. До мене повернулися всі пережиті страждання: горло так боліло, що я майже не міг ковтати, тіло тіпалось, як у лихоманці, зуби аж цокотіли. Врешті я дійшов до такого жахливого стану, якому немає назви ні в англійській, ні в шотландській мовах. Я подумав, що вмираю, і висповідався перед Богом, прощаючи всім людям, навіть моєму дядькові й рибалкам. Та коли я вже приготувався таким чином до найгіршого, мені знову полегшало. Я постеріг, що дощу цілу ніч не було і одяг мій майже висох. Почуваючись набагато краще, ніж за весь час перебування на острові, я нарешті заснув спокійним сном.

Наступного дня (четвертого дня мого жахливого життя на острові) я відчув, що вкрай підупав на силі. Але сяяло сонце, повітря було тепле, і з'їдені м'якуни не завдали мені шкоди, а, навпаки, повернули бадьорість.

Не встиг я зійти на скелю — я завжди вирушав туди одразу ж після сніданку — як помітив човен, що плив протокою і прямував, здавалося, до мене.

Я відчув водночас і надію, і величезний страх, бо мені [244] спало на думку, що вчорашні рибалки, мабуть, пошкодували про свою жорстокість і повертались, щоб допомогти мені. Та я не зміг би вдруге пережити такого розчарування, як учора, тому повернувся спиною до моря і не оглядався, доки не полічив кілька разів до ста. Човен, як і раніше, прямував до острова. Я ще раз обернувся і якомога повільніше полічив до тисячі, а серце моє билося так, ніби ось-ось вирветься з грудей. Тепер сумнівів не було: човен плив прямо до Іррайду!

Я більше не міг стримуватися і побіг на берег, а потім у воду, стрибаючи з каменя на камінь, доки можна було бігти. Просто диво, як я не втопився; коли мені довелося нарешті зупинитись, ноги мої дрижали, а в роті так пересохло, що я змушений був змочити його морською водою, перше ніж закричати.

Весь цей час човен наближався, і тепер я міг розглядіти, що це той самий човен, з тими ж таки двома рибалками, що й учора. Я впізнав їх по волоссю — в одного воно було ясно-русяве, а в другого — чорне. Але тепер у човні сидів ще й третій чоловік,

який, судячи з його вигляду, був із людей заможніших. Тільки-но човен підійшов до острова на відстань, що дала змогу нам розмовляти, прибулі спустили вітрило й зупинились. Незважаючи на мої благання, вони не підпливали ближче: найбільше мене лякало те, що третій незнайомець захлинався від сміху, розмовляючи з першими двома і дивлячись на мене.

Потім він звівся на ноги й звернувся до мене. Незнайомець говорив довго й швидко, розмахуючи руками. Я відповів йому, що не розумію гельської говірки, і він дуже розгнівався. В мене закралася підозра, чи не вважає він, що говорить по-англійському. Прислухавшись уважніше, я розібрав слово "байдуже". Він повторив його кілька разів, але все інше говорив гельською говіркою, такою ж незрозумілою для мене, як грецька або гебрейська мови.

— Байдуже... — повторив я, щоб показати йому, що зрозумів ці слова.

— Так, так... так, так, — підхопив він, а потім глянув на своїх супутників, немов хотів сказати: "Я ж казав вам, що розмовляю по-англійському", і знову заговорив, як і перше, по-гельському.

Цього разу я зрозумів ще одне слово "приплив". Тоді в мене спалахнула іскра надії. Я згадав, що він весь час показував рукою на суходіл острова Россу.

— Ви хочете сказати, що коли скінчиться приплив?.. —закричав я і не зміг закінчити. [245]

— Так, так, — зрадів він. — Приплив!

Тоді я повернувся спиною до їхнього човна (мій співрозмовник знову почав хихотіти), дібрався до берега, стрибаючи з каменя на камінь, і кинувся бігти по острову, як ніколи раніш не бігав. Через півгодини я дістався до берега затоки, побачив, що вона й справді перетворилась на невеличку калюжу, перебрів її, замочивши ноги не вище колін і з радісним криком ступив на берег більшого острова.

Людина, що виросла біля моря, й одного дня не залишалася б на Іррайді, бо то всього-навсього так званий припливний острівець. Двічі на добу з нього можна переходити на Росе і назад або по зовсім сухому дну, або, в крайньому разі, тільки замочивши ноги. Адже я сам бачив раніше, що вода в бухті то прибуває, то спадає, і навіть чекав відпливу, щоб зручніше діставати м'якунів, — тож я й сам, мабуть, швидко розгадав би секрет і врятувався, коли б посидів і поміркував, замість гніватися на свою недолю. І не диво, що рибалки не зрозуміли мене. Дивніше було те, що вони взагалі здогадались про мою жалюгідну нетямущість і повернулися до мене. Я страждав на цьому острові від голоду й холоду майже сто годин. Коли б не рибалки, я міг би померти через власну дурість. Та й так я заплатив за неї досить дорого не тільки минулими стражданнями, а й своїм теперішнім становищем: я був одягнений, як жебрак, ледве міг рухатись і дуже мучився від болю в горлі.

Мені доводилося зустрічати багато лихих людей і дурнів, і я певен, що кінець кінцем як ті, так і другі розплачуються за свої вчинки, тільки дурні розплачуються раніше.

Розділ XV

ХЛОПЕЦЬ ЗІ СРІБНИМ ҐУДЗИКОМ. ПО ОСТРОВУ МУЛУ

Росе (частина острова Мулу), куди я тепер потрапив, виявився таким самим скелястим і пустельним, як і острівець, щойно залишений мною. Скрізь навколо виднілись верес та великі камені, а під ногами хлюпала багнюка. Може, тут і були дороги для тих, хто добре знав цю місцевість, але моїм єдиним дороговказом був власний нюх, а орієнтиром —вершина гори Бен Мор.

Я намагався йти в напрямку того місця, де так часто бачив з острова дим, і, незважаючи на втому та важкий шлях, годині о п'ятій чи шостій вечора підійшов до будинку [246] в кінці невеликої западини. Це була низька довга будівля, складена з каменю насухо, без вапна й укрита дерням. На горбку навпроти будинку сидів на осонні старий чоловік і палив люльку.

З допомогою кількох англійських слів, які він знав, старий пояснив мені, що мої товариші по плаванню безпечно дістались до берега і наступного дня гостювали в нього.

— А ви не завважили серед них чоловіка в панському одязі? — поцікавився я.

Він відповів, що всі вони були зодягнені в плащі з грубого сукна, але один, той, що прийшов перший, мав на собі короткі бриджі та панчохи, тоді як на інших були матроські штани.

— Справді? — зрадів я. — Він був у капелюсі, з пір'їнами? Старий відповів, що той чоловік прийшов, як і я, простоволосий.

Спершу я подумав, що Алан, мабуть, загубив свого капелюха, але, згадавши про дощ, вирішив, що він, певно, сховав його під плащем. На цю думку я всміхнувся почасти тому, що мій друг лишився живий, а більше від згадки про те, як він дбає про свій одяг.

Раптом старий джентльмен ударив себе рукою по лобі й вигукнув, що я, очевидно, "хлопець із срібним ґудзиком".

— Правда! — здивувався я.

— От і чудово, — зрадів старий. — Мені доручено передати вам, щоб ви йшли за своїм другом на його батьківщину через Торосей.

Потім він розпитав про мої мандри, і я поскаржився йому на свою лиху долю. Житель півдня, напевно, засміявся б, слухаючи мене, але цей старий джентльмен (я називаю цього чоловіка джентльменом, судячи з його манер, бо зодягнений він був у якесь лахміття) вислухав мене поважно й співчутливо. Коли я закінчив свою сумну розповідь, він узяв мене за руку, завів у халупу (житло його й справді краще назвати халупою) і познайомив зі своєю дружиною, нібито вона була королевою, а я герцогом.

Ця добра жінка запросила мене до столу і поставила переді мною вівсяний хліб і холодну куріпку. Вона не відходила від мене, усміхалась і поляскувала мене по плечу, бо не знала жодного англійського слова, а старий джентльмен, не бажаючи відстати від неї, приготував мені міцний пунш із їхньої тамтешньої горілки. Квапливо поглинаючи їжу і п'ючи пунш, я все не міг повірити у своє щастя. Хоч хатина була Дірява, немов друшляк, а торфовий дим, що наповнював її, роз'їдав очі, вона здавалась мені палацом. [247]

Від пуншу мене кинуло в піт, і я відчув, що не можу боротися з дрімотою. Добрі люди вклали мене спати, і лише другого дня, десь опівдні, я вирушив у дорогу. Горло вже майже не боліло, а поживна їжа й приємні новини цілком відновили мій добрий настрій. Старий джентльмен, хоч я й дуже наполягав, не взяв грошей і навіть подарував мені стареньку шотландську шапочку на голову. Але признаюся щиро: відійшовши від будинку, я старанно виправ його дарунок у придорожньому рівчаку.

Я подумав: "Коли всі дикі верховинці такі, як ці люди, то залишається тільки побажати, щоб мої земляки були ще дикіші".

Мало того, що я пізно вирушив у дорогу, мені довелося ще й блукати майже половину шляху. Я бачив багато людей: одні з них обробляли мізерні клаптики неродючої землі, які не могли прогодувати навіть кішку, інші пасли миршавих корів, не більших за вислюка. Після повстання в гірській Шотландії ходити у верховинській одежі заборонялося законом, і жителям цієї місцевості доводилось носити одяг низовинних шотландців, який їм дуже не подобався; я дивувався, бачачи їхнє незвичайне для ока вбрання. Дехто ходив голий, накинувши на себе тільки керею чи плащ, а штани носив на спині як непотрібний тягар; дехто зробив щось подібне до тартану*, пошивши з маленьких різноколірних клаптиків тканини плащі, які скидалися на пухові ковдри для старих жінок; інші ходили, як і раніше, в шотландських спідничках, але перетворили їх кількома стібками на короткі штанці на взірець голландських. Усе це заборонялось і каралося законом, причому закону додержувались суворо, сподіваючись таким чином знищити дух кланів. Але на такому віддаленому від морських шляхів острові на це звертали менше уваги, та й доносити було майже нікому.

Люд жив тут у великих злиднях, що було цілком зрозуміло відколи припинилися грабунки, а ватажки кланів не тримали більше відкритого столу. Всі шляхи (навіть такий звивистий путівець, яким я йшов) кишіли жебраками. Тут я знову завважив відмінність між моєю батьківщиною і цією частиною країни. Жебраки на півдні Шотландії, навіть ті, що мають патент на жебри, вклонялися й лестили вам; якби ви дали їм плек* і попросили решту, вони б дуже ввічливо повернули вам бодл*. Але жебраки-верховинці трималися з великою гідністю, просили милостині лише на табаку (як вони самі запевняли) і ніколи не давали решти.

Звичайно, мене це не обходило, а тільки розважало дорогою. Куди гірше було те, що майже ніхто з них не розумів [248] англійської мови, а коли й розуміли (якщо вони не належали до братства жебраків), не дуже охоче признавалися в цьому. Я знав, що мені треба потрапити в Торосей, і безліч разів повторював їм цю назву, але замість просто показати мені напрямок, вони заводили довгу нудну розмову по-гельському, а я стояв і слухав, наче дурник. Тому й не дивно, що я дуже часто збивався з дороги.

Нарешті близько восьмої години вечора, майже знесилений, я підійшов до самотнього будинку і попросився переночувати. Але мені відмовили; несподівано в мене майнула думка, що в такій бідній країні гроші повинні мати велику силу, і я показав одну з моїх гіней, затиснуту між вказівним і великим пальцями. Після цього хазяїн, який прикидався, що не розуміє англійської мови, і знаками проганяв мене від

дверей, раптом заговорив по-англійському й погодився за п'ять шилінгів дати мені притулок і провести наступного дня до Торосея.

Тієї ночі я спав дуже неспокійно, побоюючись, щоб мене не пограбували. Але я боявся даремно, бо хазяїн будинку був не грабіжник, а тільки злидар нещасний і великий шахрай. Та й сусіди його виявились не багатші, бо вранці нам довелося йти п'ять миль до одного багатія (як висловився мій хазяїн), щоб розміняти гінею. Можливо, він і вважався багатієм на острові Мулі, але на півдні Шотландії на нього дивилися б як на злидаря, бо йому довелося віддати всі гроші, які знайшлися в домі, перевернути догори дном всю хату і ще й позичити в сусіда, щоб нашкребти двадцять шилінгів сріблом. Він залишив собі один шилінг, запевняючи, що не може обходитись без дрібних грошей, тримаючи таку велику суму під замком. Незважаючи на це, він був дуже люб'язний і балакучий, запросив нас обох пообідати з його сім'єю і приготував у гарній порцеляновій мисці пунш, після якого мій шахраюватий провідник так розвеселився, що відмовився йти зі мною далі.

Я розгнівався і звернувся по допомогу до багатія (його звали Гектор Маклін), у присутності якого я домовлявся зі своїм хазяїном і заплатив йому п'ять шилінгів. Однак Маклін, який теж чимало випив, заявив, що порядний джентльмен не має права вставати з-за столу, коли подано пунш, а тому мені нічого більше не залишалось, як сидіти й слухати якобітські тости та гельські пісні, доки всі перепилися й побрели, заплутуючись ногами, спати, хто до ліжка, а хто в клуню.

Наступного дня (четвертого дня моїх мандрів) ми прокинулись, коли не було ще й п'ятої години, але мій шахраюватий провідник одразу ж присмоктався до пляшки, і я [249] цілісінькі три години витягав його з будинку, та й то, як ви побачите, на свою голову.

Поки ми спускалися в поросту вересом долину перед оселею містера Макліна, все йшло гаразд, хоч мій провідник весь час оглядався і на запитання, чому він так робить, тільки шкірив зуби. Та не встигли ми обминути пагорб і відійти від будинку, як він заявив, що Торосей прямо попереду і що мені треба прямувати до пагорба, на який він показав рукою.

— Мені це зовсім ні до чого, — сказав я у відповідь, — адже ви йдете зі мною.

Але нахабний шахрай відповів по-гельському, що він не розуміє англійської мови.

— Послухайте, чоловіче добрий, — звернувся я до нього. —Я чудово знаю, що ваша англійська мова то зникає, то вертається. Скажіть, як її вернути? Скільки вам ще заплатити?

— П'ять шилінгів, — заявив він, — і я доведу вас до Торосея. Подумавши трохи, я запропонував йому два шилінги, на що він квапливо згодився, але зажадав одержати гроші наперед. "На щастя", сказав він, та більше, мабуть, на моє нещастя.

Два шилінги діяли недовго: не пройшовши й кількох миль, він сів край дороги і роззувся, наче збирався відпочивати.

Я оскаженів.

— Що?! Ви знову забули англійську мову? Він нахабно відповів:

— Авжеж! Забув.

Тоді я не витримав і підняв руку, щоб ударити його, та він, вихопивши зі свого лахміття ножа, припав до землі й вишкірив на мене зуби, наче дикий кіт. Забувши про все на світі, я гнівно кинувся на нього, відштовхнув лівою рукою ніж, а правою вдарив чолов'ягу в обличчя. Я мав неабияку силу, до того ж дуже розізлився, а мій супротивник був дрібний на зріст. Від удару він важко впав переді мною на землю. На щастя, падаючи, він випустив з рук ножа.

Взявши ніж і його черевики, я побажав йому всього найкращого і рушив далі, залишивши провідника роззброєним і босим. Я весело прямував уперед, упевнений з багатьох причин, що справедливо покарав негідника. По-перше, він знав, що більше не одержить від мене грошей, по-друге, черевики в цій місцевості коштували лише кілька пенсів і, по-третє, ніж, який насправді виявився кинджалом, він носив протизаконно.

Через півгодини я наздогнав кремезного чоловіка в лахмітті, який, хоч і намацував шлях ціпком, пересувався досить швидко. Він був сліпий і відрекомендувався вчителем [250] закону Божого, що мало б заспокоїти мене. Проте мені чомусь не сподобався похмурий і зловісний вираз його обличчя, а коли я пішов поруч з ним, то помітив, що з кишені його куртки виглядає сталева колодочка пістоля. Тих, хто носив такі речі, перший раз штрафували на п'ятнадцять фунтів стерлінгів, а вдруге висилали в колонії. Я ніяк не міг зрозуміти, навіщо вчителеві закону Божого потрібна зброя і що може робити з пістолем сліпа людина.

Я розповів про свого провідника, бо пишався власним учинком, а хвастощі взяли цього разу гору над обережністю. На згадку про п'ять шилінгів чоловік так обурився, що я вирішив за краще нічого не згадувати про два інші й радів, що він не може бачити мого засоромленого обличчя.

— Хіба це так багато? — спитав я, затинаючись.

— Надто багато! — вигукнув він. — Та я сам охоче проведу вас до Торосея тільки за чарку горілки. За ту ж ціну ви матимете ще й велике задоволення від товариства такої освіченої людини, як я.

Я зауважив, що не розумію, як може сліпий чоловік бути провідником, але на мої слова він гучно зареготав і відповів, що його ціпок служить йому очима, не гіршими від орлиних.

— Принаймні на острові Мулі, — додав сліпий, — де я знаю кожен камінь і кожен кущ вересу. Погляньте, — сказав він, помахуючи ціпком направо і наліво, немов для того, щоб запевнити мене, — там, унизу, тече річка, а трохи вище стоїть невеликий пагорб, на вершині якого лежить камінь. Майже біля підніжжя пагорба в'ється зеленою стрічкою поміж вересом дорога в Торосей, цією ж дорогою женуть худобу, тому вона така збита.

Мені довелося визнати, що все так і є, і я висловив своє здивування.

— О-о, — протяг він. — Це ще не все. А чи повірите ви, що коли тут можна було до оголошення акту носити зброю, я міг навіть стріляти? А таки міг! — вигукнув він, а потім, зиркнувши скоса на мене, додав: — Якби у вас був пістоль, я показав би вам

свою майстерність.

Я відповів, що не маю зброї, і відійшов далі від нього. Коли б він тільки знав, що саме в цей час із його кишені визирав пістоль, а на сталі колодочки вигравали сонячні промені! Та, на моє превелике щастя, він не знав цього, думав, що зброя добре схована, і безсоромно брехав далі.

Згодом він почав хитро випитувати, звідки я йду, чи я багатий і чи не можу розміняти йому п'ять шилінгів (запевняючи, що гроші лежать у нього в гаманці). Весь час він намагався підійти ближче до мене, а я, своєю чергою, тримався [251] якомога далі від нього. Нарешті ми вибрались на зелену дорогу, що, звиваючись поміж вересом, перетинала пагорби в напрямку Торосея. Ми йшли, немов у шотландському танці, переходячи з одного боку дороги на другий. Моя перевага була настільки очевидна, що в мене піднісся настрій і я знаходив приємність у цій грі в піжмурки; але вчитель гнівався дедалі більше й більше, почав лаятися по-гельському і навіть намагався вдарити мене ціпком по ногах.

Тоді я попередив його, що в моїй кишені теж лежить пістоль, і, коли він не піде зараз через пагорб прямо на південь, я розтрощу йому голову.

Він одразу став дуже чемний і деякий час намагався улестити мене, але, побачивши, що його зусилля марні, вилаявся ще раз по-гельському й пішов геть. Я стояв і дивився, як він, постукуючи ціпком, широко ступає через болото й верес і, обминувши пагорб, зникає в найближчій западині. Потім я попрямував дорогою далі до Торосея, вирішивши, що багато краще йти самому, аніж із таким ученим мужем. То був нещасливий для мене день; двоє чоловіків, від яких я щойно відкараскався, виявились найгіршими з усіх, кого мені доводилося зустрічати на Верховині.

В Торосеї на березі Мульської затоки стояв чолом до Морвену заїзд, хазяїн якого походив з роду Маклінів, очевидно, дуже знатного, бо власник заїзду на Верховині вважається ще шляхетнішим, ніж у нас, можливо, через те, що з цим пов'язане уявлення про гостинність, а може, тому, що це діло не обтяжливе й хмільне.

Власник заїзду вільно говорив по-англійському, а дізнавшись, що я вивчав іноземні мови, проекзаменував мене спочатку з французької мови, яку знав набагато краще від мене, а потім з латини, в якій ми виявились майже рівними. Після цього приємного змагання між нами одразу встановилися дружні взаємини. Я сидів і пив з ним пунш (власне, сидів і дивився, як він п'є), поки хазяїн сп'янів так, що почав плакати, поклавши мені голову на плече.

Наче випадково я спробував показати йому Аланового ґудзика, але зрозумів, що хазяїн не тільки ніколи не бачив його, а й не чув про нього. Насправді він ставився з деякою неприязню до сім'ї та друзів Ардшила і, поки не сп'янів, прочитав мені злісний пасквіль, написаний прекрасною латинською мовою, але дуже поганого змісту. Він написав його елегічними віршами на одного з членів цього роду.

Коли я розповів хазяїнові про законовчителя, він похитав головою і сказав, що я щасливо відбувся.

— Це дуже небезпечний чоловік, — додав він. — Його звуть [252] Дункан Маккей.

Він може стріляти на слух за кілька ярдів. Його часто звинувачували в грабунках на битому шляху, а одного разу навіть у вбивстві.

— Найцікавіше в цій пригоді те, — сказав я, — що він видає себе за вчителя закону Божого.

— А чом би й ні, — мовив хазяїн, — коли він справді законовчитель. Дункан Маклін з Дюарта дав йому це звання з жалю до його сліпоти. Та, мабуть, це була необачність, бо тепер цей чоловік вештається шляхами, переходячи з одного місця на інше, щоб навчати молодь закону Божого, а це, безперечно, велика спокуса для бідняка.

Нарешті, коли хазяїн уже не міг більше пити, він показав мені моє ліжко, і я ліг спати в чудовому настрої. Не дуже втомившись, я пройшов за чотири дні значну частину великого й покрученого острова Мулу від Іррайду до Торосея, що навпростець становить п'ятдесят миль, а з моїми блуканнями майже сто. В кінці цієї довгої подорожі я навіть почувався значно краще душею й тілом, ніж на її початку.

Розділ XVI

ХЛОПЕЦЬ ЗІ СРІБНИМ ҐУДЗИКОМ. ПО МОРВЕНУ

Між Торосеєм і Кінлохелайном, який лежить на другому березі, є регулярна переправа. Обидва береги протоки були на території володінь великого клану Маклінів, і майже всі ті, що переправлялися зі мною на поромі, були з цього клану. Зате шкіпера звали Нейл Рой Макроб; оскільки це було одне з прізвищ клану Алана Брека і Алан сам скерував мене до цього перевозу, мені не терпілося поговорити з Нейлом Роєм на самоті.

В переповненому людьми баркасі я, звичайно, не міг цього зробити, а переправа надто затяглася. Стояла тиха безвітряна погода, гребти ж можна було тільки двома веслами з одного боку і одним з другого, бо баркас мав дуже погане спорядження. Перевізники охоче дозволили пасажирам по черзі допомагати їм, і вся компанія бавила час, співаючи моряцьких пісень по-гельському. Ці пісні, морське повітря, чудова погода, добродушність і гарний настрій усіх присутніх робили переправу особливо приємною.

Проте не обійшлося й без сумного видовища. В гирлі Лох Елайну стояло на кітві велике морське судно, і я спершу [253] подумав, що то один з королівських сторожовиків, які протягом усього року охороняли цей берег, щоб не дати можливості місцевим жителям підтримувати зв'язок з Францією. Підійшовши трохи ближче до корабля, ми побачили, що це купецьке судно. Особливо мене вразило те, що не тільки його палуби, а й весь берег чорнів людьми, а морем безперестану курсували між кораблем і берегом шлюпки. Коли ми підпливли ще ближче, до нашого слуху долинули звуки голосного ридання; люди на березі й на борту корабля ридали й лементували, прощаючись між собою; їхній плач краяв серце.

Я зрозумів, що це переселенський корабель, який вирушає в американські колонії. Ми наблизились на нашому поромі до борту судна, і переселенці почали нахилятися через фальшборт, ридаючи і простягаючи руки до моїх супутників, серед яких були їхні близькі друзі. Не знаю, скільки б це тривало, бо здавалося, що вони втратили всяке

почуття часу; та нарешті капітан корабля, який зовсім розгубився від цього плачу й безладдя, підійшов до борту і попросив нас відплисти від судна.

Після цього Нейл скерував баркас до берега, а заспівувач на баркасі завів сумну мелодію, яку підхопили й емігранти, і їхні друзі на березі, тож пісня лунала звідусіль, немов оплакували померлого. Я бачив, як по щоках чоловіків і жінок на поромі й навіть у гребців, що зігнулись над веслами, текли сльози. Все бачене мною, а також пісня, яка називається "Прощавай, батьківщино", глибоко зворушило мене.

На березі в Кінлохелайні я відкликав Нейла вбік і спитав, чи не належить він до клану Аппіна.

— А коли так, то що? — насторожився він.

— Я розшукую одного чоловіка, — пояснив я, — і мені здається, що ви маєте про нього звістки. Його звуть Алан Брек Стюарт. — Замість показати йому ґудзика, я по-дурному почав тицяти йому в руку шилінг.

Він обурено відсахнувся.

— Ви мене ображаєте. Так джентльмен з джентльменом не поводиться. Той чоловік, що його ви розшукуєте, тепер у Франції. Та коли б навіть він сидів у мене в кишені, — додав шкіпер, — а ви були мішком, набитим шилінгами, я не дав би й волосині впасти з його голови.

Я зрозумів, що пішов хибним шляхом, і, не гаявши часу на перепрошення, показав йому ґудзика, якого на початку розмови тримав затиснутим у руці.

— А, он що! — мовив Нейл. — З цього слід було починати! Якщо ви хлопець зі срібним ґудзиком, то все гаразд. Мені [254] доручено подбати, щоб ви безпечно дісталися куди треба. Пробачте за мою відвертість, — додав він, — але ніколи не згадуйте ім'я Алана Брека і не пропонуйте грошей верховинцеві-джентльменові.

Мені було дуже важко виправдатись: не міг же я признатися йому, що й не добачав у ньому дворянина, поки він сам не назвав себе джентльменом. Нейл, зі свого боку, не виявив бажання розмовляти зі мною далі; він, очевидно, хотів лише виконати доручення, та й квит, а тому заквапився оповідати мені, як і куди податись. Я мав переночувати на заїжджому дворі в Кінлохелайні, а другого дня пройти по Морвену до Ардгуру і зупинитися на ніч у домі Джона з Клеймора, якого попередили, що я, можливо, прийду до нього; на третій день я мав переправитись черезь вузьку морську затоку біля Корана і ще через одну біля Балахуліша, а потім запитати дорогу до будинку Джеймса з Ґлена в Охарні, в Аппінському Дюрорі. Як бачите, мені часто доводилося переправлятись через затоки, бо море в цій частині Шотландії глибоко вдається в гори, утворюючи безліч заток, що забезпечує надійний захист від нападу ворога і водночас дуже утруднює пересування. Вся місцевість була навдивовижу дика й похмура.

Нейл дав мені ще кілька порад: ні з ким не розмовляти дорогою, уникати вігів, Кемблів і "червоних мундирів", сходити з дороги й ховатися, коли побачу, що наближається якийсь солдат, "бо зустріч із ними ніколи не кінчалася добром"; коротше кажучи, він радив мені поводитись так, як належить розбійникові або агентові якобітів,

за кого, мабуть, і вважав мене.

Заїжджий двір у Кінлохелайні виявився таким злиденним і брудним, що скидався на свинячий хлів, наповнений димом, блощицями та мовчазними верховинцями. Я був незадоволений не тільки своїм житлом, а й самим собою за дурне поводження з Нейлом і вважав, що нічого гіршого й придумати не можна, але дуже помилявся і незабаром переконався в цьому. Не минуло й півгодини, відколи я перебував у заїзді (майже весь час стоячи на дверях, бо торфовий дим виїдав мені очі), коли раптом знялася гроза, по невеликому пагорбу, де стояв заїзд, потекли струмки, і за одну мить половина кімнати перетворилася на бурхливий потік води. В ті часи заїжджі двори були дуже погані по всій Шотландії, і все-таки я не міг не здивуватись, коли від вогнища до ліжка мені довелося брести по кісточки у воді.

Вранці наступного дня я знову вирушив у дорогу і незабаром наздогнав маленького огрядного чоловічка з [255] вельми поважним обличчям. Він ішов дуже повільно, час від часу ставав і поринав у читання книжки, іноді відзначаючи якесь місце нігтем. Своїм пристойним одягом він нагадував особу духовного звання.

Виявилося, що він теж учитель закону Божого, але зовсім не схожий на сліпця з Мулу. Единбурзьке товариство для поширення християнства послало його проповідувати Євангеліє в найдальших закутках Верховини. Звали його Гендерленд. Говорив він з протяглим акцентом жителя південної Шотландії, за яким я вже знудьгувався. Незабаром ми, крім спільної батьківщини, знайшли й інші спільні інтереси. Мій добрий друг, ессендінський священик, у вільний час переклав на гельську говірку кілька гімнів і релігійних книжок, якими користувався Гендерленд у своїй справі і які дуже цінував. Саме одну з цих книжок він ніс із собою й читав дорогою, коли ми зустрілися. Ми одразу заприязнилися й пішли далі вдвох, оскільки нам було по дорозі до Кінґерлоха. Дорогою священик зупинявся і розмовляв з усіма зустрічними; хоч я, звичайно, й не розумів, про що вони вели розмови, мені здавалося, що містера Гендерленда люблять у цьому краї, бо я бачив, як багато хто із зустрічних витягав тавлинку і ділився з ним останньою пучкою табаки.

Про свої справи я розповів йому тільки те, що вважав за безневинне, тобто все, що не мало ніякого стосунку до Алана; сказав йому, що йду в Балахуліш, де маю зустрітися зі знайомим, бо боявся, що Охарн або навіть Дюрор були б надто точними вказівками й могли навести його на слід.

Містер Гендерленд, своєю чергою, багато розповідав мені про свою справу й про людей, з якими йому доводилось знатися, про якобітів і священиків, що переховуються, про декрет, що забороняє місцевому населенню носити зброю, про одяг та інші дивини того часу. Він здавався поміркованим у поглядах: за дещо ганив парламент, особливо за те, що парламент суворіше переслідував тих, хто носив національний одяг, аніж тих, хто незаконно носив зброю.

Ця поміркованість навела мене на думку розпитати в нього про Червоного Лиса й аппінських орендарів. Я думав, що такі запитання здаватимуться цілком природними у вустах чоловіка, який іде в ті краї.

Містер Гендерленд відповів, що це дуже негарна історія. — Просто дивно, — говорив він, — звідки ці нещасні орендарі беруть гроші, тоді як самі помирають з голоду. У вас немає табаки, містере Балфор? Ні? Гаразд, обійдусь і без табаки. Безперечно, їх почасти примушують платити. Джеймс Стюарт Дюрор (його називають Джеймсом Ґленським) — [256]єдинокровний брат Ардшила, ватажка клану, має велику силу і дуже крутий з орендарями. А потім є ще й другий, його звуть Алан Брек...

— О! — вигукнув я. — А цей що?

— Що можна сказати про перелітного птаха! — промовив Гендерленд. — Він то з'являється, то зникає, сьогодні тут, а завтра щез. Спритний хлопець! Я б анітрохи не здивувався, якби він виглянув зараз он із-поза того куща дроку! Ви не носите з собою такої речі, як табака, га?

Я відповів, що не маю такої звички, і додав, що він уже не один раз питав мене про це.

— Можливо, — зітхнув законовчитель. — І все ж досить дивно, що у вас немає табаки. Так ось. Як я вже казав, цей Алан Брек — сміливий і відчайдушний чоловік і права рука Джеймса. Він уже засуджений, і йому тепер нічого боятися. Дуже ймовірно, що коли б один з орендарів почав упиратися, то дістав би кинджал у кишки.

— Ну й картина ж у вас виходить, містере Гендерленд, —зауважив я. — Якщо з обох боків тільки страх, то не хочеться більше й слухати про це.

— О ні, — заперечив містер Гендерленд, — тут, крім страху, ще є любов і самозречення, перед якими стає соромно за себе.

8 цьому є якась шляхетність, можливо, не християнська, а просто людська. Навіть Алан Брек, судячи з усього, що я чув про нього, заслуговує на повагу. В нашій частині країни є чимало негідників, які ретельно відвідують церкву і тішаться повагою людей, хоч насправді вони куди гірші від цього замороченого бідолахи, майстра проливати людську кров, містере Балфор. Так, так, нам слід було б повчитися у верховинців. Ви, мабуть, подумаєте, що я надто довго жив на Верховині? — додав він, усміхаючись до мене.

Я відповів, що зовсім так не думаю, бо сам бачив у верховинців багато такого, що викликало в мене захоплення; а коли ми вже торкнулися цього питання, то містер Кембл теж родом з Верховини.

— Слушно, — підтвердив він. — Кембли — значний рід.

— А що робить тепер королівський агент? — поцікавився я,

— Колін Кембл? — спитав Гендерленд. — Стромляє голову в осяче гніздо!

— Я чув, що він збирається силоміць вигнати орендарів, —вів я далі.

— Збирається, — відповів він. — Але, як то кажуть, це ще вилами на воді писано. Джеймс Ґленський поїхав в Единбург і знайшов там правника (напевно, Стюарта, бо всі вони тримаються один одного, як кажани дзвініці), і той добився, щоб виселення припинили. Та знов утрутився Колін Кембл і виграв справу в суді державної скарбниці. Тепер я чув, ніби перша партія орендарів повинна переселятися завтра. Виселення почнеться з Дюрора, під самими вікнами Джеймса, що, на мою скромну думку, аж ніяк

не можна назвати розумним.

— Ви гадаєте, орендарі боронитимуться? — спитав я.

— Припустімо, що вони роззброєні або принаймні вважаються беззбройними, — сказав Гендерленд, — бо ще багато холодної зброї приховано в затишних місцях. Крім того, Колін Кембл викликав на допомогу солдатів. Однак на місці його дружини я не почував би себе спокійно, поки він не повернеться додому. За цих Аппінських Стюартів ніколи не можна ручитися.

Я спитав, чи вони небезпечніші за своїх сусідів.

— Не сказав би цього, — відповів законовчитель. — У тому ж то й лихо, що коли Колін Рой доб'ється свого в Аппіні, йому доведеться починати все знову в сусідній місцевості, яка називається Мамор і є одним з володінь Камеронів. Йому як королівському агентові в цих землях доводиться виселяти орендарів з них обох; і, відверто кажучи, містере Балфор, я певен, що коли йому цього разу й пощастить уникнути смерті, то вдруге вже ніяк її не минути.

Так розмовляючи, ми йшли цілий день. Нарешті містер Гендерленд висловив своє задоволення, що так приємно згаяв час у товаристві друга містера Кембла, "якого, — сказав він, — я наважусь назвати солодкоголосим співцем нашого духовного Сіону", і запропонував мені звернути трохи вбік від Кінгерлоха й заночувати в його домі. Правду кажучи, я надзвичайно зрадів, бо не мав великої охоти знайомитися з Джоном Клеймором і після подвійної невдачі — спершу з провідником, а потім з джентльменом перевізником — трохи побоювався незнайомих верховинців. На знак згоди я потиснув священикові руку, і пополудні ми підійшли до невеличкого будиночка, що самотньо стояв на березі Лінні-Лоху. Сонце вже закотилося за пустельні Ардгурські гори, але ще освітлювало Аппінські скелі на другому березі. Затока була спокійна, мов озеро. Тишу порушували тільки чайки, що квилили над затокою. Вся навколишня країна мала якийсь урочистий і жаский вигляд.

Та не встигли ми підійти до дверей оселі містера Гендерленда, як він, на мій превеликий подив (бо я встиг уже звикнути до ввічливості верховинців), раптом шалено пробіг повз мене, вскочив у кімнату, схопив глек, маленьку рогову ложечку й заходився набивати ніс табакою. Потім добре [258] прочхався і з досить дурнуватою посмішкою глянув на мене.

— Я дав обітницю не брати з собою в дорогу табаки. Це, звичайно, дуже тяжка покута, але як згадаю про мучеників не тільки шотландських, а і в інших християнських країнах, мені соромно навіть подумати про таку дрібницю.

Коли ми пообідали (вівсяна каша й сироватка були найкращими стравами добряги), він серйозно сказав, що мусить виконати свій обов'язок перед містером Кемблом, тобто з'ясувати, в якому стані моя душа. Я ладен був розреготатись на згадку про випадок з табакою, але незабаром від його слів на очі мені набігли сльози. Доброта і скромність — ось ті дві якості, які ніколи не повинні обридати людям. Не так уже часто ми здибуємо їх у цьому грубому світі серед холодних і пихатих себелюбців. І хоч я й пишався надміру своїми пригодами, що скінчились так щасливо для мене, все-таки

слова містера Гендерленда, сповнені доброти й скромності, примусили мене стати на коліна перед цим простим, бідним старим чоловіком і радіти й дякувати долі, що я спіткав його.

Перед тим, як лягти спати, він запропонував мені на дорогу шість шилінгів із своїх убогих заощаджень, які зберігав у торфовій стіні будинку; від його надмірної доброти я розгубився. Але містер Гендерленд так серйозно наполягав, що я вирішив не сперечатися, хоч після цього він став біднішим од мене.

Розділ XVII

СМЕРТЬ ЧЕРВОНОГО ЛИСА

Вранці другого дня містер Гендерленд знайшов чоловіка, який мав власного човна й збирався після обіду переправитись через Лінні-Лох в Аппін ловити рибу. Рибалка належав до його пастви, тому Гендерленд умовив його взяти мене з собою; таким чином моя подорож скоротилася на цілий день, і я заощадив гроші, які довелося б заплатити за переправу на двох поромах.

Була вже обідня пора, коли ми сіли в човен. День видався похмурий, усе небо затягло хмарами, крізь які ледве пробивалися сонячні промені, тільки де-не-де освітлюючи землю. Затока в цьому місці була дуже глибока й спокійна, і мені довелося набрати в рота води, щоб переконатися, що вона справді солона. З усіх боків здіймались високі громаддя голих гір, що здавались дуже чорними й похмурими в тіні [259]хмар, але мінилися сріблом гірських потічків, коли їх освітлювало сонце. Країна Аппінів була сувора, і я не міг зрозуміти, чому Алан так палко любив її.

Між іншим, слід згадати ще про одну подію. Невдовзі після нашого відплиття сонце освітило щось червоне, що рухалося вздовж берега на північ. Його колір дуже нагадував колір однострою англійських солдатів. Крім того, на ньому час від часу щось виблискувало й іскрилося, ніби промені сонця відбивались від блискучої криці.

Я поцікавився в човняра, що б то могло бути. Човняр відповів, що то, очевидно, пливуть англійські солдати, викликані з форту Вільяма для виселення з Аппіну бідних орендарів. Зізнаюсь, поява солдатів засмутила мене. Можливо, тому, що я подумав про Алана, чи, може, від якогось передчуття в глибині душі, але, вдруге побачивши військо короля Ґеорга, я не відчув до нього прихильності.

Нарешті ми так близько підійшли до берега біля входу в Левенську затоку, що я попросив висадити мене. Човняр (чесний хлопець, який пам'ятав обіцянку, дану священикові) охоче б довіз мене до Балахуліша; але це віддаляло мене від місця мого таємного призначення, тому я наполіг на своєму і висадився на берег біля Летерморського (чи Летерворського, мені доводилося чути і ту, й ту назви) лісу в Аппіні, на батьківщині Алана.

Той березовий ліс укривав крутий скелястий схил гори, що нависав над затокою. В ньому було багато галявин і видолинків, порослих папороттю, а посеред лісу з півночі на південь ішла дорога чи, власне, гірська стежка для верхової їзди. Біля повороту цієї стежки, де протікав струмок, я й сів, щоб перекусити вівсяним хлібом містера Гендерленда й подумати над своїм становищем.

Тут мене почали турбувати не стільки жалючі комарі, скільки сумніви, які роїлися в моїй голові. Що мені робити? Навіщо мені зустрічатися з Аланом, засудженим вигнанцем, будь-коли готовим учинити нове вбивство? Чи не розумніше було б негайно повернутися на південь країни? І що подумають про мене містер Кембл або навіть містер Гендерленд, коли дізнаються про мою нерозважність і самовпевненість? Оці думки й не давали мені спокою.

Поки я сидів і роздумував, з лісу долинули голоси людей і кінський тупіт, а незабаром на повороті з'явилися четверо подорожніх. Дорога в цьому місці була така вибоїста й вузька, що вони йшли поодинці пішки, ведучи коней на поводі. Попереду йшов високий кремезний рудоволосий пан з владним червоним обличчям; капелюха свого він тримав у [260] руці й обмахувався ним, бо задихався від спеки. Другого, судячи з його чорного одягу та білої перуки, я цілком слушно взяв за правника. Третій був слугою і носив одяг із тартану, це доводило, що його господар — верховинець, який або перебував поза законом, або ж, навпаки, користувався особливою ласкою уряду, бо закон суворо забороняв носити такий одяг. Коли б я краще розумівся на таких справах, то знав би, що одяг з тартану носили слуги Аргайлів (або Кемблів). До сідла слуги була прив'язана велика валіза, а з кульбаки звисала сітка з цитринами для пуншу; саме так дуже часто тут подорожували багаті мандрівники.

Що ж до четвертого, який ішов позаду, то я й раніше зустрічав таких людей і одразу впізнав у ньому помічника шерифа*.

Помітивши цих людей, я вирішив (не знаю чому), що доведу свою подорож до кінця, а коли перший з них порівнявся зі мною, я піднявся з папороті й запитав у нього дорогу в Охарн.

Він зупинився і якось дивно глянув на мене, а потім, обернувшись до правника, сказав:

— Мунго, багато хто сприйняв би це за дуже погану прикмету. Я їду в Дюрор у відомій вам справі, і ось несподівано з папороті з'являється юнак і цікавиться, чи я їду до Охарну.

— Ґленуре, — зауважив той, — це погана тема для жартів. Обидва вони підійшли ближче й здивовано витріщились на мене; два інших теж зупинилися, але стояли віддалік.

— А що вам потрібно в Охарні? — поцікавився Колін Рой Кембл із Ґленура, якого називали Червоним Лисом, бо саме його я зупинив.

— Побачитися з одним чоловіком, що там живе, — відповів я.

— З Джеймсом Ґленським, напевно, — промовив Ґленур, роздумуючи, і додав, звертаючись до правника: — Як ви гадаєте, він збирає своїх людей?

— У всякому разі, — відповів той, — нам краще почекати тут, поки підійдуть солдати.

— Якщо ви маєте на увазі мене, — заявив я, — то я не належу ні до вашої, ні до його партії. Я чесний підданий короля Ґеорга, нікого не боюсь і нікому нічим не зобов'язаний.

— Ого! Чудово сказано, — відповів агент, — Але я візьму на себе сміливість поцікавитись, що цей чесний чоловік робить так далеко від своєї батьківщини і чому він розшукує Ардщилового брата? Мушу сказати вам, що в моїх руках тут неабияка влада. Я королівський агент над деякими з [261] тутешніх маєтків і маю дванадцять загонів солдатів у своєму розпорядженні.

— Повсюди ходять чутки, що ви надто круто поводитесь із своїми підлеглими, — кинув я трохи роздратовано.

Колін Рой усе ще з сумнівом дивився на мене.

— Ну що ж, — нарешті обізвався він, — ви сміливий на язик. Але я нічого не маю проти відвертості. Коли б ви запитали в мене, як знайти Джеймса Стюарта в який-небудь інший день, а не сьогодні, я пояснив би вам і побажав би щасливої дороги. Але сьогодні... Чуєш, Мунго? —І він знову обернувся до правника.

Та не встиг він мовити й слова, як з вершини пагорба пролунав рушничний постріл, і в ту ж мить Ґленур упав на дорогу.

— Ой, помираю! — зойкнув він кілька разів і змовк. Правник підхопив його і тримав на руках, а слуга стояв поруч, заламуючи у відчаї руки. Тоді поранений обвів їх повним жаху поглядом і простогнав несвоїм голосом, що вразив мене до глибини душі:

— Побережіться самі, я вмираю.

Ґленур намагався розстебнути камзол, ніби шукав рану, але пальці зісковзнули з ґудзиків. Потім він зітхнув протягло, голова його впала на плече, і він помер.

Правник не промовив жодного слова, але обличчя його витяглось і побіліло, як у мерця; слуга зайшовся плачем і кричав, наче мала дитина, а я стояв і з жахом дивився на них. Помічник шерифа при першому пострілі побіг назад, щоб поквапити солдатів.

Нарешті правник поклав мертвого тут-таки на дорогу, залиту кров'ю, і, хитаючись, звівся на рівні ноги.

Його рухи, очевидно, вернули мене до тями, бо я зразу ж кинувся до пагорба і почав швидко дертися вгору, вигукуючи при цьому:

— Вбивця! Вбивця!

Минуло так мало часу, що, коли я видерся на перший виступ і оглянув частину голої гори, вбивця ще не встиг далеко відійти. То був високий чоловік у чорному вбранні з металевими ґудзиками, в руках він тримав довгу мисливську рушницю.

— Сюди! — закричав я. — Він тут!

Вбивця кинув через плече швидкий погляд і побіг. За хвилину він зник на узліссі між березами, потім з'явився знову вже вище, і я бачив, як він, наче мавпа, дереться дуже крутим схилом угору. Потім він щез за бескидом, і більше я його не бачив. [262] Весь цей час я теж біг за ним і вже забрався досить високо, як раптом хтось закричав, щоб я зупинився.

Зупинившись, я оглянувся й побачив унизу перед собою всю відкриту частину гори.

Правник і помічник шерифа стояли якраз над дорогою й гукали, махаючи руками, щоб я спускався вниз; ліворуч від них з лісу, що вкривав підніжжя гори, почали поодинці виходити з мушкетами в руках англійські солдати в червоних мундирах.

— Навіщо ж мені повертатися?! — закричав я. — Краще ви йдіть сюди!

— Десять фунтів тому, хто спіймає цього хлопця! — вигукнув правник. — Він співучасник злочину. Його поставили тут, щоб затримати нас розмовою.

При цих словах (я чув їх досить виразно, хоч правник кричав солдатам, а не мені) серце в мене завмерло зі страху. Одна річ — наражати на небезпеку своє життя, і зовсім інша — ризикувати не тільки життям, а й доброю славою. До того ж усе це сталося так несподівано, мов грім серед ясного неба; я ще не отямився й почувався безпорадним.

Солдати розсипалися по горі; деякі побігли вперед, а інші зняли з пліч рушниці й почали цілитися в мене. Я ж стояв нерухомо.

— Ховайтесь за дерева, — почувся поруч мене чийсь голос.

Я майже не розумів, що роблю, але послухався: не встиг я сховатися, як почув звуки пострілів і свист куль поміж березами.

Під захистом дерев стояв Алан Брек з вудкою в руках. Він не привітався до мене (тепер було не до чемності), тільки сказав: "Ходімо!" — і подався схилом гори в напрямку Балахуліша, а я, як вівця, побіг за ним.

Ми то бігли поміж березами, то ховалися за низькими виступами на схилі гори, то рачкували у вересі. Від швидкого бігу мені здавалося, що серце моє ось-ось вискочить з грудей; не було коли ні думати, ні говорити. Пам'ятаю тільки, що я зчудовано дивився, як Алан час від часу стає на весь зріст і оглядається; причому щоразу, як він робив це, десь здалека чулися радісні вигуки солдатів.

За чверть години Алан зупинився, впав у верес і звернувся до мене:

— А тепер починається найважче. Якщо хочете врятувати своє життя, робіть те, що я.

І з тією ж швидкістю, але дуже обережно ми почали вертатися схилом назад, перетинаючи гору тим самим шляхом, яким прийшли сюди, може, тільки трохи вище. [263]

Нарешті Алан кинувся на землю в Летерморському лісі, де ми зустрілися, і довго лежав, зарившись обличчям у папороть і насилу переводячи дух.

У мене кололо в боках, у голові паморочилось, а в роті так пересохло, що я лежав поруч з ним наче мертвий.

Розділ XVIII

РОЗМОВА З АЛАНОМ У ЛЕТЕРМОРСЬКОМУ ЛІСІ

Алан отямився перший. Він устав, вийшов з-поза дерев на узлісся, пильно оглянув усе навколо і знову сів на землю.

— А знаєте, Девіде, — звернувся він до мене, — вам загрожувала поважна небезпека.

Я промовчав і навіть не підвів голови. Мені довелося бути свідком убивства, бачити, як здоровий життєрадісний джентльмен в одну мить був позбавлений життя. На згадку про його наглу смерть у мене болісно щеміло серце; та не одне це турбувало мене. Вбили чоловіка, якого Алан ненавидів, а сам Алан ховається тут, поміж деревами, і

втікає від солдатів. Хто стріляв — чи він сам, чи, може, він тільки віддав наказ, — тепер це не мало значення. Виходило, що мій єдиний друг у цій дикій країні найперший винуватець кривавого злочину. Я з жахом відчував його присутність, не міг навіть глянути йому в очі й охоче погодився 6 краще лежати самотнім під дощем на своєму холодному острівці, ніж у цьому теплому лісі поруч з убивцею.

— Ви ще не відпочили? — знову порушив мовчанку Алан.

— Ні, — відповів я, не підводячи голови з папороті, — ні, я зараз не почуваю втоми і можу говорити. Нам слід розлучитись, Алане. Ви мені дуже припали до серця, але ваш шлях — не мій і не Божий. Одне слово, ми повинні розійтися своїми дорогами.

— Мені важко буде розлучатися з вами, Девіде, без жодних на те причин, — сказав Алан дуже поважно. — Коли ви знаєте щось таке, що плямує мою честь, то бодай в ім'я нашого знайомства скажіть, у чому річ. А якщо вам просто перестало подобатись моє товариство, то мені слід вважати себе ображеним.

— Алане, до чого ви все це кажете? Адже ви дуже добре знаєте он того Кембла, що лежить у крові на дорозі!

Він деякий час мовчав, а потім запитав: [264]

— Ви чули коли-небудь приповість про "Чоловіка й Добрий Нарід"? — очевидно, він мав на увазі казку.

— Ні, не чув, — відповів я, — і не бажаю слухати.

— З вашого дозволу, містере Балфор, я все-таки розповім її вам. Море викинуло одного чоловіка на скелястий острівець, де, як виявилось, зупинявся дорогою в Шотландію і відпочивав Добрий Нарід. Острівець той називається Скерривор і лежить недалеко від того місця, де розбився наш корабель. Чоловік гірко ридав, нарікаючи на долю, що він не зможе побачити перед смертю своє мале дитя. Урешті король Деброро Народу глянувся на нього і послав по дитину гінця; той приніс її в мішку й поклав поруч чоловіка, поки той спав. Чоловік прокинувся й побачив коло себе мішок, у якому щось ворушилося. Він, очевидно, належав до тих людей, які завжди і в усьому чекають найгіршого. Тож, перше ніж розв'язати мішок, він для більшої безпеки простромив його кинджалом, а розв'язавши, побачив там свою дитину вже мертвою. Мені здається, містере Балфор, що ви дуже схожі на того чоловіка.

— Ви хочете сказати, що ви непричетні до вбивства! —вигукнув я, сідаючи.

— Насамперед скажу вам, містере Балфор з Шооза, як друг другові, що коли б я навіть і хотів убити когось, то не зробив би цього на своїй батьківщині, щоб не завдати клопоту моєму кланові. І ви не зустріли б мене без шпаги й рушниці, з самою лише вудкою за спиною.

— Що правда, то правда* — погодився я.

— А тепер, — сказав Алан, витягаючи кинджал і кладучи на нього руку, — я присягаюся священною крицею, що не вчинив цього вбивства й не замишляв його.

— Слава Богу! — вигукнув я, простягаючи йому руку. Та він наче не помітив її.

— І надто вже багато в нас розмови про якогось Кембла, — вів далі Алан. — Кембли не такі вже й рідкісні, скільки мені відомо!

— У всякому разі, — зауважив я, — ви не можете дуже докоряти мені, Алане, бо повинні пам'ятати, що говорили мені на кораблі. Однак спокуса й дія — не те саме, і я ще раз дякую за це Богові. Нами всіма може оволодіти спокуса, але холоднокровно вбити людину, Алане... — В ту мить я більше нічого не міг сказати. — Ви знаєте, хто це зробив? — спитав я, трохи заспокоївшись. — Ви знайомі з тим чоловіком у чорному камзолі?

— Я не звернув уваги на колір камзола, — схитрував Алан, — мені чогось здається, що він був синій. [265]

— Мені байдуже, синій він чи чорний. Знаєте ви цього чоловіка? — наполягав я.

— Кажучи по щирості, я не міг би заприсягтися в цьому, — відказав Алан. — Правда, він пройшов дуже близько від мене, але сталося так, що саме в цей час я зав'язував поворозки на своїх черевиках.

— Ви можете заприсягтися, що не знаєте його, Алане?! —вигукнув я, ладний гніватись і водночас сміятися з того, як він викручується.

— Наразі ні, — відповів він. — Але мене часто зраджує пам'ять.

— Однак я досить ясно бачив, що ви навмисно показались, аби відвернути увагу солдатів на себе й на мене.

— Дуже можливо, — погодився Алан. — Так зробив би кожен джентльмен. Адже ми обидва непричетні до цієї справи.

— Тим більше причин нам виправдовуватись, якщо нас помилково запідозрили в злочині! — вигукнув я. — У всякому разі, про невинних слід подумати раніше, ніж про винних.

— О ні, — заперечив Алан. — Невинні ще мають надію, що їх виправдають на суді, а для того, хто випустив кулю, найкраще місце, по-моєму, у вересі. Люди, не вплутані ні в які неприємності, не повинні забувати про тих, хто вплутався. Це й є справжнє християнство. А коли б усе обернулось навпаки і чоловік, якого я не зміг добре розгледіти, був на нашому, а ми на його місці (що легко могло статися), то ми теж, безперечно, були б дуже вдячні йому за те, що він відвернув на себе увагу солдатів.

Коли справа дійшла до цього, я втратив будь-яку надію переконати Алана. Мій товариш здавався таким наївним, так щиро вірив у свої слова і висловлював таку готовість пожертвувати собою заради того, що він вважав своїм обов'язком, що я вирішив мовчати. Мені згадалися слова містера Гендерленда про те, що ми самі могли б повчитися в диких верховинців. І я взяв до уваги цю свою першу науку. Алан мав дуже перекручені уявлення про моральність і все-таки ладен був накласти за них життям.

— Алане, — звернувся я до нього, — я не можу погодитися з тим, що це справжнє християнство, але й у вашому розумінні воно досить шляхетне. І я вдруге даю вам руку.

У відповідь він простяг мені обидві руки й сказав, що я, напевно, причарував його, бо він може прощати мені все. Потім Алан дуже поважно додав, що нам не можна баритися, а треба обом негайно ж тікати з цієї місцевості: йому через те, що він дезертир, а тепер весь Аппін буде обнишпорений, [266] і кожному доведеться дати

повний звіт про себе, мені ж тому, що мене, безперечно, вважають причетним до вбивства.

— Я не боюся суду своєї батьківщини, — заявив я, бажаючи дати йому маленьку науку.

— Наче це ваша батьківщина, — кинув Алан, — і вас будуть судити тут, у володіннях Стюартів.

— Але ж тут теж Шотландія!

— Ви мене дивуєте, юначе. Вбитий Кембл, отже, і справа розбиратиметься в Інверарі, головному осідку Кемблів; п'ятнадцять Кемблів сидітимуть у суді на лаві присяжних, а найголовніший Кембл — сам герцог — буде набундючено головувати. Правосуддя, Девіде? Запевняю вас, це буде таке ж правосуддя, як те, що Ґленур знайшов недавно на дорозі.

Признаюся, що Аланові слова мене трохи налякали і налякали б ще дужче, якби я знав, наскільки слушні були його передбачення; насправді він перебільшив лише одне: серед присяжних сиділо тільки одинадцять Кемблів. Але четверо інших присяжних теж залежали від герцога, тому це майже не впливало на перебіг справи. І все-таки я обурився, вважаючи, що Алан несправедливий до герцога Аргайлського, який (хоч і віг) був мудрим і чесним дворянином.

— Він, звичайно, віг, — сказав Алан. — Однак я ніколи не стану заперечувати того, що це добрий вождь свого клану. Вбитий один з Кемблів, і що скаже клан, коли суд під головуванням їхнього вождя не присудить кого-небудь до смертної кари через повішення? Між іншим, я часто помічав, — додав Алан, — що ви, жителі низинної Шотландії, не маєте ясного уявлення про справедливість.

Почувши це, я голосно зареготав, і, на мій подив, Алан підхопив мій сміх, зареготавши так само весело, як і я.

— Облишмо суперечки, Девіде, — мовив він. — Адже ми на Верховині, і коли я раджу вам тікати, то слухайтесь мене й тікайте. Звичайно, тяжко ховатися і голодувати у вересі, та ще тяжче лежати забитим у кайдани у в'язниці червоних мундирів.

Я спитав, куди ж нам слід тікати, і, почувши відповідь: "На південь Шотландії", з більшою охотою погодився йти разом з ним, бо горів нетерплячкою швидше потрапити додому і порахуватися з дядьком. Крім того, Алан був такий певний, що в справі з убивством і мови не може бути про справедливість; і я побоювався суду Кемблів. З усіх видів смерті мені найменше подобалася смерть на шибениці. Ця жахлива споруда раптом надзвичайно чітко постала перед моїми очима (одного разу я бачив її зображення на [267] обкладинці дешевої брошурки з баладою) і відбила будь-яку охоту попадати в суд.

— Хай буде, що буде, Алане, — вирішив я. — Піду з вами.

— Але запам'ятайте, — попередив Алан. — Це нелегкий шлях. Може статися, що вам буде дуже важко, доведеться терпіти голод і холод. Постіль у вас буде наче в куріпки, життя ваше буде подібне до життя зацькованого оленя, а спатимете ви зі зброєю в руках. Вам доведеться перетерпіти багато знегод, Девіде, перше ніж ми

будемо в безпеці. Я кажу вам усе це наперед, бо добре знаю таке життя. Та коли ви запитаєте, який же інший вихід вам залишається, я відповім: ніякого. Або тікайте зі мною, у верес, або йдіть на шибеницю.

— Що ж, вибір тут може бути лише один, — сказав я, і ми потиснули один одному руки.

— А тепер гляньмо ще раз на червоні мундири, — запропонував Алан і повів мене на північно-східне узлісся.

Визираючи з-поміж дерев, ми могли бачити широкий схил гори, що круто спадав до морської затоки. Схил тут був дуже нерівний і кам'янистий, з-поміж кущів вересу й стрімких скель виглядали поодинокі берізки, а ген далі на другому кінці схилу, в напрямку Балахуліша, рухались малесенькі червоні солдатики, то піднімаючись на пагорби, то зникаючи у видолинках і меншаючи з кожною хвилиною. Вони, очевидно, дуже стомилися, бо вже не чути було веселих вигуків, хоч солдати ще йшли нашим слідом і, мабуть, були певні, що наздоганяють нас.

Алан стежив за ними посміхаючись.

— От і гаразд, — промовив він. — Вони добре-таки стомляться, перше ніж скінчать це діло. А тому, Девіде, ми можемо попоїсти, випити ковток з моєї баклажки і трохи відпочити. Потім підемо в Охарн до мого родича, Джеймса Ґленського, — мені треба забрати свій одяг, зброю і попросити грошей на дорогу. Тоді ми вигукнемо: "Вперед, на щастя!" і пошукаємо долі в кущах вересу.

Ми пили й їли, сидячи в такому місці, звідки було видно, як сонце закочується за безкраї дикі й пустельні гори, по яких я був приречений блукати з моїм товаришем. У час перепочинку й пізніше, дорогою в Охарн, кожен з нас розповів про свої пригоди після загибелі брига. З Аланових пригод я розповім лише про ті, які мені здаються найцікавішими чи важливими.

Виявляється, що Алан підбіг до фальшборту, як тільки перекотилася хвиля, помітив мене у воді раз, потім удруге, як мене захопила течія, і, нарешті, востаннє бачив якусь [268] мить, коли я вчепився в рею. Це вселило в нього деяку надію, що я, можливо, доберусь до суходолу, і спонукало зробити ті розпорядження, завдяки яким я потрапив (за свої гріхи) в цю нещасливу країну Аппінів.

Тим часом на кораблі встигли спустити шлюпку, і двоє чи троє матросів уже сиділи в ній, коли налетіла друга, ще більша хвиля, підняла бриг і, напевно, потопила б його, якби він не засів на рифі. Коли корабель уперше наскочив на риф, прова його була вище, ніж корма. Але тепер корму підкинуло вгору, прова занурилася в море. А вода ринула в передній люк з такою силою, наче прорвалася гребля.

На саму згадку про те, що сталося потім, обличчя Аланове зблідло. В каюті ще залишались два матроси, які безпомічно лежали на койках. Бачачи, як вода заливає каюту, вони подумали, що корабель іде на дно, і почали голосно кричати; їхні крики були такі жахливі, що всі, хто був на палубі, кинулись у човен і налягли на весла. Не встигли вони відплисти й двісті ярдів, як налетіла третя велика хвиля й зняла бриг з рифу. Вітрила його на якусь мить напнулися, і корабель, здавалось, рухався, поступово

осідаючи: потім він почав занурюватись усе глибше й глибше, і незабаром море зімкнуло хвилі над "Завітом" з Дайсарта.

Поки човен плив до берега, ніхто не промовив жодного слова; всі мовчали, приголомшені жахливими криками матросів, що лишились на кораблі. Та ледве ступили вони на берег, як Гозісен опам'ятався й наказав схопити Алана. Матроси спочатку задкували, не маючи великої охоти ризикувати життям, але в Гозісена наче вселився диявол. Він кричав, що тепер Алан один, що в нього багато грошей, що він винний у загибелі корабля і смерті їхніх товаришів і що вони зараз мають змогу помститись йому і водночас розбагатіти. їх було семеро проти одного, поблизу — жодної скелі, яка могла § стати захистом для Алана, а матроси почали обступати його з усіх боків.

— І тоді, — розповідав Алан, — маленький рудоволосий чоловічок... не пам'ятаю, як його звали...

— Ріак, — підказав я.

— Атож! — підтвердив Алан. — Ріак! Це він став на мій бік, дорікнув матросам, що вони не бояться суду, і додав: "Гаразд, я сам буду боронити цього верховинця". Він не такий уже й поганий, той чоловічок з рудим волоссям, — додав Алан. —У нього є хоч крихта порядності.

— Правда, — зауважив я. — Він по-своєму був добрий зі мною.

— Зі мною теж, — сказав Алан. — О, слово честі, його [269] поведінка мені дуже подобається. Але розумієте, Девіде, загибель корабля і крики тих нещасних дуже вразили його, і я гадаю, що він роздобрився саме через це.

— Ваша правда, — погодився я, — бо спершу Ріак був такий, як і решта. І як сприйняв це Гозісен?

— Наскільки я пам'ятаю, дуже погано, — відповів Алан. —Але маленький чоловічок крикнув мені, щоб я тікав. Послухавшись поради, я кинувся бігти і, озирнувшись востаннє, побачив, що матроси стоять, збившись купкою на березі, очевидно, сваряться.

— Чому ви так думаєте? — спитав я.

— Ну, там уже працювали кулаки... — пояснив Алан. —Я бачив, як один з матросів упав на землю. Та я не став чекати, чим воно скінчиться. Розумієте, в цій частині Мулу є невеличка смужка землі, що належить Кемблам, а вони — погане товариство для такого джентльмена, як я. Коли б не це, я б залишився і спробував розшукати вас сам, не кажучи вже про те, щоб допомогти маленькому чоловічкові. — Було смішно слухати, як Алан весь час підкреслював маленький зріст містера Ріака, хоч сам був не набагато вищий за нього. — Отож я наліг на ноги і скільки духу побіг уперед. Зустрічаючи подорожніх, я кричав їм, що біля берега затонув корабель. Але запевняю вас, вони не зупинялися й не турбували мене! Ви б тільки бачили, як вони один за одним мчали до берега! А прибігши на берег, пересвідчилися, що тільки пробіглись, та й усе. Не зовсім погано для Кемблів. Мені здається, що Бог покарав їхній клан, тому корабель не розбився, а цілим пішов на дно. Та це було великим нещастям і для вас, бо коли б море

викинуло на берег хоч один уламок корабля, вони почали б шукати у всіх напрямках і швидко знайшли б вас.

Розділ XIX

ДІМ СТРАХУ

Поки ми йшли, запала ніч, небо затягло хмарами, які почали збиратися ще по обіді, і нас огорнула непроглядна темрява, що було незвичайним для цієї пори року. Шлях наш лежав по нерівних гірських схилах, проте Алан досить упевнено рухався вперед, і я не міг зрозуміти, як він знаходить дорогу.

Нарешті близько половини на одинадцяту ми вийшли на вершину крутого пагорба й побачили внизу вогні. Двері [270] будинку, певно, були відчинені навстіж, і через них проникало світло вогнища й свічок; а навколо будинку квапливо рухались п'ять чи шість чоловік, кожен із запаленою головешкою в руках.

— Джеймс, мабуть, із глузду з'їхав, — кинув Алан. — Якби замість нас сюди підійшли солдати, він попав би в халепу! Та, певно, він поставив на дорозі вартового, до того ж Джеймс добре знає, що жоден солдат не знайде того шляху, яким прийшли ми.

Алан тричі свиснув, подаючи умовний знак. Дивно було бачити, як при першому звуці всі головешки враз зупинилися, наче люди, що несли їх, злякались, і як після третього свисту вони заметушилися знову.

Заспокоївши їх таким чином, ми спустилися схилом пагорба вниз, де нас зустрів біля воріт (житло це було схоже на багату 4>ерму) високий вродливий чоловік років за п'ятдесят і привітав Алана по-гельському.

— Джеймсе Стюарт, — звернувся до нього Алан, — прошу вас говорити по-шотландському, бо я привів із собою молодого джентльмена, який не розуміє гельської мови. Ось він, —додав Алан, беручи мене під руку, — це молодий джентльмен і лерд із південної Шотландії; на мою думку, для нього буде краще, коли ми не називатимемо його ім'я.

Джеймс Ґленський досить люб'язно привітався зі мною, а потім знову обернувся до Алана.

— Це просто жахливий випадок, що накличе на країну нещастя! — вигукнув він, заламуючи собі руки.

— Пусте, — заспокоїв його Алан. — Вам доведеться примиритися з ложкою дьогтю в бочці меду. Колін Рой мертвий, і будьте вдячні за це.

— Добре вам говорити, — не вгамовувався Джеймс, — але, слово честі, я б хотів, щоб він ожив знову. Звичайно, легко вихвалятися й пишатися наперед, та справа вже зроблена, Алане, а хто за це відповідатиме? Вбивство сталося в Аппіні, запам'ятайте це. І Аппінові доведеться розплачуватись.

Поки вони розмовляли, я стежив за слугами. Одні з них стояли на драбинах і рились у стріхах будинку й надвірних будівель, витягуючи звідти рушниці, шпаги та військове спорядження, інші забирали їх і кудись відносили. Від підніжжя пагорба долинали приглушені удари мотики, з мого я здогадався, що там закопують зброю. Хоч усі вони метушилися, в роботі не відчувалось порядку, люди хапалися за одну й ту саму

рушницю, стикаючись смолоскипами, а Джеймс, перериваючи час від часу розмову з Аланом, [271] віддавав челяді накази, яких, очевидно, ніхто не розумів. При світлі смолоскипів я бачив, що обличчя в усіх були схвильовані й стривожені; хоч слуги й намагалися говорити пошепки, в їхніх голосах відчувався страх і гнів.

Незабаром з будинку вийшла дівчина з якимсь клуночком чи пакунком у руках, і я часто потім усміхався, згадуючи, як Алан, побачивши той клуночок, якимось шостим чуттям здогадався, що то таке.

— Що то в руках у дівчини? — спитав він.

— Ми саме робимо лад у домі, Алане, — відповів Джеймс зляканим і трохи улесливим тоном. — Адже вони обшукуватимуть Аппін зі свічками, тому треба, щоб у нас усе було гаразд. Ми закопуємо рушниці й шпаги в мох; а це, мабуть, ваш французький одяг. Його, очевидно, теж закопаємо.

— Закопати мій французький мундир! — обурився Алан. —Присягаюсь честю, цього не буде! — Він одібрав у дівчини пакунок і пішов до клуні переодягатися, доручивши мене своєму родичеві.

Джеймс повів мене в кухню, сів зі мною до столу, усміхаючись і розмовляючи спочатку досить гостинно. Та скоро він знову засумував і сидів мовчки, насупившись і гризучи нігті. Часом він згадував про мене, промовляв кілька слів, намагаючись усміхнутися, і знову поринав у гіркі роздуми. Його дружина сиділа біля каміна й плакала, затуливши обличчя руками; а старший син, присівши на підлозі, переглядав велику купу паперів і час від часу кидав котрийсь із них у вогонь. Служниця з почервонілим від сліз обличчям сновигала по кімнаті, скімлячи зі страху. Іноді в дверях з'являлось обличчя служника, який запитував, що робити далі.

Нарешті Джеймс підвівся і, вибачившись за свою неввічливість, попросив мого дозволу піти пройтися.

— Все одно з мене погане товариство, сер, — додав він, — до того ж я не можу тепер думати ні про що інше, крім цієї страшної нещасливої пригоди й тих прикрощів, які через неї загрожують безневинним людям.

Раптом Джеймс помітив, що син кинув у вогонь папір, який він, мабуть, хотів зберегти. Нерви його не витримали, і було боляче дивитись, як він кілька разів ударив хлопця.

— Ти з глузду з'їхав?! — вигукнув він. — Хочеш, щоб твого батька повісили? — І, забувши про мене, ще довго кричав по-гельському, на що юнак нічого не відповів, тільки дружина при слові "повісили" закрила обличчя фартухом і заридала ще голосніше.

Мені, як сторонній людині, дуже тяжко було чути і [272] бачити все це, і я невимовно зрадів, коли повернувся Алан, знову схожий на себе у французькому мундирі, хоч той мундир уже так зносився й вилиняв, що майже не заслуговував своєї назви. Потім другий син Джеймса вивів мене з кімнати і дав новий одяг, у якому я вже давно мав потребу. Крім того, мені подарували пару черевиків з оленячої шкіри, які носять верховинці. Спочатку черевики здалися мені досить чудними, але потім,

походивши в них трохи, я пересвідчився, що вони дуже вигідні.

Коли я повернувся до кімнати, Алан, очевидно, вже встиг розповісти Джеймсові про свої пригоди, бо вони вирішили, що я повинен тікати з Аланом, і всі заходилися споряджати нас у дорогу. Кожному з нас дали шпагу й пістолі, хоч я й признався, що не вмію володіти шпагою. З цією зброєю, бойовим припасом, мішечком вівсяного борошна, залізним казанком і пляшкою справжнього французького коньяку ми приготувалися в дорогу. Грошей, правда, у нас було обмаль. У мене лишилось не більше двох гіней, а Аланів черес із грішми відправили за призначенням з іншим гінцем, тож усе багатство цього вірного посланця складалося з сімнадцяти пенсів. Що ж до Джеймса, то він геть чисто витратився на подорожі до Единбурга й на судові процеси в справах орендарів, а тому зміг нашкрябати лише три шилінги й п'ять з половиною пенсів, та й ті майже всі мідяками.

— Цього мало, — зауважив Алан.

— В такому разі знайдіть десь поблизу безпечну схованку й сповістіть мене. Вам слід швидше виплутатися з цієї справи, Алане. Зараз не час затримуватись через якісь одну чи дві гінеї. Кембли, напевно, пронюхають про вас, почнуть розшукувати, а знайшовши, складуть на вас вину за сьогоднішнє вбивство. Якщо звинуватять вас, то й мені не минути лиха: я ваш близький родич і вітав вас у себе, коли ви з'являлися в цьому краю. А якщо справа дійде до мене… —тут він затнувся, зблід і почав гризти нігті… — Нашим друзям було б дуже тяжко, якби мене повісили.

— Це був би нещасливий день для Аппіну, — мовив Алан.

— Від думки про цей день у мене стискається горло, —відказав Джеймс. — О Алане, Алане, ми міркували як два дурні! — вигукнув він, ударивши кулаком по стіні так, що задвигтів будинок.

— Що правда, то правда, — погодився Алан. — Мій друг з низинної Шотландії, — при цьому він кивнув на мене — давав мені з цього приводу добру пораду. Якби я тоді послухав його! [273]

— Слухайте далі, — знову перебив його Джеймс, вернувшись до давнього тону. — Якщо вони посадять мене в тюрму, то саме тоді вам і потрібні будуть гроші, бо, як ми з вами говорили, на нас упаде тяжка підозра. Ви розумієте це? Тож подумайте гарненько, і ви зрозумієте, що мені самому доведеться донести на вас. Мені доведеться оголосити винагороду тому, хто зловить вас. Іншої ради немає! Звичайно, нелегко вдаватися до цього між такими близькими друзями. Але якщо мене звинуватять у жахливому злочині, я змушений буду захищатися, Алане. Ви розумієте це?

Джеймс говорив дуже поважно і, наче виправдовуючись, тримав Алана за борт мундира.

— Розумію, — відповів Алан.

— Вам, Алане, треба тікати звідси, і навіть з Шотландії, вам і вашому другові теж, бо мені доведеться донести й на нього. Ви розумієте це? Скажіть же, що розумієте!

Мені здалося, що Алан трохи почервонів.

— Ви надто жорстокі до мене. Адже я привів його сюди, Джеймсе; це все одно, що

виставляти мене зрадником!

— Що ви, Алане! — вигукнув Джеймс. — Гляньте правді в очі! Так чи так його будуть розшукувати. Я більш ніж певен, що Мунго Кембл оголосить за нього винагороду. Хіба це змінить суть справи, якщо й я теж оголошу? До того ж у мене на руках сім'я. — Після короткої паузи він додав: —Адже присяжними будуть Кембли.

— Добре вже те, що ніхто не знає його імені, — докинув Алан замислено.

— Ніхто й не дізнається, Алане! Даю вам слово джентльмена! — вигукнув Джеймс, наче він знав моє ім'я і приносив у жертву свої вигоди. — Доведеться тільки описати його одяг, зовнішній вигляд, роки й таке інше. Я не можу діяти інакше.

— Я дивуюсь вам! — обурився Алан. — Невже ви хочете продати хлопця з допомогою вашого ж подарунка? Ви дали йому новий одяг, щоб потім зрадити його?

— Ні, ні, Алане, — заперечив Джеймс. — Зовсім ні. Ми опишемо одяг, який він скинув, той, у якому його бачив Мунго. — Але мені здалося, що після цього він занепав на дусі. Бідолаха справді хапався за кожну соломину, і я певен, що перед ним увесь час стояли обличчя його споконвічних ворогів, які займали лаву присяжних, а за ними — шибениця.

— Ну, сер, — звернувся Алан до мене, — що ви скажете на це? Ви тут під охороною моєї честі, і мій обов'язок подбати, щоб нічого не робилось проти вашого бажання.

— Мені майже нічого сказати, — відповів я, — бо ваша суперечка для мене зовсім незрозуміла. Але з погляду [274] здорового глузду відповідати за злочин має той, хто вчинив його, тобто чоловік, який стріляв. Оголосіть про нього, чи як ви ще називаєте це, пошліть за ним погоню і дайте змогу чесним, невинним людям жити спокійно.

Почувши мої слова, Алан і Джеймс жахнулися і наказали мені тримати язика за зубами, бо про це й мови не могло бути.

— Що тоді подумають Камерони? — казали вони, і це впевнило мене, що вбивство, очевидно, вчинив хтось із меморських Камеронів. — Невже ви не розумієте, що цього чоловіка можуть піймати? Ви, мабуть, не подумали про це? — додали вони з такою наївною поважністю, що я втратив будь-яку надію порозумітися з ними.

— Гаразд, — здався я. — Будь ласка, доносьте на мене, на Алана, хоч і на короля Ґеорга! Адже ми всі троє невинні, а це, очевидно, й потрібне. Та принаймні, сер, — звернувся я до Джеймса, трохи заспокоївшись, — я друг Алана, і, якщо можу бути чимось корисним його друзям, мене не зупинить ніяка небезпека.

Я визнав за краще дати свою згоду з доброї волі, бо помітив, що Алан уже почав хвилюватись. А крім того, яке має значення те, погоджусь я чи ні, думав я. Адже вони однаково призначать винагороду за мою голову, тільки-но я повернуся до них спиною. Але я помилявся і зразу ж помітив це, бо не встиг договорити останніх слів, як місіс Стюарт схопилася зі стільця, підбігла до нас і кинулася з плачем на груди мені, а потім Аланові, благословляючи Бога за нашу доброту до її сім'ї.

— Щодо вас, Алане, то ви тільки виконуєте свій святий обов'язок, — сказала вона. — Але цей хлопець уперше прийшов сюди і побачив нас у найгіршому світлі, побачив господаря в ролі жебрака, тимчасом як він народжений, щоб наказувати, мов король.

Мій любий хлопчику, — звернулася вона до мене, — на превеликий жаль, я не знаю вашого імені, але бачу ваше обличчя, і, поки серце битиметься у мене в грудях, я пам'ятатиму вас, думатиму про вас і молитимуся за вас. — З цими словами вона поцілувала мене і знову зайшлася таким плачем, що я збентежився.

— Ну що ж, — розгубився Алан, — у червні розвидняється дуже рано, а завтра в Аппіні зчиниться великий галас, гасатимуть драгуни й кричатимуть: "круахан"(1), бігатимуть червоні мундири, а тому нам слід швидше забиратися звідси.

Ми попрощалися й знову вирушили в дорогу, прямуючи [275]на схід. Ніч зайшла тепла, тиха, беззоряна, але край, по якому ми йшли, був так само нерівний, як і той, що лишився позаду.

(1) Бойовий клич Кемблів (прим, автора).

Розділ XX

ВТЕЧА ЧЕРЕЗ ВЕРЕСОВІ ЗАРОСТІ. СКЕЛІ

Ми то йшли, то бігли бігцем, а коли повернуло за північ, довелося бігти майже не зводячи духу. Хоч місцевість, на позір, і здавалася безлюдною, ми поминули більше двадцяти халуп і будинків, що ховалися у відлюдних місцях між пагорбами. Щоразу, коли ми наближалися до котрогось із них, Алан залишав мене на дорозі, а сам підходив, стукав у двері й розмовляв якусь хвилину чи дві біля вікна з господарем, повідомляючи новини. У Верховині це вважалося настільки обов'язковим і так сумлінно виконувалося всіма, що Аланові доводилося зупинятись, навіть важачи своїм життям. У більшості осель, біля яких ми зупинялися, вже чули про вбивство, а в решті, наскільки я міг судити (бо стояв далеченько й не розумів мови), новина ця більше жахала, ніж дивувала.

Вже почало світати, і хоч ми й поспішали, але ще були далеко від будь-якого захистку. Ранок застав нас у широкій, оточеній дикими горами долині, по якій звивалася бурхлива річка. В долині не росло ані травинки, ані деревця. І, згадуючи потім про неї, мені іноді здавалося, що це була саме та долина, яку називають Гленков і де відбулась кривава різанина за часів короля Вільгельма*. Подробиць наших блукань я майже не пам'ятаю: ми йшли, то ніби наближаючись до мети, то віддалялися від неї, плутаючись довгими обхідними шляхами. Ми дуже поспішали, пересувалися весь час ночами, а назви місцевостей, якими ми проходили, я хоч і чув, але по-гельському, тому вони дуже швидко забувались.

Отже, на світанку ми побачили, в якому жахливому місці зупинились. Алан насупив брови.

— Це місце не підходить для нас, — заявив він, — його неодмінно мають охороняти.

З цими словами він кинувся бігти ще швидше вниз, туди, де річка розділялась надвоє. Вона проривалася між трьома скелями з таким страшенним гуркотом, що від страху в мене стискалося серце. Над скелями повисав густий туман з водяного пилу. Довго не роздумуючи, Алан стрибнув на середню скелю і впав там, упираючись руками й ногами, щоб [276] утриматись на ній, бо скеля була невелика і Алан міг би зірватися. Ледве встигнувши прикинути відстань і оцінити небезпеку, я стрибнув слідом за ним.

На щастя, Алан підхопив і притримав мене.

Так ми стояли поряд на невеликій, слизькій від бризок скелі, а перед нами вирував ще ширший потік, який теж треба було перескакувати. Коли я подивився навколо, у мене від страху запаморочилась голова, і я затулив очі рукою. Алан схопив мене за плече. Я бачив, що він щось каже, але від гуркоту водоспаду й запаморочення не міг нічого розчути, тільки помітив, як він, почервонівши від гніву, тупнув об скелю ногою. Та мій погляд знову впав на шалений потік, який лютував навколо нас, на туман, що навис над нами в повітрі, і, здригнувшись від страху, я знову заплющив очі. В ту ж мить Алан приклав до моїх губів пляшку з коньяком і примусив випити майже чверть пінти, після чого я трохи посміливішав. Потім він крикнув мені у вухо: "Гойдатися на шибениці чи втонути!" — повернувся до мене спиною і перескочив через другий рукав річки, безпечно впавши на берег. Тепер я стояв на скелі сам, і мені стало краще. В голові трохи шуміло від коньяку.

Я зрозумів, що коли не перескочу через потік зараз, то вже не перескочу ніколи. Я низько присів і кинувся вперед з тою злобою й відчаєм, які іноді заміняли мені хоробрість. Та тільки руки мої досягли другого берега — ледве я встиг ухопитися за камінь, як зірвався у воду, потім знов ухопився, знову зірвався і вже сповзав у водоспад, коли Алан схопив мене спочатку за волосся, потім за комір і з великим зусиллям витяг на берег.

Не кажучи ні слова, він знову кинувся бігти, і я мусив звестися на ноги й наздоганяти його. Втомившись іще раніше, я тепер почував себе вкрай знесиленим і хворим, а від випитого коньяку трохи паморочилась голова. Я біг, спотикаючись; нестерпно кололо в боці. Нарешті Алан зупинився під великою скелею, оточеною меншими, і ця зупинка була як ніколи вчасна для Девіда Балфора.

Я сказав "під великою скелею", та насправді це були дві скелі, що спиралися одна на одну вершинами. Висота їх сягала майже двадцяти футів, і з першого погляду вони здавалися неприступними. Навіть Алан (хоч про нього можна було сказати, що він має чотири руки) двічі марно намагався злізти на них. І тільки третього разу, ставши мені на плечі й підскочивши з такою силою, що мало не зламав мені ключиць, таки заліз туди. Опинившись на вершечку скелі, він спустив мені свій черес, і з його допомогою, а також використавши [277] дві маленькі заглибини, куди можна було поставити ногу, я теж видерся нагору.

Лише тоді мені стало ясно, чому ми сюди вилізли. Обидві скелі мали зверху западини і, схиляючись одна до одної вершинами, утворювали щось подібне до тарілки або блюдця, де могли лежачи переховуватись три-чотири чоловіки.

За весь цей час Алан не промовив ні слова, а тільки біг і з якимсь диким шаленством видирався на скелі, з чого я зрозумів, що мій товариш, певно, дуже боїться, щоб нас не помітили. Навіть тепер, коли ми вже залізли на скелю, він не сказав нічого, а мовчки розплатався на камені і, піднявши трохи голову, одним оком почав вивчати навколишню місцевість. Він, як і раніше, залишався поважним. Уже зовсім розвиднілося, і ми могли розглядіти кам'яні стіни долини, її дно, всіяне скелями,

й річку, що звивалася поміж скелями, утворюючи пінисті водоспади. Але ніде не видно було ні диму людської оселі, ні живої істоти, крім хіба орлів, що кричали над скелями.

Нарешті Алан усміхнувся.

— Ось тепер ми маємо деякі шанси на порятунок, — промовив він і додав, насмішкувато дивлячись на мене: — А ви не дуже великий мастак плигати.

Я, очевидно, почервонів від гіркої образи, бо він зразу ж сказав:

— Я не ганю вас! Боятися чогось і все ж не відступити! Це робить вам честь, Девіде. До того ж навколо бушувала вода, а води навіть я жахаюсь. Ні, ні, — підсумував Алан. —Не з вас слід кепкувати, а з мене.

Я поцікавився, чому.

— Сьогодні вночі я показав себе справжнісіньким йолопом. По-перше, збився з дороги, хоча ми тепер на моїй батьківщині, в Аппіні; тому ранок застав нас там, куди нам ні в якому разі не можна було потикатися. З цієї ж причини ми лежимо тут, на голих скелях, ризикуючи життям. По-друге, не взяв пляшки з водою (чого ніяк не можна пробачити людині, яка так часто бувала в горах), і тепер нам доведеться смажитись цілісінький день на сонці без єдиної краплини води. Адже ми маємо тільки коньяк. Ви можете подумати, що це не так уже й важливе, та ще до вечора згадаєте мої слова.

Мені дуже хотілося загладити неприємне враження, яке справила на Алана моя поведінка, і я виявив готовість спуститися вниз і наповнити пляшку водою з річки, якщо він тільки виллє з неї спиртне.

— Мені б дуже не хотілося втрачати спиртне, — відказав [278] Алан. — Воно зробило вам сьогодні добру послугу, без нього, на мою скромну думку, ви й досі стовбичили б на камені. Крім того, ви як спостережлива людина могли помітити, що Алан Брек Стюарт ішов, можливо, трохи швидше ніж звичайно.

— Трохи швидше?! — вигукнув я. — Та ви мчали, як навіжений!

— Невже? — всміхнувся Алан. — Значить, не можна було гаяти часу. Від цього залежало наше життя. Але досить розмов. Лягайте спати, юначе, а я стану на варту.

Я послухався його й уклався спати. Між вершечками двох скель вітром нанесло трохи торф'яної землі, на якій росла папороть. Вона й стала мені постіллю. Останнє, що я чув, засинаючи, були крики орлів.

Десь години о дванадцятій Алан грубо розбудив мене, затискуючи мені рот рукою.

— Тс-с! — прошепотів він. — Ви дуже хропли.

— А що? — здивувався я, побачивши його перелякане й похмуре обличчя. — Хіба не можна хропіти?

Він виглянув через край скелі й кивнув мені зробити те саме.

Стояв ясний погожий день, на небі не видно було ані хмаринки, відчувалася спека. Вся долина лежала перед нами, як на картині. Майже за півмилі від нас на березі річки отаборилися солдати в червоних мундирах; посередині горіло велике багаття, біля якого дехто з солдатів готував їжу; ближче до нас на вершині скелі, майже такої ж високої, як і наша, стояв вартовий. Його зброя виблискувала проти сонця. Нижче, за

течією, весь берег річки теж охороняли вартові, розставлені на різній відстані один від одного; декотрі з них розташувалися, як і той, що стояв поряд з нами, на підвищеннях, а інші крокували внизу вперед і назад, зустрічаючись напівдорозі. Трохи вище, там, де місцевість була більш відкрита, їздила кінна варта. Нижче по долині стояли розстрільною піхотинці, але річка в тому місці ширшала, бо в неї впадав великий струмок, і їх розставили на чималій відстані один від одного. Вони охороняли тільки броди й камені, по яких можна переправитися через річку.

Я глянув на них і знову ліг на папороть. Якось дивно було бачити, що ця долина, така безлюдна на світанку, тепер виблискувала зброєю і червоніла мундирами солдатів.

— Тепер ви розумієте? — спитав Алан. — Ось що мене лякало. Я боявся, що вони охоронятимуть берег річки. Солдати почали з'являтися вже години зо дві тому. Ну й мастак же ви спати, юначе! Ми тепер у небезпечному місці. Якщо вони [279] піднімуться на схили гір, то легко зможуть побачити нас у підзорну трубу, а коли залишаться в долині, то ми ще протримаємося. Нижче по річці пости стоять рідше, і ми вночі спробуємо прослизнути між ними.

— А що робитимемо до ночі? — спитав я.

— Будемо лежати тут і пектися на сонці.

Це одне слово "пектися" якнайкраще відбивало те жахливе становище, в якому ми перебували весь день. Ви, мабуть, пригадуєте, що ми лежали на голій вершині скелі, мов риба на пательні. Нещадно пекло сонце, скеля так розжарилася, що до неї не можна було доторкнутись, а на маленькому клаптику землі й папороті, де відчувалася деяка прохолода, міг лежати тільки один. Ми по черзі лежали на розжареній скелі. Наше становище нагадувало становище того святого, якого замучили, спікши на рашпері*. У мене майнула думка про дивну невідповідність: у такому ж підсонні лише кілька днів тому я невимовно страждав від холоду на маленькому острівці, а тепер мені доводиться страждати від спеки на цій скелі.

Весь цей час ми знемагали від спраги. Єдиною рідиною, придатною для пиття, залишався коньяк, а це було гірше, ніж нічого. Однак ми намагались тримати пляшку якомога прохолоднішою, зариваючи її в землю, і відчували деяке полегшення,— змочуючи коньяком груди й скроні.

Солдати цілий день сновигали в глибині долини, то змінюючи вартових, то групами обшукуючи бескеття. Та навколо височіло безліч скель, і шукати поміж ними людей було все одно, що шукати голку в копиці сіна. Селдати, очевидно, розуміли це, бо завдання виконували без великого запалу. Та все-таки ми бачили, як вони іноді штирхали багнетами в кущі вересу, і тоді мене кидало в дріж; часом солдати довго тинялися біля нашої скелі, так що ми не сміли й дихнути.

І ось за яких обставин я вперше почув справжню англійську мову. Один солдат, проходячи повз нашу скелю, доторкнувся до неї з сонячного боку й одразу з лайкою відсмикнув руку.

— Ох і гаряча ж! — вигукнув він, і мене дуже здивувала монотонність його мови, а також те, що він ковтав деякі звуки. Правда, мені вже доводилось чути, як говорив

Рейсом, але той перейняв вимову від різних людей і говорив дуже погано, що я пояснював його віком. Тим більше я здивувався, коли почув таку саму вимову з вуст дорослої людини. Так я й не зміг ніколи звикнути до неї, як і до англійської граматики, [280] і дуже суворий критик, очевидно, вже помітив це в моїй розповіді.

Години на скелі тяглися страх повільно, і з кожною годиною мука ставала все тяжча. Сонце пекло все немилосердніше, скеля розпікалась чимраз дужче. Паморочилося в голові, мучила нудота й напади гострого, наче ревматичного болю. Я згадав тоді й часто згадував пізніше рядки з нашого шотландського псалма:

І місяць нічний тобі не страшний,

І сонце не разить удень.

І справді, тільки завдяки милосердю Бога нас не уразив сонячний удар.

Нарешті близько другої години муки наші стали зовсім нестерпні. Доводилося не тільки страждати від спеки й спраги, а ще й боротися зі спокусою злізти вниз. Сонце вже котилось на захід, і зі східного боку нашої скелі, невидного солдатам, з'явився клаптик тіні.

— Все одно, тут умерти чи там! — заявив Алан, сповз через край скелі і опинився на землі з затіненого боку.

Я негайно сповз услід за ним, але від довгого перебування на сонці так знесилів, що в мене запаморочилося в голові і я, мов підкошений, упав на землю. Тут ми пролежали годину чи дві, знемагаючи від болю в усьому тілі. Лежали на зовсім відкритому місці, і коли б якомусь солдатові заманулось прогулятися в цей бік, він помітив би нас. Проте ніхто не з'являвся, всі проходили з іншого боку, тож скеля й далі захищала нас. Солдати розташувалися тепер ближче до берега, і, коли ми трохи спочили й набралися сил, Алан запропонував негайно ж вирушати в дорогу. А я тоді найбільш у світі боявся знову опинитись на скелі, тому охоче погодився б на що завгодно. Ми швидко зібрали свою мізерію і почали пробиратися поміж скелями, то повзучи на животі, то з завмиранням серця перебігаючи відкриті місця.

Солдати, обшукавши про око цей бік долини, вже втратили пильність і, мабуть, дрімали на своїх постах, знесилені полудневою спекою, або ж пильнували тільки берегів річки. Отже, пробираючись долиною до гір, ми весь час віддалялися від них. Мене ще зроду ніщо так не стомлювало, як той шлях. Треба було б мати сотню пар очей, щоб угледіти за всім і залишитись непоміченим на цій нерівній місцевості в оточенні стількох густо розсипаних по ній солдатів. Коли ми перебігали відкриті галявини, потрібна була не тільки швидкість, а й велика пильність, доводилося зважувати міцність кожного [281] каменя, на який ми ступали. День стояв такий тихий, що навіть падіння камінця пробуджувало, наче постріл, луну між пагорбами й скелями.

Пересувались ми дуже повільно, але до заходу сонця були вже далеченько, хоч усе ще досить ясно бачили вартових на скелях. Несподівано ми побачили перед собою глибокий стрімкий потік, що пробивався поміж скелями і впадав у річку в долині. Вгледівши його, ми забули про всі страхи на світі, кинулись на землю і занурили голови й плечі у воду. Не можу напевно сказати, яка саме хвилина була для нас приємніша: та,

коли ми відчули блаженну прохолоду струмка, чи та, коли почали жадібно пити. Так ми лежали, сховані в бурчаку від солдатських очей, пили знову й знову, змочували груди, опускали руки в біжучу воду, аж поки вони починали боліти від холоду. Нарешті, відсвіжені, ми дістали мішечок з борошном і приготували в казанку драмах. Хоч це було лишень вівсяне борошно, замішане на холодній воді, все-таки воно являло непогану їжу для голодного. Там, де немає змоги розікласти вогнище або ж (як у нашому становищі) щось не дозволяє розпалювати його, драмах — головна їжа того, хто переховується на вересовищах.

Тільки-но стемніло, ми вирушили далі, спочатку з не меншою обережністю, а потім дедалі сміливіше, випроставшись, нарешті, на весь зріст і широко ступаючи, мов на прогулянці. Наш шлях пролягав через круті схили гір та вершини бескидів, а тому йти було дуже важко. Після заходу сонця небо затягло хмарами. Ніч видалась темна й прохолодна, і я йшов, майже не відчуваючи втоми, тільки весь час боявся впасти й скотитися з гори. Я не мав і найменшого уявлення про те, куди ми вийдемо.

Незабаром зійшов місяць. Він був в останній чверті й довго не з'являвся, але нарешті виглянув з-поза хмар, освітив похмурі вершини гір і відбився у вузькому рукаві морської затоки, що лежала далеко внизу.

Ми зупинились: я був уражений, що вибрався так високо і йду, здавалося, по хмарах; Алан же хотів упевнитись, чи ми не збочили з дороги.

Він, видно, лишився цілком задоволений і був певен, що ми вже далеко від усіх наших ворогів, бо решту ночі, йдучи, насвистував різні пісні — журливі, войовничі або веселі чи танечні, що додавали швидкості ногам. Я почув також пісні своєї батьківщини, і мені захотілося скоріше потрапити додому, аби вже скінчилися пригоди. Слухаючи Алана, я забував, що ми в диких безлюдних горах. [282]

Розділ XXI

ВТЕЧА. УЩЕЛИНА КОРИНАКІ

Хоч у липні світає дуже рано, було ще темно, коли ми підійшли до ущелини на великій горі. Посеред ущелини протікав струмок, а з правого боку в скелі видніла неглибока печера. Берізки росли тут гарним гайком, що далі переходив у сосновий бір. У струмку було повно стругів, у лісі — диких голубів, а ген далі, на відкритому узбіччі гори, висвистували дрозди й кували зозулі. З ущелини ми бачили внизу частину Мамору й морську затоку, яка відокремлювала Мамор від Аппіну. Я любив сидіти й милуватися з такої висоти чудовими краєвидами, що відкривалися переді мною.

Ущелина називалася Коринакі. Вона була на великій височині й недалеко від моря, в ній часто клубочилися хмари, але загалом це було приємне місце, і п'ять днів, які ми прожили тут, минули щасливо.

Ми спали в печері, влаштувавши собі постіль з нарізаного вересу і вкриваючись плащем Алана. В одному з колін ущелини знайшли невелику заглибину, де наважились розпалити багаття. Отже, ми могли тепер зігрітися, коли збиралися хмари, варили гарячу юшку й смажили маленьких стругів, яких ловили руками під камінням і навислими над водою берегами струмка. Риболовля була нашим головним ділом і

розвагою. Майже весь день ми проводили на березі струмка; роздягшись до пояса, ми помацки відшукували у воді рибу, не тільки щоб зберегти борошно на чорний день, а й задля суперництва, яке розважало нас. Найбільший струг важив не більш як чверть фунта, однак він був м'ясистий і смачний, надто смажений; бракувало тільки солі, а то риба була б іще смачніша.

У вільний час Алан навчав мене фехтування, бо моє неуцтво доводило його до відчаю. Крім того, помічаючи іноді мою перевагу в риболовлі, він, видимо, залюбки брався за справу, в якій набагато переважав мене. Алан ускладнював навчання більше, ніж було треба, накидався на мене під час уроку з образливою лайкою, а часом підступав так близько, що я боявся, чи він не прохромить мене шпагою. Часто мені хотілося втекти, але я залишався на місці. Уроки дали мені деяку користь, бо я навчився захищатись із упевненим виглядом, а часто тільки це й потрібне. Щоправда, мені не вдалося жодного разу задовольнити свого вчителя, але сам я був задоволений собою. [283]

Та не думайте, що ми з Аланом забули про головне, тобто про втечу.

— Мине ще багато днів, — сказав мені Алан якось уранці, — перше ніж солдатам спаде на думку обшукувати Коринакі, тож тепер ми можемо подати Джеймсові вісточку про себе й попросити, щоб він прислав грошей.

— А як ми пошлемо вістку? — поцікавився я. — Адже ми в безлюдній місцині, звідки до того ж не сміємо й носа вистромити; і коли ви не збираєтесь послати гінцями пташок небесних, я не уявляю, як ми зможемо це зробити.

— Невже? — кинув Алан. — А ви не дуже винахідливі, Девіде.

Після нашої розмови він поринув у глибокі роздуми, дивлячись на жаринки, що жевріли в багатті. Потім, узявши уламок дерева, Алан зробив з нього хрестик, усі чотири кінці якого обвуглив на вогні, і, несміливо зиркнувши на мене, спитав:

— Ви можете віддати мій ґудзик? Звичайно, — додав він, —якось дивно просити дарунок назад, але, признаюсь, мені жаль відрізати другий.

Я віддав йому ґудзика, і Алан прив'язав його до хреста смужкою, відірваною від плаща. Прив'язавши туди ж дві гілочки з берези й сосни, він задоволено глянув на свою роботу.

— Недалеко від Коринакі є невеличка осада. її називають Ковліснековн. Там живе багато моїх друзів, яким я міг би довірити своє життя, але є й такі, що в них я не так певен. Розумієте, Девіде, за наші голови буде оголошена винагорода, сам Джеймс пообіцяв її; що ж до Кемблів, то вони ніколи не пошкодують грошей, коли йдеться про те, щоб нашкодити Стюартові. За інших обставин я, незважаючи ні на що, спустився б у Ковліснековн і, не вагаючись, довірив би своє життя цим людям, як іншому довірив би рукавичку.

— А зараз?

— А зараз я волів би, щоб вони не бачили мене. Скрізь бувають погані люди або слабкодухі, а це ще гірше. Коли стемніє, я прокрадусь до сільця і поставлю цей хрест на вікно мого доброго друга Джона Брека Маккойла, орендаря-половинщика в Аппіні.

— Чудово. А коли ваш друг помітить хрест, що він подумає?

— Я можу тільки побажати, щоб він виявився трохи кмітливішим. Бо інакше, боюсь, він нічого не зрозуміє! Та ось як я уявляю собі це. Мій хрест схожий на смоляний або вогняний хрест, який служить сигналом для збору наших кланів. Але Маккойл зрозуміє, що клан не повинен повставати, бо хрест стоїть тільки в нього на вікні і при ньому [284] немає жодного слова. Отже, він подумає: "Клан не повинен повставати, але, певно, щось сталося". Тоді він помітить мій ґудзик, тобто ґудзик Дункана Стюарта, і вирішить: "Син Дункана переховується в заростях, і йому потрібна допомога".

— Гаразд, — сказав я. — Припустімо, що він зрозуміє вас. Але ж між нами й Фортом добрячий шмат вересовища.

— Слушно кажете, — погодився Алан. — Джон Брек побачить гілочки берези й сосни і подумає (коли він хоч трохи кмітливий, у чому я не сумніваюсь): "Алан ховається в лісі, де ростуть берези й сосни". А потім: "Поблизу такого лісу немає". І він буде шукати нас у Коринакі. Якщо ж Джон цього не зробить, то він мідяка щербатого не варт.

— Тепер я бачу, що ви дуже винахідливі, — зауважив я, трохи жартуючи з нього. — А чи не простіше було б написати йому кілька слів чорним по білому?

— Чудова заувага, містере Балфор з Шооза, — відповів Алан глузливо. — Певна річ, було б куди простіше написати йому. Та хто прочитає написане? Джонові Брекеві довелося б походити років зо два — зо три в школу, і нам, мабуть, набридло б чекати його.

Вночі Алан відніс униз свій вогняний хрест і постави" його на вікні орендаря, але повернувся стривожений. Коли він з'явився в сільці, загавкали собаки і жителі повибігали з осель. Йому навіть почувся брязкіт зброї і здалося, що до одних дверей підходив солдат у червоному мундирі. У всякому разі наступного дня ми не виходили з лісу й пильнували, і якби з'явився Джон Брек, ми допомогли б йому знайти нас, а коли б прийшли солдати — мали б досить часу, щоб утекти.

Десь опівдні ми побачили чоловіка, що чвалав по освітленому сонцем схилу гори й роззирався навколо, прикриваючи рукою очі від сонця. Помітивши його, Алан свиснув; той обернувся і ступив кілька кроків у наш бік. Тоді Алан свиснув ще раз, і чоловік підійшов ближче. Таким чином він знайшов нас.

Це був бородань років сорока, одягнений у лахміття. Його дике на вигляд, спотворене віспою обличчя здавалося похмурим і нелюдяним. Хоч він говорив убогою й каліченою англійською мовою, Алан, за своєю великодушною звичкою, не дозволив собі при мені розмовляти по-гельському. Може через те, що його примусили говорити чужою для нього мовою, чоловік здавався ще більш затурканим, ніж був насправді. У мене промайнула думка, що Аланів друг мало [285] схильний допомагати нам, а коли й допомагає, то тільки зі страху.

Алан наполягав, щоб він передав Джеймсові усне доручення, але орендар і слухати про це не хотів.

— Вона був забудь його, — казав він крикливим голосом і рішуче закінчив, що

махне на нас рукою, коли не одержить листа.

Я був певен, що слова орендаря збентежать Алана, бо ми не змогли б знайти в цій пустелі ні чим, ні на чому писати. Однак виявилося, що Алан винахідливіший, ніж я гадав. Він довго нишпорив у лісі, поки знайшов пір'їну з дикого голуба, з якої зробив перо. Потім набрав у струмку води, насипав туди пороху й приготував щось схоже на чорнило. Одірвавши ріжок від офіцерського патента, виданого йому французькою військовою владою (Алан носив його в кишені як талісман від шибениці), він сів і написав:

"Дорогий родичу!

Прошу прислати гроші з пред'явником цього у відоме йому місце.

Відданий вам брат А.С."

Алан дав цю записку орендареві, і той, пообіцявши виконати доручення якнайшвидше, зник за схилом гори.

Джон Брек не з'являвся три дні, але годині о п'ятій вечора на третій день ми почули в лісі свист. Алан свиснув у відповідь. Незабаром на берег річки вийшов орендар і, озираючись навкруги, почав шукати нас. Цього разу він здавався менш похмурим і був, очевидно, дуже радий, що виконав таке небезпечне доручення.

Орендар розповів про новини: весь навколишній край роїться червоними мундирами; щодня в населення знаходять зброю, і бідні люди живуть у повсякчасній тривозі; Джеймса й декого з його слуг кинули у в'язницю у форті Вільям, підозрюючи в них співучасників злочину. Всюди поширювалась чутка, що стріляв Алан Брек; вивішено оголошення про нього й про мене, в якому за наші голови обіцяють винагороду сто фунтів.

Такі новини засмутили нас. Маленька записка, принесена орендарем від місіс Стюарт, була сповнена невтішного горя. Дружина Джеймса благала в ній Алана рятуватись від ворогів, запевняючи, що коли він потрапить до рук солдатів, то ні йому, ані Джеймсові не уникнути смерті. Гроші, які вона прислала нам, становили все, що жінка змогла випросити [286] або позичити; місіс Стюарт молила небо, щоб ми обійшлись ними. В кінці вона повідомляла, що посилає нам одне з оголошень, у якому описані наші прикмети.

Ми глянули на оголошення з великою цікавістю й немалим острахом, почасти так, як людина дивиться в дзеркало, почасти — як вона дивилася б у дуло ворожої рушниці, щоб визначити, чи точний приціл. Про Алана було сказано: "...низенький, рябий на виду жвавий чоловік років тридцяти п'яти, на ньому капелюх із плюмажем, французький мундир синього кольору зі срібними ґудзиками й дуже вилинялим позументом, червона камізелька й чорні плисові штани". Мене ж описували так: "високий дужий юнак років вісімнадцяти, ходить у старій синій, дуже подертій куртці, старій верховинській шапочці, довгій безрукавці домотканого сукна і коротких синіх штанях; литки оголені; на ногах черевики, які носять у низинній Шотландії, з продертими носками, розмовляє, як шотландець з низовини, безбородий".

Аланові сподобалось, що так добре запам'ятали й описали його пишне вбрання,

проте, коли ми дійшли до слова "вилинялий", він трохи засмучено глянув на свій позумент. Що ж до мене, то мене в оголошенні зображали як жалюгідного суб'єкта, і я радів, що зняв те лахміття і цей опис не загрожував небезпекою, а, навпаки, допомагав мені.

— Алане, — зауважив я, — вам слід змінити одяг.

— Ат, дурниці, — кинув Алан. — Я не маю іншого. Гарний би я мав вигляд, коли б повернувся до Франції в шотландській шапочці!

Його слова навели мене на іншу думку. Якби я залишив Алана з його зрадницьким одягом, то міг би не боятись арешту й вільно клопотатися своїми справами. Та й це ще було не все. Припустімо, що мене б заарештували, коли я був один, —проти мене знайдеться мало доказів; та якби мене схопили в товаристрі чоловіка, якого вважають за вбивцю, моє становище стало б дуже тяжким. З великодушності я не наважився висловити ці думки, однак вони не йшли мені з голови.

Особливо я задумався над цим, коли орендар видобув і віддав Аланові зелений гаманець із чотирма золотими гінеями й дрібними грішми майже на одну гінею. Правда, це була більша сума, ніж та, яку мав я. Однак Аланові з п'ятьма гінеями треба добиратись аж до Франції, а мені з двома — не далі Квінзфері; тож товариство Алана було не тільки небезпекою для мого життя, а й тягарем для моєї кишені.

Та в чесній голові мого товариша не було таких думок. Він вірив, що служить мені, допомагає й захищає мене. [287]

Тому мені більше нічого не залишалося, як мовчати, злитися і змиритися зі своєю долею.

— Небагато, — сказав Алан, засовуючи гаманець у кишеню, — але з мене вистачить. А тепер, Джоне Бреку, віддайте мій ґудзик, і ми з цим джентльменом вирушимо в дорогу.

Джон Брек, помацавши у волосяному гаманці, що висів у нього спереду за звичаєм верховинців (хоч орендар і носив одяг жителів низинної Шотландії й моряцькі штани), почав якось дивно поводити очима й нарешті промовив:

— її мабуть утрата, — маючи, очевидно, на увазі, що він загубив ґудзика.

— Що-о! — вигукнув Алан. — Ви загубили мій ґудзик, який належав ще моєму батькові? Скажу вам відверто, Джоне Брек, що, на мою думку, такого паскудства ви ще не робили, відколи й на світ народилися.

Говорячи це, Алан опустив руки на коліна й дивився на орендаря з глузливою усмішкою на вустах, а в його очах блимав неспокійний вогник, який не віщував нічого доброго.

Можливо, орендар був і чесний чоловік, а може, спершу він хотів схитрувати, а потім, зваживши, що нас двоє проти нього одного в такому безлюдному місці, визнав за безпечніше лишитися чесним. У всякому разі він удав, що нарешті знайшов-таки ґудзика, і вручив його Аланові.

— Це врятує честь Маккойлів, — сказав Алан і, звертаючись до мене, додав: — Я повертаю вам ґудзика і дякую за те, що ви розлучалися з ним. Ви зробили мені ще одну

добру послугу. — Потім Алан тепло розпрощався з орендарем. — Ви чесно допомогли мені, ризикуючи своєю головою, — сказав він, — і я завжди згадуватиму про вас як про порядну людину.

Нарешті орендар пішов своєю дорогою, а ми з Аланом зібрали манаття й вирушили в інший бік.

Розділ XXII

ВТЕЧА ВЕРЕСОВИЩАМИ. БОЛОТО

Ми йшли, не зупиняючись, майже сім годин і рано-вранці дійшли до кінця гірського пасма. Внизу перед нами лежала безлюдна нерівна місцевість, якою ми мали рухатись далі. Щойно зійшло сонце, його промені сліпили нам очі, з поверхні боліт здіймався, наче димок, легкий прозорий туман, так що, як сказав Алан, тут могли розташуватися двадцять ескадронів драгунів і ми б їх не побачили.

Ми сіли в западині на схилі пагорба, щоб почекати, поки [288] розійдеться туман, приготували драмах на сніданок і почали радитися.

— Девіде, — першим порушив мовчанку Алан. — Що будемо робити? Лежатимемо тут до ночі чи, може, ризикнемо й підемо вперед?

— Я дуже втомився, Алане, — відказав я, — але можу пройти ще стільки ж, якщо на цьому закінчаться наші блукання.

— О ні, це ще не все, — мовив Алан, — і навіть не половина. Справа стоїть ось як. Аппін для нас — неминуча смерть. Усі землі на південь звідси належать Кемблам, отже, про південь і мови не може бути. На півночі… але ми нічогісінько не виграємо, йдучи на північ, ні ви, ні я. Адже вам треба потрапити в Квінз4)ері, а мені — у Францію. Отже, лишається одне — іти на схід.

— На схід, то й на схід! — вигукнув я весело, а сам подумав: "Ох, чоловіче добрий, якби ви пішли однією дорогою, а мені дозволили піти іншою, було б набагато краще для обох нас".

— Але тут, на сході, як бачите, кругом болота. Тут ми будемо чудовою мішенню. Де сховаєшся на відкритій голій рівнині? Тільки червоні мундири зійдуть на пагорб, як одразу ж побачать нас за кілька миль. Головна біда в тому, що вони на конях і швидко наздоженуть нас. Це погане місце, Девіде, і, відверто кажучи, вдень воно гірше, ніж уночі.

— Алане, — перебив я, — послухайте, що я вам скажу. В Аппіні нас чекає смерть, ми не маємо ні зайвих грошей, ані їжі. Що довше шукатимуть нас, то швидше здогадаються, де ми. Все це ризик, але я даю слово йти вперед, доки в нас вистачить сил.

Алан був у захваті.

— Часом ви поводитесь, наче справжній віг, і буваєте надто хитрий для товариства такого джентльмена, як я, —заявив він, — та іноді у вас пробуджується щирість, і тоді, Девіде, я люблю вас, як брата.

Туман розтанув, і ми побачили перед собою широку, як море, рівнину. Чулися тільки крики болотяних птахів, а ген далі на схід рухався табун оленів, що здавалися

цяточками. Більша частина рівнини червоніла вересом, решта була покрита болотами й торфовими ямами, заповненими водою. Подекуди рівнина чорніла недавніми згарищами, а в інших місцях на ній виднілися гайки з сухих сосон, що стояли, немов кістяки. Мабуть, ще нікому не доводилось бачити непривітнішу пустелю, але там принаймні не було солдатів, і це втішило нас.

Ми спустилися з пагорба вниз, у це пустище, і продовжили свій важкий звивистий шлях далі на схід. Навколо [289] височіли гори, звідки нас кожної хвилини могли побачити; тому ми намагалися триматись видолинків у цій пустелі, а коли вони відхилялися від нашого шляху, то ми переходили відкриту місцину з безліччю осторог. Іноді нам доводилось цілих півгодини повзти від одного куща вересу до другого, як мисливцям, що переслідують оленя. День знову видався ясний, немилосердно пекло сонце, вода в пляшці з-під коньяку швидко скінчилась. І коли б я знав наперед, що мені доведеться половину шляху повзти на череві, а більшу частину другої половини йти, зігнувшись у три погибелі, то, напевно, відмовився б від такого вбивчого переходу.

Стомлюючись, відпочиваючи і знову стомлюючись, ми пройшли весь ранок і тільки опівдні лягли в густих кущах вересу поспати. Алан став на варту першим; мені здалося, що я не встиг навіть склепити очей, як він розбудив мене. У нас не було годинника, і, щоб визначити час, Алан устромив у землю гілочку вересу. Я мав розбудити його, коли тінь від куща вересу, падаючи на схід, дійде до гілочки. Але я почувався таким стомленим, що міг би проспати дванадцять годин поспіль; очі самі заплющувалися; все моє тіло спало навіть тоді, коли розум пильнував. Гарячий запах вересу, гудіння диких бджіл присипляли, як пунш; час від часу я здригався і тоді помічав, що дрімаю.

Коли я прокинувся в останній раз, мені здалося, що я повернувся звідкись здалеку. Сонце вже хилилося на захід. Глянувши на гілочку вересу, я мало не скрикнув, бо побачив, що не виправдав Аланової довіри. Від страху й сорому я мало не знавіснів; а окинувши поглядом рівнину, побачив таке, від чого завмерло серце: поки я спав, у долину спустився загін кінноти. Розсипавшись віялом, солдати наближалися до нас із південного сходу, оглядаючи ті місця, де кущі вересу були вищі й густіші.

Коли я розбудив Алана, він спершу глянув на солдатів, потім на позначку й положення сонця і, насупивши брови, кинув на мене злий і занепокоєний погляд. Ото і був весь його докір.

— Що ж нам тепер робити? — спитав я.

— Доведеться вдавати зайців! — буркнув Алан. — Бачите он ту гору? — показав він на північний схід.

— Бачу, — відповів я.

— Так ось, спробуємо пробратися туди. Цю дику й безлюдну гору називають Бен-Олдер. Там багато скель і ущелин; якщо нам пощастить дістатись туди до ранку, ми ще зможемо врятуватися. [290]

— Але ж, Алане! — вигукнув я. — Нам доведеться пробиратися під самісіньким носом у солдатів!

— Я це чудово розумію, — кинув Алан. — Та коли нас відтіснять назад, до Аппіну,

нам обом не минути смерті. А тепер, Девіде, будьте моторнішим!

І він з неймовірною швидкістю порачкував уперед, наче це був його звичайний спосіб пересуватися. Як і раніше, він весь час звертав з боку в бік, відшукуючи видолинки, де нас важче було помітити. На випалених або принаймні пошкоджених вогнем місцях нам просто в обличчя здіймалася, мов дим, пилюка, що засліплювала й душила нас. Вода вже давно скінчилась; пересування рачки викликало такий нестерпний біль і втому, що боліли всі суглоби, а зап'ястки згиналися під вагою тіла.

Правда, ми час від часу трохи відпочивали, коли натрапляли на великий кущ вересу. Тоді ми лежали, відсапуючись, і, розсунувши зелень, оглядалися на драгунів. Солдати, певно, не помітили нас, бо рухались і далі прямо. їх було, на мою думку, не більше півескадрону; вони розтягайся майже на дві милі й надзвичайно ретельно оглядали навколишню місцевість. Я прокинувся саме вчасно; якби це сталося трохи пізніше, нам довелося б тікати перед носом у драгунів, а тепер ми були збоку від них. Та навіть і тепер найменша необачність могла виказати нас; а коли раптом з вересу вилітала, лопочучи крильми, куріпка, ми лежали тихо, як мертві, і боялись навіть дихнути.

Ломота і кволість у всьому тілі, сильне серцебиття і пекучий біль у горлі та очах від пилюки й попелу стали незабаром такі нестерпні, що я з радістю відмовився б від дальших блукань. Тільки страх перед Аланом додавав мені облудної мужності, щоб іти далі. Що ж до Алана (не забувайте, що йому заважав плащ), то він спершу дуже почервонів, а потім на обличчі в нього з'явилися білі плями. Він дихав важко, з якимсь присвистом, а його голос, коли він під час зупинок шепотів мені на вухо свої зауваги, звучав зовсім не по-людському. Проте Алан, здавалося, не занепадав на дусі й ніскільки не втратив завзяття. Мені лишалося тільки чудуватися з витривалості цього чоловіка.

Нарешті, як тільки посутеніло, ми почули звук сурми і, виглянувши з кущів вересу, побачили, що ескадрон стягується. Трохи пізніше солдати розпалили вогнище і розташувалися на ніч майже посеред пустища.

Тоді я почав благати Алана теж зупинитись на ніч, щоб трохи відпочити й поспати. [291]

— Вночі ми спати не будемо! — заявив Алан. — Із сьогоднішнього дня ці кляті драгуни оточать рівнину, і ніхто не вибереться з Аппіну, крім птахів. Ми проскочили саме вчасно, то невже ризикуватимемо тепер тим, чого досягли? О ні, коли настане день, ми вже будемо в безпечному місці на Бен-Олдері.

— Алане, — звернувся я до нього. — Не подумайте, що в мене не вистачає сили волі. Я зовсім знемігся. Я йшов би далі, коли б міг.

— Ну що ж, — мовив Алан. — Тоді я понесу вас.

Я глянув на нього, чи він не жартує, але цей маленький чоловік був цілком серйозний; і його рішучість присоромила мене.

— Ведіть далі! — вигукнув я. — Я піду слідом за вами! Алан кинув на мене погляд, що наче промовляв: "Молодця, Девіде!" — і квапливо рушив уперед.

З наближенням ночі повіяло прохолодою і трохи стемніло. Небо було безхмарне. Стояв початок липня; ця місцевість лежала далеко на півночі, тому тут навіть у пізню нічну годину, маючи добрий зір, можна читати. Та взимку тут іноді вдень буває, як мені самому часто доводилося бачити, значно темніше, ніж тепер уночі. Випала рясна роса й змочила пустелю, наче дощем. Ця волога на деякий час освіжила мене. Коли ми зупинялись передихнути і я мав час оглянутись навколо, побачити всю красу ночі, обриси сонних пагорбів, вогнища, що поступово маліли позаду нас, немов яскраві плями серед пустелі, мене поймала якась злоба на весь світ за те, що я мушу плазувати тут, мов черв'як, і ковтати пилюку.

Судячи з книжок, які я читав раніше, небагато їхніх авторів колись по-справжньому стомлювалися, інакше вони описали б цей стан сильніше. Я не боявся тоді за своє життя, ні за минуле, ні за майбутнє, і ледве пам'ятав, що на світі існує Девід Балфор. Я забув про себе і тільки з відчаєм думав про кожен новий крок (мені здавалося, що він буде останнім) і з ненавистю — про Алана, який був причиною всьому. Алан був військовик і, безумовно, звик, щоб йому підкорялися. Адже обов'язок офіцера — примушувати солдатів виконувати, не роздумуючи, те, що вони не завжди розуміють. А з мене, мабуть, вийшов би непоганий рядовик, бо протягом останніх годин мені й на думку не спадало вибирати; я тільки підкорявся, поки мав сили, і ладен був померти, підкоряючись.

Здавалося, минули роки, перше ніж почало розвиднятися. На цей час найбільша небезпека вже лишилась позаду, і тепер ми могли йти, як люди, на ногах, а не повзти, наче тварини. Господи праведний! На кого ми були схожі, коли йшли [292] бліді, наче мерці, хитаючись, немов старі діди, і спотикаючись, як малі діти! Ми мовчки, зціпивши зуби, дивились перед себе, піднімаючи ногу й знову опускаючи її, як це роблять силаки, коли переносять тягарі на сільському ярмарку. У вересі безперестану кричали куріпки, на сході почало поволі ясніти.

Я сказав, що Алан відчував те саме, що й я. Та це зовсім не означає, що я стежив за ним, — ні, я ледве встигав дивитися собі під ноги; Алан, певно, очманів з утоми, як і я, і так само мало цікавився, куди ми йшли, бо інакше ми не натрапили б на засідку, мов сліпці.

Ось як це сталося. Ми спускалися схилом пагорба, зарослого вересом, Алан попереду, а я кроків за два від нього, ніби мандрівний скрипаль і його дружина; раптом у кущах вересу почувся шелест, і звідти вискочили три чи чотири чоловіки, одягнені в лахміття. А за хвилину ми лежали горілиць, кожен з кинджалом біля горла.

Мені було однаково. Страждання від цього грубого поводження цілком розтанули в стражданнях, які переповнили мою душу раніше; я навіть радів, що не треба вже нікуди йти, і не звертав уваги на кинджал. Лежав, дивлячись, як на дикуна, в обличчя чоловікові, який тримав мене. Пам'ятаю, що воно було аж чорне від засмаги, а очі — дуже світлі, та я не боявся цього чоловіка. Чув, як Алан по-гельському перешіптувався з другим чоловіком, але мене не цікавило, про що вони говорили.

Потім вони заховали кинджали в піхви, забрали нашу зброю й посадовили нас один

проти одного в кущах вересу.

— Це люди Клюні, передня чата, — пояснив Алан. — Про краще ми не могли й мріяти. Нам треба чекати тут з цими людьми, поки вони сповістять ватага про мене.

Клюні Макферсон, ватаг клану Вавріх, був одним з керівників великого повстання шість років тому; за його голову тоді оголосили винагороду, і я гадав, що він давно вже у Франції з іншими керівниками відчайдушних повстанців. Хоч я й був украй знесилений, але, почувши Аланові слова, майже забув про втому.

— Що-о? — вигукнув я. — Хіба Клюні й досі тут?

— Авжеж, тут, — відказав Алан. — У своїй країні під захистом свого клану. Король Ґеорг нічого не може вдіяти.

Я, мабуть, ще б розпитував Алана, але він урвав мене.

— Я добре-таки стомився, — зізнався він, — і хотів би трохи поспати.

З цими словами він ліг ницьма в густому кущі вересу й одразу ж заснув. [293]

Та для мене це була неможлива річ. Ви чули, як улітку сюрчать у траві коники? Отож не встиг я заплющити очі, як по всьому тілі наче заскакали коники. Вони, здавалося, сюрчали скрізь: на руках, на животі, на голові. Мені довелось, розплющивши одразу очі, перевертатися з одного боку на другий, вставати й лягати знову. Я лежав і дивився на сліпуче небо або на брудних диких вартових Клюні, що визирали через край скелі, перемовляючись по-гельському між собою. Оце і був весь мій відпочинок. Нарешті повернувся гінець. Він сказав, що Клюні буде дуже радий прийняти нас, тому нам довелося знов устати й вирушити в дорогу. Алан був у чудовому настрої, сон відновив його сили, він дуже зголоднів і з задоволенням смакував наперед чарку й гарячу печеню, —про це, очевидно, повідомив гінець. Мене ж нудило на саму згадку про їжу. Якщо раніше все моє тіло наче було налите оливом, то тепер я відчував якусь дивну легкість і навіть не помічав ходи. Мене несло, мов павутиння, земля здавалася хмарою, гори легкими, як пір'я; я ніби плив у повітрі за течією, яка, немов потік води, несла мене, кидаючи з боку в бік. Від усього цього мене пойняв жахливий відчай, і я ладен був розплакатись над своєю безпорадністю.

Я помітив, як Алан, глянувши на мене, насупився, і подумав, що він сердиться. На цю думку я відчув легкодухий страх. Пригадую також, що я всміхався і, хоч як намагався, не міг не всміхатися, навіть розуміючи, що це недоречне в такий час. Проте мій товариш, як і перше, був ласкавий до мене; й наступної миті двоє людей Клюні підхопили мене попідруч і дуже швидко (чи може, мені так здавалося, бо насправді вони, по-моєму, йшли надто повільно), майже понесли вперед лабіринтами похмурих долин і западин у саме серце грізних Бен-Олдерських гір.

Розділ XXIII

КЛІТКА КЛЮНІ

Незабаром ми підійшли до підніжжя гори, вкритої густим лісом, що дерся дуже крутим скелястим схилом угору, а за лісом виднілось оголене урвище.

— Тут, — сказав один з провідників, і ми почали підійматись на гору.

Дерева чіплялися на схилі, як матроси на вантах корабля; їхнє коріння утворювало

ніби щаблі драбини, по яких ми лізли вгору. На горі, майже під самим голим урвищем, ми [294] побачили дивовижне житло, відоме в цих краях під назвою "Клітка Клюні". Стовбури кількох дерев були з'єднані між собою плотом з лозиння, проміжки між ними були укріплені кілками, а ґрунт за цією загорожею вирівняли, насипавши землі, так що утворилося щось схоже на підлогу. Дерево, яке росло на схилі, правило за опору для покрівлі. Стіни були сплетені з лози й покриті мохом. Усе житло формою трохи скидалось на яйце й наполовину висіло, а наполовину стояло в гущавині дерев на стрімкому схилі, ніби осяче гніздо в зелених кущах глоду.

Всередині житло було досить просторе й могло навіть не без вигод надати притулок п'ятьом-шістьом чоловікам. Виступ скелі хитромудро використовувався як димар; дим слався понад скелею і кольором майже не різнився від неї, тому знизу нічого не було помітно.

Тут була лише одна зі схованок Клюні. Крім цього, він мав ще печери й підземелля в різних закутках свого краю і, залежно від донесень своїх розвідників, перебирався з одного місця в інше, коли наближалися солдати. Завдяки такому способові життя й відданості свого клану Клюні не тільки залишався весь час у безпеці, тоді як багато інших утекли за кордон або були схоплені й покарані смертю, а й жив у країні ще чотири чи п'ять років після наших відвідин. І лише на беззаперечну вимогу свого володаря він виїхав у Францію. І дивна річ: там Клюні часто нудьгував за своєю Кліткою на Бен-Олдері й невдовзі помер.

Коли ми підійшли до дверей, Клюні сидів біля комина-скелі, стежачи, як один з прислужників готує їжу, і смоктав смердючу пінкову люльку. Одягнений він був украй просто, голову покривав плетений нічний ковпак, насунутий аж на вуха. Однак поводився він, мов король: варт було глянути, як він підвівся, щоб привітати нас.

— А-а, містере Стюарт! Прошу, сер, заходьте і ведіть сюди свого друга, чийого ім'я поки що я не знаю.

— Як ви тут живете, Клюні? — поцікавився Алан. —Сподіваюсь, добре, сер? Я дуже радий, що бачу вас і можу відрекомендувати вам мого друга, Шоозького лерда містера Девіда Балфора.

Коли ми бували вдвох, Алан ніколи не згадував про мій маєток без насмішки, однак у присутності чужих проголошував ці слова, наче герольд.

— Заходьте, панове, — відказав Клюні. — Щиро вітаю вас у своєму домі. Це, звичайно, дивне й не дуже вигідне житло, але тут я приймав особу королівської крові. Ви, містере Стюарт, безперечно, знаєте, кого я маю на увазі. Спершу [295] випиймо на щастя, а коли мій безрукий слуга приготує печеню, ми пообідаємо і зіграємо в карти, як годиться джентльменам. Життя моє трохи нуднувате, — додав він, наповнюючи чарки, — я бачу мало товариства, сиджу тут, б'ю байдики, згадую великий день, який ніколи не вернеться, і чекаю другого такого ж дня, який, сподіваймося, вже не за горами. Я пропоную тост: "За Реставрацію!"

Всі ми цокнулись і випили. Звичайна річ, я не бажав зла королю Ґеоргу, та коли б він був на моєму місці, то, мабуть, зробив би те саме. Ковтнувши спиртного, я одразу

відчув себе набагато краще, міг спостерігати й слухати, хоча ще й не зовсім ясно, але вже не почуваючи того безпричинного страху і зневіри, що гнітили мене раніше.

Житло, в якому ми гостювали, було й справді дивне: не менш дивним виявився і його хазяїн. За час свого довгого переховування Клюні набув багатьох дріб'язкових звичок і поводився так, наче стара панна. У нього було особливе місце, де ніхто інший не мав права сидіти; всі речі в Клітці він розставив у певному порядку, і жодна людина не сміла порушувати цей порядок. Куховарство було однією з його найулюбленіших справ, і, навіть вітаючись із нами, він не спускав з очей печені.

В розмові з Клюні виявилось, що іноді під покривом ночі він провідував або приймав у себе дружину й одного чи двох своїх найближчих друзів; але більшу частину часу Клюні жив самотньо і спілкувався тільки з вартовими та слугами, що прислуговували йому в Клітці. Щоранку першим до нього приходив один з цих слуг, цирульник, голив його і розповідав місцеві новини, які Клюні безмірно любив слухати. Клюні з дитинною поважністю закидав слугу запитаннями; з деяких відповідей сміявся, мов божевільний; іноді аж через кілька годин після того, як голяр ішов, Клюні знову заходився реготом, згадуючи його розповіді.

Клюні, певно, мав причини ставити запитання, бо, хоч і був ізольований від суспільства і, як інші землевласники в Шотландії, парламентським актом позбавлений законних прав, все-таки вершив патріархальний суд у своєму клані. Всі суперечки між людьми його клану вирішувались у його сховищі; причому ці люди, які відкрито висловили б свою зневагу до вироку найвищого суду, відкладали помсту й платили гроші на одне лише слово цього засудженого вигнанця. Коли він гнівався, а це бувало частенько, то віддавав накази й погрожував карою не гірше, ніж будь-який король, а його слуги тремтіли й ховалися від нього, як діти від розгніваного батька. Кожному, хто входив у його оселю, [296]Клюні церемонно подавав руку, причому всі одночасно по-військовому доторкалися до своїх капелюхів. Отож мені випала чудова нагода ознайомитися з внутрішнім життям клану в гірській Шотландії. Ватаг клану був оголошений поза законом і переховувався, землі його були конфісковані, скрізь нишпорило військо, розшукуючи його, іноді на відстані одної милі від місця, де ватаг перебував; і все це в таких умовах, коли перший-ліпший з голодранців, яких Клюні шпетив і яким часто погрожував, міг би стати багатієм, виказавши його.

Як тільки печеня підсмажилась, Клюні власноручно вичавив на неї цитрину (йому добре постачали всякі лагомини) і запросив нас до столу.

— Вони, — сказав він, маючи на увазі шматочки м'яса, —такі самі, як ті, що ними я частував у цьому будинку його королівську високість, не рахуючи цитринового соку. В ті часи ми раділи, коли взагалі могли добути якусь їжу, і найменше турбувалися за приправу. В сорок шостому році тут було більше драгунів, ніж цитрин.

Не знаю, може й справді печеня була дуже смачна, але самий вигляд м'яса викликав у мене нудоту, і я їв мало. Весь час Клюні розважав нас розповідями про перебування в Клітці принца Чарлі*, докладно переказуючи навіть слова співрозмовників, і, встаючи з місця, показував нам, де хто стояв. З його слів я зробив

висновок, що принц був ґречний, жвавий хлопець, справжній нащадок династії королів, але не такий мудрий, як Соломон. Я зрозумів також, що за час свого перебування в Клітці він часто напивався п'яний, тож вада, яка, на загальну думку, призвела до його смерті, вже й тоді давалася взнаки.

Не встигли ми попоїсти, як Клюні приніс стару, заяложену колоду карт, таку, що її можна завжди знайти в кожному дешевому заїзді. Очі його розгорілися, коли він запропонував нам зіграти в карти.

Мені ще змалку прищепили відразу до гри в карти, як до чогось ганебного. Мій батько вважав негідним християнина або навіть просто людини ризикувати своїм останнім шматком хліба й зазіхати на чужий за допомогою розмальованих клаптиків картону. Звичайно, я міг би послатися на втому, і цього було б досить для вибачення, але визнав за потрібне викласти свою думку щодо карт. Я, мабуть, страшенно почервонів, однак твердим голосом сказав їм, що не беруся судити інших, але сам ніколи в карти не грав.

Клюні перестав тасувати карти. [297]

— Що це має означати, хай йому біс? — обурився він. — Що за вігівська лицемірна балачка в домі Клюні Макферсона?

— Я за містера Балфора ладен покласти руку в огонь, —заявив Алан. — Він чесний, хоробрий джентльмен, і не забувайте, хто говорить вам це. Я ношу королівське ім'я, — додав він, заломлюючи набакир капелюха. — Я і той, кого я називаю своїм другом, можемо бути достойним товариством навіть для вибраного кола людей. Але цей юнак утомився, і йому слід виспатися. Якщо він не бажає грати в карти, то це аж ніяк не перешкодить нам зіграти вдвох. А я, сер, умію і охоче зіграю в першу-ліпшу гру, яку ви тільки можете назвати.

— Сер, — гарячкував Клюні, — знайте, що в цій бідній оселі всякий джентльмен може робити, що йому заманеться. Коли вашому приятелю захочеться стати на голову, будь ласка. А якщо він, чи ви, чи будь-хто інший не зовсім задоволений мною, то я з радістю поміряюся з ним шпагою.

Я зовсім не хотів, щоб ці двоє друзів через мене перерізали один одному горло.

— Сер, — звернувся я до Клюні, — я справді дуже втомився, як вам пояснив Алан, а крім того, зізнаюсь вам, бо ви, мабуть, теж маєте синів, що я дав батькові обіцянку ніколи не грати в карти.

— Досить, досить, — урвав мене Клюні і показав на постіль з вересу в кутку Клітки. Однак він лишився невдоволений і скоса поглядав на мене, щось бурмочучи під ніс. Треба визнати, що моя вибагливість і слова справді відгонили чимось пресвітеріанським і були не зовсім доречні в цьому місці серед диких верховинців-якобітів.

Випивши горілки й закусивши олениною, я відчував себе якось дивно обважнілим. Ледве я встиг лягти в постіль, як поринув у забуття. В такому стані я був майже весь час, який ми пробули в Клітці. Іноді я прокидався й розумів, що діється навколо, а інколи тільки чув голоси або хропіння людей, схоже на дзюрчання води в річці. Мені

здавалося, що пледи на стінах то зменшувалися, то знову більшали, ніби тіні від вогнища на покрівлі. Я, очевидно, іноді щось говорив або вигукував, бо, пригадую, час від часу з подивом чув, як мені відповідали. Пам'ятаю, що мене не мучили ніякі змори, я відчував тільки невимовний повсякчасний жах, огиду до місця, де я перебував, до постелі, на якій лежав, до пледів на стіні, до голосів, до вогню, до самого себе.

Покликали слугу-цирульника, щоб той приписав мені ліки; він говорив по-гельському, і я нічого не зрозумів. Я так підупав на силі, що не міг навіть попросити перекласти [298] його слова. Я тільки добре усвідомлював, що хворий, а все інше мене не цікавило.

Перебуваючи в такому жалюгідному стані, я майже ні на що не звертав уваги. Алан і Клюні весь час бавили за картами, і Алан, певно, спочатку вигравав, бо пригадую, що одного разу я підвівся на ліжку і бачив як вони сиділи, захопившись грою, а на столі лежала велика блискуча купа грошей — гіней шістдесят чи, може, й сто. Було якось дивно бачити таке багатство в гнізді, сплетеному з дерев на кам'яному схилі. І навіть тоді в мене майнула думка, що гра в карти — дуже ризиковане діло для Алана, бо в того не було нічого за душею, крім зеленого гаманця і якихось п'яти фунтів.

Щастя, мабуть, зрадило його наступного дня. Десь опівдні мене, як звичайно, розбудили обідати. Я знову відмовився від їжі, але мусив був випити чарку якогось гіркого настою, приписаного цирульником. У розчинені двері Клітки яскраво світило сонце, засліплюючи й дратуючи мене. Клюні сидів біля столу, покусуючи ріжечки колоди карт. Алан схилився над моєю постіллю, і обличчя його, що було зовсім близько від моїх висушених гарячкою очей, здалося мені незвичайно великим.

Він попросив мене позичити йому грошей.

— Навіщо? — поцікавився я.

— О, тільки в борг, — відповів Алан.

— Але для чого? — наполягав я. — Не розумію.

— Девіде, — відповів він, — невже ви пошкодуєте дати мені в борг?

Можливо, я не дав би йому грошей, якби був при своїй пам'яті. Але в ту мить мене мучила одна-єдина думка — не бачити його обличчя, і я віддав йому гроші.

Вранці третього дня, коли ми вже пробули в Клітці сорок вісім годин, я прокинувся з великою полегкістю і, хоч був ще дуже кволий і стомлений, уже бачив речі в їхніх справжніх розмірах і в звичайному вигляді. Крім того, мені хотілося юти. Я встав без сторонньої допомоги з постелі і зразу після сніданку вийшов з Клітки й сів на узліссі. День видався хмарний, у повітрі віяло приємною прохолодою, і я просидів там весь ранок у напівзабутті, яке порушувалось тільки розвідниками та служниками Клюні, що приходили з їжею і доповідями. В той час навколо було спокійно, і можна сказати, що Клюні жив майже відкрито.

Коли я повернувся до Клітки, Алан і Клюні, відклавши карти набік, розпитували про щось слугу; ватаг обернувся й заговорив до мене по-гельському.

— Я не розумію гельської мови, сер, — перебив я його. [299]

Після тієї пригоди з картами все, що я говорив чи робив, його дратувало.

— У вашому імені більше глузду, ніж у голові, сер, — сказав він гнівно, — бо воно цілком гельське. Та річ не в цьому. Мій розвідник доповідає, що на півдні вся місцевість вільна. Солдатів немає. У вас вистачить сил іти далі?

Я побачив на столі карти, але золота не було, лежала тільки купка списаних папірців, та й то всі ближче до Клюні. Крім того, Алан мав якийсь дивний вигляд. Здавалося, що він чимось незадоволений, і моє серце стислось від поганого передчуття.

— Не знаю, чи вистачить у мене сил, — відповів я, дивлячись на Алана, — але та невелика сума грошей, яку ми маємо, допоможе нам у довгій дорозі.

Алан закусив спідню губу і втупив погляд у підлогу.

— Девіде, — нарешті обізвався він, — я програв гроші. Це щира правда.

— І мої теж? — спитав я.

— Ваші теж, — простогнав Алан. — Вам не слід було давати їх мені. Я втрачаю розум, коли сідаю за карти.

— Ет, ет! Облиште! — втрутився в нашу розмову Клюні. —Ми грали жартома. Все це дурниці! Ви, звичайно, одержите всі свої гроші назад і навіть удвічі більше, коли дозволите. Це було б казна-що, якби я лишив їх собі. Хай не думають, що я міг би стати на перешкоді людині у вашому становищі. Це було б просто казна-що! — вигукнув він і, почервонівши як рак, почав вигрібати з кишені золото.

Алан стояв, понуривши голову, й мовчав.

— Прошу вас, сер, вийти на хвилину зі мною, — звернувся я до Клюні.

Клюні погодився й пішов за мною, хоч іще здавався збудженим і роздратованим.

— Насамперед, сер, я хочу подякувати вам за вашу великодушність, — почав я.

— Що за дурниці! — запротестував Клюні. — Яка тут великодушність? Це просто вельми прикра історія. Але що ж, по-вашому, я маю робити, сидячи, немов в'язень, у цій Клітці, як не саджати за карти своїх друзів, коли мені щастить зустріти кого-небудь з них? І коли вони програють, то, звичайно не може бути й мови … — Тут він замовк.

— Авжеж, — додав я. — Якщо вони програють, то ви віддаєте їм їхні гроші, а коли виграють, то йдуть звідси, кладучи ваші гроші собі в кишеню. Я вже сказав, що визнаю вашу великодушність, але мені особисто дуже прикро бути в такому становищі. [300] На якусь мить запала мовчанка. Здавалося, що Клюні весь час поривався щось сказати, проте так і не сказав нічого. Тільки обличчя його ставало все червоніше й червоніше.

-Я ще молодий, — вів я далі,— а тому прошу вашої поради. Порадьте мені, як своєму синові. Мій друг чесно програв ці гроші, спочатку чесно вигравши у вас куди більшу суму. Чи можу я прийняти їх назад? Чи годиться мені так чинити? Адже ви самі розумієте, що хоч би як тут повестися людині, що має бодай крихту гордості, буде неприємно.

— Мені теж не дуже приємно, містере Балфор, — промовив Клюні. — А ви, здається, вважаєте мене здатним грабувати бідних людей. Я б не хотів, щоб мої друзі зносили образи в моєму домі, — ніколи! — раптом вибухнув він гнівом, — або щоб самі ображали кого-небудь!

— Ви бачите, сер, — вів я далі, — що я теж маю свою думку про це. Азартна гра —

погана розвага для джентльменів. Та я чекаю вашої поради.

Коли Клюні й ненавидів тепер кого-небудь, то я певен, що саме Девіда Балфора. З войовничим виглядом він оглянув мене з ніг до голови, і на його обличчі я прочитав виклик. Але моя молодість чи, може, його власне почуття справедливості роззброїли його. Звичайно, це була прикра історія для всіх нас, у тому числі й для Клюні; і тим більша його заслуга, що він зумів з честю вийти з неприємного становища.

— Містере Балфор, — сказав він у відповідь, — як на мене, ви надто розбірлива людина й великий святенник, і все-таки у вас душа справжнього джентльмена. Даю вам слово честі, ви можете прийняти ці гроші. Так я порадив би своєму синові. Ось вам моя рука на доказ цього!

Розділ XXIV

ЗНОВ У ВЕРЕСІ. СВАРКА

Під покривом ночі мене з Аланом переправили через Еррокську затоку, і ми почали спускатися її східним берегом до іншої схованки, що була неподалік од верхів'я Реннохської затоки. Нас вів туди один із слуг Клюні. Цей хлопчина ніс весь наш багаж і Аланів плащ. Він ішов швидкою ходою, ніби ноша, менша половина якої примушувала мене згинатися майже до землі, була легкою пір'їнкою; а я ж міг би у звичайній боротьбі покласти його на обидві лопатки.

Безперечно, з порожніми руками йти було куди легше, інакше я, мабуть, зовсім не зміг би пересуватися, бо після [301] хвороби ще був дуже кволий. Та, власне, ніщо й не змушувало нас дуже напружувати сили. Йшли ми найпохмурішими пустелями Шотландії, під захмареним небом, кожен затаївши у своєму серці якусь неприязнь.

Довгий час ми йшли мовчки, насупившись, поряд або один за одним. Я був сердитий і хизувався собою, черпаючи всю свою силу в цих двох палких і гріховних почуттях; Алан теж був сердитий і засоромлений, він соромився, що програв мої гроші, й сердився, що я так ображаюсь на нього за це. Думка про те, щоб розлучитися з Аланом, не давала мені спокою, і що дужче я схилявся до неї, то дужче соромився цього. Алан, звичайно, вчинив би дуже гарно й великодушно, якби обернувся зараз до мене й сказав: "Ідіть своєю дорогою. Мені загрожує серйозна небезпека, і моє товариство тільки збільшує небезпеку для вас". Але щоб я звернувся до друга, який, безперечно, любить мене, і сказав: "Вам загрожує велика небезпека, мені менша; ваша дружба обтяжує мене. Ідіть, ризикуйте своїм життям і зносьте труднощі сам..." О ні, це неможлива річ, і навіть на саму думку про це щоки мої горіли від сорому.

І все-таки Алан повівся як мала дитина, і навіть як зрадлива дитина. Видурити в мене гроші, коли я лежав майже без пам'яті, було не набагато краще від звичайної крадіжки. І ось тепер він плентав поруч мене, не маючи ні мідяка за душею, і, здавалося, був цілком задоволений, що може жити чужим коштом на гроші, які він примусив мене вижебрати. Правда, я ладен був поділитися з ним, але мене дратувало, що він так покладався на мене.

Ці дві думки найдужче непокоїли мене, але я не міг навіть рота розкрити, щоб висловити хоч одну з них, бо це мало б вигляд чорної невдячності. Тому я зробив мало

не гірше: не говорив ні слова зі своїм товаришем, а тільки крадькома позирав на нього.

Нарешті, на другому боці Ерроцької затоки, коли ми перетинали м'яку, зарослу очеретом галявинку, де йти було легше, Алан не зміг більше витримати й підійшов ближче до мене.

— Девіде, — сказав він. — Друзям годиться інакше сприймати такі дрібниці. Я дуже шкодую, що так сталося, і не приховую цього. Коли ж ви маєте в душі щось проти мене, то краще скажіть про це.

— Гм-м, — протяг я. — Нічого проти вас я не маю.

Мої слова, мабуть, збентежили його, і я підло зрадів цьому.

— Справді? — промовив він тремтячим голосом. — А коли я зізнаюся, що вважаю себе винним? [302]

— Ще б пак! Звичайно, ви винні, — відповів я холодно. — Але ви не станете заперечувати, що я ні разу не дорікнув вам.

— Правда, — погодився Алан. — Проте ви дуже добре знаєте, що поводилися куди гірше. Може, нам краще розлучитися? Ви вже одного разу казали мені про це. Ви й тепер маєте таке бажання? Між цим місцем і двома морями достатньо гір і вересу, Девіде, і я змушений зізнатися, що аж ніяк не прагну залишатися там, де мене не хочуть.

Його слова вразили мене, мов удар шпаги, вони наче вивели на світло всю мою нещирість.

— Алане Брек! — вигукнув я. — Невже ви гадаєте, що я повернуся до вас спиною в тяжку для вас хвилину? Ви не смієте говорити мені цього! Вся моя поведінка доводить інше. Щоправда, я заснув на болоті, але я був тоді дуже стомлений, і ви несправедливо закидаєте мені це.

— Я ніколи не докоряв вам, — кинув Алан.

— Ну, а крім цього, — вів я далі, — я не зробив нічого такого, що давало б вам право своїм припущенням прирівнювати мене до собаки. Я ще ніколи не зраджував товариша і-не збираюсь починати з вас. Нас єднають такі речі, яких я не забуду ніколи, навіть якщо ви забудете.

— Ось що я скажу вам, Девіде, — мовив Алан дуже спокійно. — Я давно вже завдячую вам своє життя, а тепер ще й заборгував гроші. Може, ви трохи полегшите мій тягар?

Слова Алана мали б зворушити мене; вони й справді вплинули на мене, але не так, як слід би. Я почував, що поводжусь погано, і злився не тільки на Алана, а й на самого себе. Від цього я став ще жорстокішим.

— Ви просили мене висловитися. Гаразд, я висловлюсь. Ви самі визнаєте, що зробили мені погану послугу. Мені довелося проковтнути образу, але я не кинув вам жодного докору, навіть не згадав ні разу про всю справу, поки ви не почали самі. А тепер ви ганите мене, — кричав я, — за те, що я не можу сміятися й співати, радіючи зі свого приниження. Може, ви ще захочете, щоб я став перед вами на коліна й дякував вам! Вам слід більше думати про інших, Алане Брек. Якби ви більше думали про інших,

то, можливо, менше говорили б про себе, і коли ваш відданий друг мовчки стерпів образу, ви повинні радіти й дати йому спокій, а не зловживати цим. З ваших власних слів виходить, що саме ви в усьому винні, а тому не вам би шукати сварки.

— Облиште! — не стерпів Алан. — З мене досить.

І знов між нами запала мовчанка: мовчки ми дійшли до місця призначення, повечеряли і лягли спати, так і не промовивши [303] більше ні слова. Другого дня, коли вже смеркло, слуга Клюні допоміг нам переправитись через Реннохську затоку і дав пораду, якого шляху нам краще триматися. Він радив негайно ж піднятися в гори, йти далі кружним шляхом, обминаючи вершини Ґлен Лайону, Ґлен Лохаю і Ґлен Дохарту, і спуститися з гір у південній, менш гористій частині Шотландії біля Кіппену і верхів'я Форту. Аланові не дуже сподобався такий маршрут, який вів через володіння його лютих ворогів Ґленорхських Кемблів. Він не погоджувався зі слугою і запевняв, що, повернувши на схід, ми майже одразу потрапимо в країну Атольських Стюартів, які були одного з ним плем'я й походження, хоч і підкорялися іншому вождеві, і, крім того, прийдемо туди, куди нам треба, набагато легшим шляхом і швидше. Але слуга, який, певно, був старшиною розвідників Клюні, розбив усі його докази, назвавши чисельність військ у кожній окрузі, і під кінець переконав Алана, що ніде нас не будуть так мало турбувати, як у країні Кемблів.

Алан нарешті погодився з ним, хоч і не зовсім охоче. — Це одне з найгірших місць у Шотландії, — сказав він. —Скільки мені відомо, там нема нічого, крім вересу, ворон і Кемблів. Та я бачу, що ви людина розважлива, тому хай буде по-вашому!

Отож ми рушили вказаним шляхом і майже три ночі мандрували в диких безлюдних горах поміж витоками бурхливих гірських річок. Часто ми йшли в густому тумані, майже весь час віяв вітер, безперестану лив дощ, і ні разу нас не підбадьорив бодай один промінь сонця. Вдень спали на промоклому вересі, а вночі без спочинку видиралися поміж величезними скелями на карколомні гори. Ми часто блукали. Іноді нас огортав такий густий туман, що доводилося зупинятись і чекати, поки він розійдеться. Про вогнище нічого було й думати. Єдиною нашою їжею був драмах і шматочок холод-, ного м'яса, яке ми прихопили з Клітки. Натомість води не бракувало.

Ми терпіли жахливі труднощі, які здавалися ще жахливішими через похмуру погоду й дику навколишню місцевість. Весь час я мерз, аж зуби цокотіли, дуже боліло горло, як і тоді, коли я був на острівці, не давав спокою гострий біль у боці, а коли я спав на своїй мокрій постелі, а зверху періщив дощ і піді мною просочувалось крізь верес багно, в уяві знову оживали найгірші хвилини моїх мандрів. Я знову бачив башту в Шоозі, освітлену блискавкою, Ренсома, якого несуть похмурі матроси, Шуена, що помирає на підлозі в кормовій рубці, або Коліна Кембла, як він хапається пальцями [304] за свій одяг, немов намагається розстебнути його. З такого тривожного сну я прокидався, щоб знову сидіти в тому ж багні, де й спав, і їсти холодний драмах. Дощ різко шмагав моє обличчя або крижаними краплями стікав по спині; нас огортав густою поволокою туман, і здавалося, ніби ми перебуваємо між чотирма стінами в темній кімнаті. Часом налітав вітер, розганяв туман, і тоді перед нами внизу

відкривалася прірва якоїсь похмурої долини, де клекотіли потоки води.

Шум незліченних гірських річок долинав звідусіль. Від безперервного дощу річки розлилися і вийшли з берегів; усі долини, мов водойми, наповнилися водою; кожен струмок перетворився на бурхливий потік. Під час нашої нічної ходи було якось урочисто від гулу води внизу, в долинах, схожого то на гуркіт грому, то на гнівний крик. Тоді я чудово зрозумів казку про Водяника, духа потоків, що нібито голосить і реве біля броду, поки надійде приречений на смерть мандрівець. Мені здавалось, що Алан вірив у це чи майже вірив; і коли ревіння води досягало незвичайної сили, я мало дивувався (хоча, звісно, обурювався), бачачи, як він хреститься по-католицькому.

За весь час цих жахливих блукань між мною і Аланом не відчувалося товариських взаємин, ми навіть рідко розмовляли. Щоправда, я був смертельно втомлений, і це повністю виправдовувало мене. Але, крім того, я зроду не вмів прощати. Мене не зачіпали дрібниці, проте я довго не міг забути образи. Тепер же я злився не тільки на свого товариша, а й на самого себе. Останні два дні він був дуже ласкавий і, хоч мовчав, намагався весь час допомагати мені, сподіваючись, очевидно, що моє незадоволення минеться. Я ж розпалював свою злобу, грубо відмовляючись від Аланових послуг, і звертав на нього стільки ж уваги, як на кущ вересу або камінь.

На другу ніч, власне на світанку третього дня, ми вийшли на дуже відкритий схил гори і тому не змогли виконати свого звичайного плану, тобто одразу ж попоїсти й лягти спати. Перше ніж ми досягли місця, захищеного від стороннього ока, вже розвиднілося; ще лив дощ, але туману не було. Глянувши на мене, Алан стурбувався.

— Ви б краще віддали мені свій клунок, — сказав він, мабуть, уже в дев'ятий раз відтоді, як ми попрощалися з розвідником біля Реннохської затоки.

— Дякую за турботу, але я почуваюся дуже добре, — відповів я крижаним голосом.

Алан густо почервонів і кинув: [305]

— Більш я не пропонуватиму своїх послуг. Я не з числа терплячих людей, хлопче!

— А я й не казав ніколи, що ви терплячий, — відрубав я. Це була груба відповідь недоумкуватого десятирічного хлопчака.

Алан нічого не сказав, але з його поведінки я зрозумів, що відтепер він, очевидно, цілком простив собі свій вчинок у домі Клюні; він знову заломив набакир свого капелюха і йшов, весело насвистуючи пісеньки й скоса позираючи на мене із задирливою посмішкою.

На третю ніч ми мали перетнути західну частину округи Балкіддер. Ніч зайшла ясна й холодна, в повітрі відчувався морозець; віяв північний вітер, що розігнав хмари й відкрив яскраві зорі. Струмки, як і раніше, були переповнені водою і з гуркотом проривалися поміж скелями; однак я помітив, що Алан більше не думав про Водяника і був у піднесеному настрої. Та для мене зміна погоди прийшла надто пізно. Я так довго пробув у багнюці, що, як сказано в Біблії, навіть одяг мій "бридив мене". Я смертельно стомився, я був тяжко хворий, відчував біль у всьому тілі, мене морозило; холодний вітер проймав наскрізь, а від його завивання ставало моторошно. В такому жалюгідому стані я мусив ще й терпіти присікування свого товариша. Він дуже багато говорив і

завжди звертався до мене глумливо, називаючи не інакше, як вігом.

-Ось, — зловтішався він, — ось вам чудова нагода плигнути, любий вігу! Я знаю, що ви добрий плигун! — і таке інше. Все це говорилось глумливим тоном і з глузливим виразом обличчя.

Я розумів, що сам, а не хтось інший, винен у цьому, але був у надто жалюгідному стані, щоб іще й каятись. Я почував, що мені вже недовго лишилося плентатись, що незабаром доведеться лягти й померти в цих мокрих горах, як вівці або лисиці, і мої кістки білітимуть тут, як кістки дикого звіра. Можливо, я міркував дуже легковажно, але думка про таку смерть почала мені подобатись. Я став пишатися тим, що помру самотньо в пустелі й дикі орли кружлятимуть наді мною в останні хвилини. ,Алан тоді пошкодує, — думав я. —Коли я помру, він пригадає, скільки завдячує мені, і згадка ця буде для нього мукою". Так я йшов і розмірковував, наче хворий, недоумкуватий і бездушний школяр, розпалюючи в собі злобу проти свого ближнього, тоді як мені слід було б упасти на коліна й благати Бога про милосердя. На кожну Аланову насмішку я втішав себе. "Що ж, глузуйте, — думав я. — В мене є напоготові ще краща відплата; коли я [306] ляжу і вмру, моя смерть буде для вас все одно що ляпас в обличчя. О, яка помста! Ах, як ви будете шкодувати за своєю невдячністю і жорстокістю!"

Тим часом я почувався дедалі гірше й гірше. Одного разу я впав — ноги просто згиналися піді мною — і це на якусь мить вразило Алана; але я так швидко підвівся й пішов далі, буцімто нічого й не сталося, що він одразу ж забув про цей випадок. Мене кидало то в жар, то в холод. В боці кололо нестерпно. Нарешті я відчув, що не можу рухатись далі, і разом з тим у мене раптом з'явилося бажання зачепити Алана, дати вихід своєму гнівові й швидше вмерти. Він щойно назвав мене "вігом". Я зупинився.

— Містере Стюарт, — сказав я голосом, що дрижав, як струна, — ви старший за мене і повинні вміти поводитись. Невже ви вважаєте розумним чи дотепним докоряти мені моїми політичними поглядами? Я гадав, що коли джентльмени сперечаються, то роблять це ввічливо; якби я не думав так, то зумів би поглузувати краще, ніж ви.

Алан зупинився і став навпроти мене, схиливши набік голову й засунувши руки в кишені штанів. Його капелюх був заломлений набакир. Він слухав, злостиво посміхаючись, —це я розгледів при світлі зірок; а коли я закінчив, він почав насвистувати якобітську пісню. Цю пісню склали, щоб висміяти генерала Копа, розбитого біля Престонпенса:

Гей, Джонні Копе, ти іще живий,

І барабан твій кличе ще на бій?

Мені спало на думку, що в той день, коли відбулася ця битва, Алан боровся на боці короля.

— Чому ви насвистуєте саме цю пісню, містере Стюарт? —спитав я. — Може, для того, щоб нагадати мені, що вас бито з обох боків?

Пісня завмерла на Аланових губах.

— Девіде! — обурився він.

— Пора кінчати з таким вашим поводженням, — вів я далі. — Я хочу сказати, що з

цієї хвилини ви будете ввічливо висловлюватися про мого короля і моїх добрих друзів Кемблів.

— Я Стюарт... — почав був Алан.

— О-о! — перебив я його. — Я знаю, що ви маєте королівське ім'я. Однак годилось би вам пам'ятати, що відтоді, як я потрапив на Верховину, мені доводилось бачити багатьох, хто має це ім'я. І найкраще, що я можу про них сказати, — їм не завадило б помитись. [307]

— Ви розумієте, що ображаєте мене? — майже прошепотів Алан.

— Даруйте, — знову перебив я його, — але я ще не закінчив. Якщо вам не подобається ця проповідь, то ще менше сподобається її кінець. За вами ганялися дорослі люди з моєї партії, а ви мстите неповнолітньому юнакові. По-моєму, це жалюгідна розвага. Вас били і віги, і Кембли, ви тікали від них, як заєць. Вам годиться з повагою говорити про них.

Алан стояв непорушно, і тільки поли плаща ляскали на вітрі в нього за спиною.

— Шкода, — нарешті промовив він. — Ви сказали такі речі, які не можна залишити без уваги.

— А я ніколи й не просив вас про це, — відказав я. — Я готовий, як і ви.

— Готові? — перепитав він.

— Готовий! Я не такий хвалько, як деякі мої знайомі. Нападайте! — І, вихопивши шпагу, я став у позицію, як навчав мене цього сам Алан.

— Девіде! — закричав він. — Ви з глузду з'їхали? Я не можу нападати на вас! Адже це буде просто вбивство.

— Що ви й мали на меті, коли ображали мене, — кинув я.

— Ваша правда! — вигукнув Алан і якусь мить стояв, збентежено чухаючи потилицю. — Чистісінька правда! — ще раз вигукнув він і витяг шпагу з піхов. Та перше ніж я встиг доторкнутися до неї своєю шпагою, він відкинув її геть і впав на землю. — Ні, ні, — стогнав він, — ні, ні... я не можу, не можу.

Останні рештки мого гніву зникли, і я відчув себе всього-на-всього хворим, нещасним пустим хлопчиськом, який сам дивувався скоєному. Я віддав би весь світ, щоб повернути свої слова назад. Та сказаного не повернеш. Я згадав Аланову доброту й хоробрість у минулому, згадав, як він терпляче допомагав мені й підбадьорював мене в найтяжчі дні наших поневірянь; потім мені пригадалися мої власні образи, і я зрозумів, що назавжди втратив цього відважного друга. Кволість, яка валила мене з ніг, подвоїлась, гострий біль стримів у боці, ніби лезо меча. Мені здалося, що я непритомнію і зараз упаду.

За ту мить я багато передумав. Ніякі перепросини не могли викреслити сказаного, про це нічого було й думати, ніщо не могло змити образи. Але там, де перепросини були б марні, волання про допомогу могло б іще вернути Алана мені. Я відкинув геть свою гордість.

— Алане! — звернувся я до нього. — Якщо ви не допоможете мені, я тут і помру. [308]

Він схопився й глянув на мене.

— Це правда, — додав я. — Я помираю. О, відведіть мене хоч під яку-небудь покрівлю, там буде легше вмирати!

Мені не було потреби прикидатися; без будь-якого зусилля я говорив зі слізьми в голосі, який міг би зворушити навіть кам'яне серце.

— Ви можете йти? — спитав Алан.

— Ні, — відповів я, — без допомоги не можу. Останні години я ледве тримався на ногах, у боці коле так, немов там розпечене залізо, я не можу вільно дихати. Якщо я помру, ви зможете мені простити, Алане? В душі я весь час любив вас, навіть коли був найлихіший.

— Тс-с, замовкніть! — цитьнув Алан. — Не говоріть цього! Девіде, любий, ви знаєте... — Ридання здушили його слова. —Дайте я обійму вас, — сказав він. — Отак! Тепер дужче спирайтесь на мене. Бог відає, де тут поблизу житло. Ми в Балкіддері; тут повинно бути багато осель, у тому числі й осель моїх друзів. Вам так легше йти, Деві?

— Легше, так я можу йти, — відповів я і потиснув йому руку.

Він знову мало не розридався.

— Девіде, я дуже погана людина. У мене нема ні розуму, ні доброти: я забув, що ви ще дитина, і не помічав, що ви ледве тримаєтесь на ногах. Девіде, ви повинні простити мені.

— Не говорімо більше про це, друже, — сказав я у відповідь. — Нам не варт намагатися виправити один одного, в цьому вся річ! Ми повинні терпіти й прощати, друже Алане. О, як же мене шпигає в бік! Невже поблизу нема жодної оселі?

— Я знайду її для вас, Девіде, — запевнив Алан. — Зараз ми спустимося вниз понад струмком, там мають бути житла. Бідний мій хлопчику, може вам буде краще, коли я понесу вас на спині?

— Що ви, Алане? — здивувався я. — Адже я на добрих дванадцять цалів вищий за вас.

— Зовсім ні! — запально вигукнув Алан. — Ви вищі лише на якийсь цаль чи два. Звичайно, я не кажу, що мене можна назвати високим. А втім, — додав він, і голос його якось смішно змінився, — ви, мабуть, близькі до правди. Я помилився. Ви й справді вищі на фут чи й на лікоть, а може, навіть і більше!

Було приємно й смішно слухати, як Алан відмовлявся від своїх слів, боячись нової сварки. Я, мабуть, засміявся б, коли б не так боляче кололо в боці. Та якби й засміявся, то, гадаю, мені довелося б і заплакати.

— Алане! — вигукнув я. — Чому ви такий добрий до мене? [309]

Що примушує вас піклуватись про такого невдячного друга?

— Далебі, не знаю, — відказав Алан, — бо я саме й любив вас за те, що ми ніколи не сварились. Але тепер я люблю вас ще дужче!

Розділ XXV

У БАЛКІДДЕРІ

Алан постукав у двері першої ж оселі, до якої ми підійшли, що було не зовсім

безпечно в такій частині Верховини, як Балкіддер. Тут не було жодного великого клану, край населяли окремі роди, залишки розпорошених кланів та інший "безрідний", як там кажуть, люд, і вони весь час гризлися між собою за землю. Всіх їх витіснили в цю дику місцевість, що лежала між витоками Форту і Тею, Кембли. Тут жили Стюарти й Макларени, що було те саме, бо Макларени на війні підкорялись ватажкові Алана й утворювали з Аппіном один клан. Тут оселилося також багато людей зі стародавнього кривавого клану Макгрегорів, оголошеного поза законом. Вони завжди мали погану славу, а тепер більше, ніж будь-коли, і не тішилися довірою жодної з партій у всій Шотландії. Вождь клану, Макгрегор з Макгрегора, перебував на вигнанні, а безпосередній проводир тієї частини з них, що жила в околицях Балкіддера, Джеймс Мор, старший син Роб Роя*, був ув'язнений і чекав суду в Единбурзькому замку. Вони ворогували з верховинцями і з жителями низинної Шотландії, з Ґреймами, Макларенами й Стюартами, а тому Алан, що завжди підтримував будь-кого зі своїх родичів, хоч би яким далеким він для нього був, особливо уникав зустрічі з ними.

Нам просто пощастило, бо ми потрапили в оселю Макларенів, де Алана радо прийняли не тільки через його ім'я, а також і завдяки добрій славі про нього, яка дійшла сюди. Мене негайно поклали в ліжко і покликали лікаря, а той сказав, що я тяжко хворий. Можливо, тому, що він був добрий лікар чи, може, завдяки своїй молодості й здоровому організмові я пролежав у ліжку не більше тижня, а раніше ніж через місяць міг з легким серцем знов вирушити в дорогу.

Весь цей час Алан крутився поблизу оселі Макларенів, хоч я часто умовляв його залишити мене. Своєю нерозважною сміливістю він викликав одностайний протест двох чи трьох друзів, утаємничених у справу. Вдень він ховався в печері на [310] схилі гори, зарослому невеликим ліском, а вночі, коли було безпечно, приходив— провідати мене. Нема цю й казати, як я радів, коли бачив його. Місіс Макларен, наша господиня, не знала як і догодити такому дорогому гостеві, а що Дункан Ду (так звали хазяїна) мав дві флейти і був великим аматором музики, то час мого видужання здавався мені справжнім святом, і ми часто перетворювали ніч на день.

Солдати не з'являлися. Щоправда, одного разу в глибині долини пройшли дві сотні піхотинців і трохи драгунів; я бачив їх у вікно, лежачи в ліжку. Більше мене дивувало те, що сюди не приходив ніхто з місцевої влади, ніхто не цікавився, звідки я і куди йду. В цей неспокійний час мене не турбували ніякими запитаннями, ніби я жив у пустелі. Однак під кінець мого перебування тут про мою присутність знали всі жителі Балкіддера і його околиць, бо багато з них приходили в гості, а потім (за звичаями країни) повідомляли про цю новину своїх сусідів. До того ж і тут скрізь висіли оголошення про нас із Аланом. Одне з них було пришпилене на моєму ліжку, і я міг читати не дуже похвальний опис власної особи, а також надруковану більшим шрифтом суму винагороди за мою голову. Дункан Ду і його друзі, які знали, що я прийшов з Аланом, не могли мати сумніву щодо того, хто я. Здогадувалися про це, мабуть, і інші, бо хоч я й змінив одяг, та не міг змінити свого віку й зовнішності, а вісімнадцятирічні юнаки з низинної Шотландії не так часто траплялися в цих краях, особливо в такий

час. Люди аж ніяк не могли помилитися, побачивши мене і прочитавши мій опис в оголошенні. Однак ніхто не виказував мене. В інших людей секрет зберігається між двома-трьома друзями і все-таки якимсь чином стає відомий, але у верховинців таємницю знає весь клан, і вони зберігають її хоч і сто років.

За весь цей час стався лише один випадок, який заслуговує на згадку. Мене провідав Робін Ойг, один із синів горезвісного Роб Роя. Його всюди розшукували, звинувачуючи в тому, що він викрав молоду жінку з Балфрона і нібито (як запевняли) силоміць примусив її одружитися з ним, а він розгулював по Балкіддеру, як хазяїн у своєму обведеному муром парку. Це він підстрелив Джеймса Макларена, коли той орав у полі, причому ще й досі з ним не звели рахунку. Проте Робін Ойг безстрашно заходив у дім своїх смертельних ворогів, як мандрівний крамар на заїжджий двір.

Дункан устиг сказати мені, хто це, і ми стурбовано перезирнулись. Ви повинні зрозуміти нашу тривогу: адже незабаром мав прийти Алан, і навряд чи ці два чоловіки могли зустрітися мирно. Та якби ми послали когось із попередженням [311] або спробували подати гасло, то, напевно, викликали б підозру в Макгрегора, що й без того був насторожений. Він зайшов дуже ввічливо, але весь час підкреслював своє високе походження: скинув капелюха перед місіс Макларен і знову насунув його на голову, розмовляючи з Дунканом. Установивши таким чином належні відносини (як він, очевидно, думав), Макгрегор підійшов до мого ліжка і вклонився.

— Мені сказали, що ваше ім'я Балфор.

— Мене звуть Девід Балфор, — поправив я. — Слуга покірний.

— У відповідь я міг би назвати своє ім'я, сер, — вибачився він, — але воно останнім часом трохи втратило своє значення. Можливо, досить буде сказати вам, що я рідний брат Джеймса Мора Драмонда, або Макгрегора, про якого ви не могли не чути.

— Звичайно, сер, — відповів я трохи стривожено. — Чував я й про вашого батька Макґрегора-Кембла. — І, підвівшись на ліжку, я вклонився, гадаючи, що це потішить його самолюбство, якщо він пишається своїм батьком, оголошеним поза законом.

Макгрегор знову вклонився і сказав:

— Ось що я хочу сказати вам, сер. У сорок п'ятому році мій брат підняв частину "Ґреґари" й повів шість сотень, щоб завдати вирішального удару супротивникові. Лікар, який ішов разом з нашим кланом і вилікував ногу моєму братові, коли той зламав її в сутичці під Престонпенсом, мав таке саме ім'я, як у вас. Він був брат Балфора з Бейса. І коли тільки ви доводитесь йомуріднею, я віддаю себе і свій люд у ваше розпорядження.

Ви, мабуть, пам'ятаєте, що про своє походження я знав не більше, ніж бродячий пес. Правда, мій дядько щось белькотів про якихось поважних родичів, але не сказав нічого конкретного, і в мене не лишалось іншого виходу, як зізнатися, що я не знаю всієї своєї рідні.

Робін висловив жаль з приводу того, що йому довелось потурбуватися, повернувся до мене спиною і, не вклонившись, попрямував до дверей. Я чув, як він сказав Дунканові, що я "всього-на-всього безрідний сільський бовдур, який не знає навіть власного батька". Хоч я й розгнівався на ці слова, водночас соромлячись свого неуцтва,

та ледве міг стриматися, щоб не засміятись на думку про те, що чоловік, оголошений поза законом (Робіна таки повісили через три роки), був такий вибагливий до походження своїх знайомих.

Біля самих дверей він зустрів Алана, який саме заходив у кімнату; вони позадкували і втупили один в одного очі, мов [312] незнайомі собаки. Обидва були малі на зріст, але в цю хвилину наче виросли від свідомості власної гідності. Кожний мав шпагу і рухом стегна вивільнив руків'я, щоб можна було легше вихопити клинок.

— Містер Стюарт, коли не помиляюсь? — сказав Робін.

— Слушно, містере Макгрегор. Це ім'я, якого можна не соромитись, — відповів Алан.

— Не знав, що ви в моїх краях, сер, — протяг Робін.

— Я вважаю, що перебуваю в країні моїх друзів, Макларенів, — відповів Алан.

— Як сказати, — кинув той. — На це можна дещо й заперечити. Між іншим, я чув, що ви майстер володіти шпагою.

— Якщо ви не народилися глухим, містере Макгрегор, то, мабуть, чули про мене куди більше. Та не я один в Аппіні вмію носити шпагу. Коли мій родич і зверхник Ардшил не так уже й багато років тому розмовляв з джентльменом, що мав ваше ім'я, я щось не чув, щоб Макгрегор узяв гору.

— Ви маєте на увазі мого батька, сер? — перебив його Робін.

— Авжеж. Та це мене не дивує, — вів далі Алан. — Джентльмен, про якого я кажу, мав погану звичку додавати слово "Кембл" до свого імені.

— Мій батько тоді вже доживав свій вік, — обурився Робін. — Двобій був нерівний. Ми з вами складемо кращу пару, сер.

— Я теж так гадаю, — погодився Алан.

Я вже майже приготувався схопитися з ліжка, а Дункан не відходив від цих бойових півнів, готовий утрутитись при першій-ліпшій нагоді. Та коли ми почули останні слова, чекати далі було нічого. І Дункан зі сполотнілим обличчям кинувся між ними.

— Джентльмени! Я думав про зовсім інший поєдинок. Ось флейта, а ось два джентльмени, обидва уславлені музики. Давно вже йдуть суперечки про те, хто з вас краще грає. Сьогодні вам трапляється чудова нагода вирішити це питання.

— Що ж, сер, — кинув Алан, звертаючись іще до Робіна, з якого не зводив очей, так само як і Робін з нього, — що ж, сер, — повторив він, — здається, й справді я чув щось таке. А ви, кажуть, добрий музика?

— Я граю, як Макрімон! — вигукнув Робін.

— Дуже сміливо сказано, — зауважив Алан.

— Раніше мені доводилось виправдувати й сміливіші порівняння, — заявив Робін, — і то маючи справу з кращими супротивниками.

— А це легко перевірити, — сказав Алан.

Дункан Ду поспішив винести флейти, які становили його [313] основну власність, а також поставив перед гостями шинку з баранини і пляшку того напою, який називають атольським бровзом. Готують цей напій зі старої горілки, процідженого меду і свіжих

вершків, змішаних у певному порядку й пропорції. Супротивники ще не могли охолонути від войовничого запалу, проте обидва сіли один проти одного біля вогню, виявляючи надмірну ввічливість. Макларен умовляв їх покуштувати його баранину й бровз, нагадавши, що дружина його родом з Атолу і відома повсюди своїм умінням готувати цей напій. Але Робін відмовився від частування, заявивши, що це шкодить диханню.

— Прошу вас узяти до уваги, сер, — звернувся Алан до Робіна, — що я майже десять годин і ріски в роті не мав, а це шкідливіше для дихання, ніж будь-який бровз у всій Шотландії.

— Я не хочу мати ніяких переваг, містере Стюарт, — відповів Робін. — їжте й пийте, і я од вас не відстану.

Кожний з'їв по невеличкому шматочку баранини і випив келих бровзу за здоров'я місіс Макларен; потім, після нескінченного обміну чемностями, Робін узяв флейту й заграв коротеньку мелодію в дуже швидкому темпі.

— А ви вмієте грати, — мовив Алан і, взявши від свого суперника інструмент, спершу заграв ту саму мелодію в такому ж темпі, що й Робін, а потім полинули варіації, прикрашені гарними трелями, що їх так люблять музики і називають фіоритурами.

Мені сподобалась Робінова гра, та Аланова гра полонила мене.

— Непогано, містере Стюарт, — сказав суперник, — але ви показали мало вигадки у своїх фіоритурах.

— Я?! — обурився Алан, і кров ударила йому в обличчя. —Я завдаю вам брехню!

— Отже, ви визнаєте себе переможеним на флейті, — заявив Робін, — і хочете зміняти її на шпаги?

— Чудово сказано, містере Макґрегор, — відказав Алан, —поки що (він вимовив це з притиском) я беру свої слова назад. Хай Дункан буде свідком.

— Далебі, вам непотрібні свідки, — зауважив Робін. — Ви самі куди кращий суддя, ніж якийсь Макларен у Балкіддері, бо, слово честі, ви неабиякий музика, як на Стюарта. Передайте мені флейту.

Алан віддав йому інструмент, і Робін став повторювати й виправляти деякі Аланові варіації, які він чудово запам'ятав.

— Та-ак, ви розумієтесь на музиці, — похмуро протяг Алан. [314]

— А тепер будьте самі суддею, містере Стюарт, — попросив Робін. Повторюючи варіації з самого початку, він обробляв їх у таку нову форму, з такою винахідливістю й майстерністю, що я зачудувався, слухаючи його.

Що ж до Алана, то його обличчя спохмурніло й залилося рум'янцем. Він сидів і гриз нігті, ніби людина глибоко ображена.

— Досить! — вигукнув він. — Ви вмієте грати на флейті… можете вихвалятися цим. — І вже хотів устати.

Та Робін зробив знак рукою, немов просячи помовчати, й виконав шотландську народну пісню в повільному темпі. Сама собою це була прекрасна річ, і грав він її чудово, але, крім того, вона виявилась піснею Аппінських Споартів, найулюбленішою

піснею Алана. Ледве пролунали перші звуки, як він змінився на обличчі, а коли темп прискорився, Алан, здавалось, не міг усидіти на місці. Задовго до кінця пісні з його обличчя зникли останні сліди гніву, і він думав тільки про музику.

— Робіне Ойг, — заявив Алан, коли той перестав грати, — ви великий музика. Я негідний грати навіть у одному королівстві з вами. Присягаюся честю, в одному вашому мізинці більше музикальності, ніж у мене в голові. І хоч мені й здається, що крицею я міг би довести вам зовсім інше, попереджую вас заздалегідь … але так було б несправедливо! Не моя звичка —сваритися з людиною, що може так чудово грати на флейті, як ви.

На цьому й скінчилася вся сварка, цілу ніч не висихав у чарках бровз, а флейта переходила з рук у руки.

Розділ XXVI

КІНЕЦЬ УТЕЧІ. МИ ПЕРЕПРАВЛЯЄМОСЬ ЧЕРЕЗ ФОРТ

Як я вже казав, не минуло й місяця з початку моєї хвороби, коли вирішили, що я можу йти далі. Був уже кінець серпня, стояла чудова тепла погода. Все обіцяло ранній і багатий врожай. У нас майже не залишалося грошей, тому передусім слід було подумати про те, щоб якнайшвидше вирушити в дорогу, бо коли б ми не дібралися вчасно до містера Ренкейлора або він відмовився допомогти мені, нам, певно, довелося б померти голодною смертю. Крім того, на Аланову думку, погоня на цей час уже, мабуть, припинилася й кордон біля [315] Форту, а може навіть і Стерлінг-Бриджа, де була головна переправа через річку, охоронявся не так пильно.

— Головне у військовій справі, — пояснив Алан, — іти туди, де тебе чекають найменше. Форт небезпечний для нас, адже ви знаєте прислів'я: "Форт — вуздечка для дикого верховинця". Отже, якщо ми намагатимемось обійти верхоріччя і вийти біля Кіппена або Балфрона, то саме там нас і чекатимуть, щоб зловити. Коли ж ми підемо прямо на старий міст у Стер-лінзі, то, даю вам слово, нас пропустять безборонно.

Отож першої ночі, як було вирішено, ми пробралися до оселі одного з Макларенів у Стретайрі, де й заночували 21 серпня. Звідти під покривом ночі зробили ще один легкий перехід. Удень 22-го ми проспали якнайщасливіші десять годин у кущах вересу на схилі пагорба у Вем-Варі неподалік від табунця оленів. Яскраво світило сонце, зігріваючи нас своїм теплом, а земля під нами була така суха, на яку я вже давно не натрапляв за час своїх поневірянь. Уночі ми дійшли до Алан-Вотеру і, спустившись понад його берегом туди, де кінчалися пагорби, побачили внизу перед собою всю рівнину круг Стерлінга, пласку, як млинець. У долині розкинулося місто, посеред якого височів пагорб із замком на ньому, а води Форту мінилися сріблом місячного сяйва.

— Тепер, — промовив Алан, — не знаю, хвилює вас це чи ні, але ви знову на своїй батьківщині. Ми перейшли межу Верховини в першу ж годину нічного переходу, і якщо тільки нам пощастить перебратися через цю зміїсту річку, ми зможемо вільно дихнути.

На Алан-Вотері, поблизу того місця, де він впадає у Форт, виднівся невеличкий піщаний острівець, зарослий лопухами, кременою та іншим низькорослим зіллям, між яким можна було б переховуватись тільки лежачи. На цьому острівці ми й отаборилися.

Просто перед нами височів Стерлінзький замок, звідки долинав гуркіт барабанів, бо якраз зараз там, мабуть, відбувався парад частин залоги. У полі по цей бік річки цілий день працювали женці, і ми чули брязкіт серпів об каміння, голоси й навіть окремі слова селян. Треба було лежати, притиснувшись до землі, й мовчати. Та ми почувалися не так уже й погано: пісок на острівці нагрівся від сонця, зелені рослини захищали наші голови, води і їжі ми мали вдосталь, а найголовніше — на другому березі нас чекав порятунок.

Як тільки женці закінчили свою роботу й спустилися сутінки, ми вбрід вибралися на берег і попрямували до Стерлінзького мосту, тримаючись весь час понад ровами, що розділяли поля.

Міст був недалеко від пагорба із замком — старий, [316] високий, вузький міст із шпиликами над парапетом. Можете собі уявити, з якою цікавістю я дивився на нього не тільки тому, що міст вважався історичною пам'яткою, а й тому, що він був тепер нашим єдиним порятунком. Місяць іще не зійшов, коли ми прийшли туди; вздовж чола фортеці де-не-де блимало світло, а далі, у місті, теж виднілося кілька освітлених вікон. Навколо панувала мертва тиша. Здавалося, наче ніхто не охороняє проходу.

Я наполягав, щоб негайно ж іти через міст, та Алан був обережніший.

— Усе здається спокійним, — прошепотів він, — та все-таки ми трохи полежимо тихенько тут, за насипом, щоб не попасти в халепу.

Так ми пролежали майже чверть години, іноді перешіптуючись, але не чули жодного звуку, крім плюскоту води між биками мосту. Несподівано з'явилася якась стара кульгава жінка з костуром у руках. Спершу вона стала недалеко від нас і почала нарікати на свою долю, бідкатися, що їй довелось пройти такий довгий шлях; потім пошкандибала далі, піднімаючись по крутому мосту. Жінка була така маленька на зріст, а ніч така темна, що ми скоро перестали бачити її і тільки чули, як човгання ніг, стук костура та кашель помалу даленіють.

— Мабуть уже перейшла, — прошепотів я.

— Ні, — заперечив Алан, — На мосту ще чути її ходу. Тої ж миті пролунав оклик вартового: "Хто йде?" — і ми

почули, як об каміння брязнула кольба рушниці. Напевно, вартовий спав, і коли б ми спробували, то могли б пройти непоміченими. А тепер він прокинувся, й нагоду було втрачено.

— Тут у нас нічого не вийде, — кинув Алан, — і ніколи, ніколи нам не пощастить це зробити, Девіде!

Не сказавши більше ні слова, він поповз геть від мосту; а трохи згодом, коли вартовий уже не міг помітити нас, випростався і пішов далі дорогою, що вела на схід, Я не розумів, що він задумав, а після щойно пережитого гіркого розчарування мене важко було чимось потішити. Хвилину тому я вже уявляв, як стукаю в двері дому містера Ренкейлора, щоб заявити про свої права на спадщину, мов той герой з балади. І ось я знову залишаюсь тут, на другому березі Форту, де мене, як послідущого волоцюгу, переслідують солдати.

— Що ж далі? — порушив я мовчанку.

— Не знаю, — відказав Алан. — Що ж ви хотіли? Вони не такі дурні, як я гадав. Так чи інакше нам треба перебратися через Форт, Деві… Бодай би вони запались, ті дощі, що живлять його, і ті гори, що між ними він протікає. [317]

— А чому ми йдемо на схід? — спитав я.

— А просто навмання, — відповів він. — Якщо ми не можемо перебратися через річку, то, може, пощастить у затоці.

— На річці хоч є броди, а в затоці їх немає, — зауважив я.

— Звичайно, тут є броди, а крім того ще й міст, — погодився Алан. — Та яке з них пуття, коли їх охороняють?

— Правда, — відповів я. — Але річку можна перепливти.

— Можна тому, хто вміє плавати, — кинув Алан. — От тільки я чогось не чув, щоб ви були великий мастак до цього. Що ж до мене, то я плаваю, як сокира.

— Нічого не можу заперечити вам, Алане, — сказав я, —проте мені здається, що ми ліземо з дощу під ринву. Якщо важко переправитися через річку, то, очевидно, через затоку переправитися ще важче.

— Але ж є ще й такі речі, як човни, коли я не помиляюся, — сказав Алан у відповідь.

— Авжеж, і такі речі, як гроші, — додав я. — Ми ж не маємо ні того, ні другого, а тому чи є човни, чи нема, нам однаковісінько.

— Ви так гадаєте?

— Авжеж!

— Девіде, у вас мало винахідливості, а ще менше віри. Дайте мені тільки час, щоб я міг пометикувати, і якщо мені не пощастить випросити, позичити або навіть украсти човна, я зроблю його!

— Легко сказати! — кинув я. — Та ви забуваєте про найважливіше. Коли ви перейдете через міст, то він не розкаже нічого, а якщо ми перепливемо затоку, то човен опиниться на тому боці… отже, хтось мусив пригнати його туди. Усі навколо сполошаться…

— Дурниця! — вигукнув Алан. — Якщо я знайду човен, то знайду й людину, що відведе його назад! Отож більше не в'язніть до мене зі своїми дурницями, ідіть мовчки (це все, що від вас вимагається)… і дайте змогу Аланові думати за вас.

Цілу ніч ми простували північним боком рівнини, що лежала біля підніжжя високих Охільських гір, поминули Алоа, Клекменан, Калрос і близько десятої години ранку, дуже голодні й натомлені, підійшли до маленького висілка Лаймкілнза. Цей виселок тягнеться вздовж берега, а навпроти нього, на другому боці затоки, видно місто Квінзфері. Над містом і висілками клубочився дим з коминів. На ланах працювали женці, в затоці стояли на кітві два кораблі, безперестану снували в усіх напрямках човни. Все разом було для мене таке рідне, що я не міг удосталь надивитися на ці [318] веселі зелені, оброблені узгір'я і на людей, що працювали на полях і на морі.

До того ж там, на південному березі, стояв дім містера Ренкейлора, де, безперечно,

на мене чекало багатство; а я був тут, на північному березі, одягнений в убоге вбрання чужоземного крою, з трьома срібними шилінгами, що лишилися від усіх моїх грошей. За мою голову призначено нагороду, а єдиний мій товариш по нещастю — оголошений поза законом вигнанець.

— О Алане! — не втримався я. — Подумати лишень! Там, по той бік затоки, на мене чекає все, чого може забажати душа, птахи перелітають туди, човни перепливають… усі, хто хоче, можуть потрапити туди, всі, тільки не я! О Алане, у мене крається серце!

В Лаймкілнзі ми зайшли до невеличкої харчівні, яку впізнали по жезлові над дверима, і купили хліба й сиру у вродливої дівчини-служниці. їжу ми поклали в клунок, гадаючи поснідати в гайку, що виднівся за три чверті милі від нас на березі моря.

Дорогою я не зводив очей з другого берега затоки й зітхав, не помічаючи, що Алан над чимсь задумався. Раптом він зупинився посеред дороги.

— Ви звернули увагу на ту дівчину, що в неї ми купили це? — спитав він, поляскуючи по клункові, де лежав хліб і сир.

— Атож, — відповів я. — Гарна дівчина.

— Ви так гадаєте?! — вигукнув він. — Девіде, любий, та це ж просто чудо!

— Не розумію, що тут чудесного? — здивувався я. — Яка нам користь із її вроди?

— Послухайте, — мовив Алан, кидаючи на мене лукавий погляд, — я чогось був подумав, що це, можливо, допоможе нам дістати човен.

— А я б подумав якраз навпаки, — буркнув я.

— Це ж ви, а не я, — не здавався Алан. — Мені не треба, щоб вона закохувалась у вас, я хочу, щоб вона пожаліла вас, Девіде, а для цього вам не конче бути красенем. Ану покажіться! — І він з цікавістю оглянув мене. — Мені хотілося б, щоб ви були трохи блідіший, а в усьому іншому ви цілком годитесь для моєї мети: у вас чудовий вигляд повішеника, знятого з шибениці, голодранця, каторжника, що вкрав одяг з опудала на городі. Праворуч обернись і прямо в харчівню по наш човен!

Сміючись, я пішов за ним. [319]

— Девіде Балфор, — попередив Алан. — Ви дуже веселий джентльмен, і ваша роля, безперечно, може здатися вам дуже кумедною. Та при цьому, коли вам хоч трохи жаль моєї шиї (не кажучи про вашу власну), ви, сподіваюсь, будете настільки ласкаві, що глянете на справу поважніше. Я збираюсь розіграти маленьку комедійку, що може закінчитися для обох нас або порятунком, або шибеницею. А тому прошу не забувати цього і поводитись відповідно.

— Гаразд, гаразд, — погодився я. — Робіть, що хочете. Коли ми підходили до селища, Алан звелів мені взяти

його під руку й повиснути на ній, наче я знесилився від утоми. Коли ж він відчинив ногою двері до харчівні, взагалі здавалось, наче він несе мене. Дівчина, очевидно, здивувалась (і було від чого), що ми так швидко повернулись. Та Алан, не гаючи часу на пояснення, допоміг мені сісти на стілець, зажадав чарку горілки, дав мені випити кілька ковточків, а потім, розламавши хліб і сир, почав годувати мене, наче нянька, — і все це з таким поважним, стурбованим, сповненим любові виразом обличчя, який міг

би обдурити навіть суддю. А тому й не дивно, що дівчину схвилювала сценка, яку ми розіграли перед нею: нещасний, хворий, знесилений юнак і його чулий товариш. Вона підійшла ближче і дивилася, зіпершись на стіл, що стояв коло нас.

— Що з ним сталося? — нарешті поцікавилась вона. Алан, на мій привеликий подив, обернувся до неї з якимсь гнівом.

— Що сталося?! — закричав він. — Хлопець пройшов пішки більше миль, ніж у нього на бороді волосинок, і частіше спав у мокрому вересі, ніж на сухих простирадлах. Вона питає, що сталося! Погане сталося! Дуже погане, ось що! — і Алан, годуючи мене, й далі незадоволено щось бурчав собі під ніс.

— А такий же молодий, — промовила дівчина.

— Надто молодий, — буркнув Алан, стоячи спиною до неї.

— Краще було б йому верхи їхати, — невгавала дівчина.

— А де б я дістав коня?! — розлючено закричав Алан, обертаючись до неї. — Ви б хотіли, щоб я вкрав його?

Я подумав, що від такої грубості вона обуриться й піде геть. І справді, на якусь мить дівчина замовкла. Та мій товариш чудово знав, що робив; хоч у деяких життєвих справах він і здавався наївним, але в таких був неперевершеним пройдисвітом.

— Я й сама бачу, — знову заговорила дівчина, — що ви з високого роду.

— Ну й що, — промовив Алан трохи лагіднішим тоном (здавалося, проти його волі), улещений цим простосердим [320] зауваженням, — нехай, це правда! Та ви чули коли-небудь, щоб високий рід напихав кишені грішми?

Вона зітхнула так, наче сама була поважною леді, позбавленою спадщини.

— Ні, не чула, — відповіла вона. — Ви правду кажете. Весь цей час я сердився, що граю таку роль, і сидів мовчки,

не знаючи, соромитися мені чи сміятися, але якось не зміг більше витримати і попросив Алана залишити мене, бо я вже почуваюся краще. Голос мій зривався, бо я завжди ненавидів брехню, однак саме моє замішання допомогло змові, бо дівчина, безперечно, приписала мій хрипкий голос хворобі й знесиллю.

— Хіба в нього немає рідні? — спитала вона зі сльозами в голосі.

— Звичайно, є! — вигукнув Алан. —Якби тільки ми могли дібратися до неї! Він має рідню, і то дуже багату. Знайшлася б і постіль, і їжа, й лікарі, щоб доглянути його… А тут він мусить блукати по чужій землі і спати у вересі, мов жебрак.

— Чого ж? — поцікавилася дівчина.

— Люба моя, — відповів Алан, — я не можу цього вам сказати. Краще я просвищу вам пісеньку, — додав він. — З цими словами Алан далеко перегнувся через стіл і тихо, але з гідним подиву почуттям просвистав кілька куплетів з пісні "Чарлі — мій милий".

— Тс-с… — злякалася дівчина і через плече глянула на двері.

— Ось у чому річ, — промовив Алан.

— Такий молодий! — вигукнула дівчина.

— Він цілком дорослий, щоб… — і Алан ударив вказівним пальцем по своїй потилиці, маючи на увазі, що я досить дорослий, щоб позбутися голови.

— Яка ганьба! — вигукнула дівчина, спаленівши.

— Однак це може статися, — сказав Алан, — якщо ми не придумаємо чогось кращого.

Враз дівчина повернулась І вибігла геть, залишивши нас із Аланом у кімнаті. Алан був у піднесеному настрої від того, що його плани так швидко здійснюються, а я задихався від злості, що мене видають за якобіта і поводяться зі мною, як з малою дитиною.

— Алане, — вибухнув я, — не можу я більше зносити цього.

— ї все-таки вам доведеться терпіти. Деві,-сказав він,-бо коли ви зараз розладнаєте всі мої плани, то самі, може, і вискочите з вогню, а Алан Брек, напевно, загине.

Це була така глибока правда, що я міг лише простогнати [321] у відповідь, та навіть мій стогін допоміг Алановим планам, бо його почула дівчина, вбігаючи в кімнату з мискою сосисок і пляшкою міцного елю.

— Бідолашний! — промовила вона і, поставивши перед нами їжу, по-дружньому торкнула мене за плече, ніби хотіла підбадьорити. Потім вона запросила нас до їжі, додавши, що плати за це не візьме, бо харчівня належить їй, чи, власне, її батькові, що поїхав на цілий день до Пітенкрифа. Ми не чекали на друге запрошення, бо з холодного хліба й сиру мала втіха, а сосиски пахли дуже смачно. Поки ми їли, дівчина стояла біля сусіднього столу й дивилась на нас, щось роздумуючи і крутячи в руках зав'язки свого фартуха.

— По-моєму, у вас надто довгий язик, — раптом звернулася вона до Алана.

— Можливо, — погодився Алан, — але, бачте, я знаю, з ким говорю.

— Я ніколи не викажу вас, — запевнила вона, — якщо ви це маєте на увазі.

— Ні, — заперечив він, — ви не з таких людей. Але я скажу вам, що ви зробите. Ви допоможете нам.

— Я не можу, — відповіла дівчина, заперечно хитаючи головою. — Ні, не можу.

— Не можете? — перепитав Алан. — А якби могли? Вона промовчала.

— Послухайте, люба дівчино, — вів далі Алан. — Тут є човни, я бачив два на березі, коли проходив околицями міста. Якби ми змогли скористатися човном, щоб переправитися під покривом ночі в Лотіан, і знайти мовчазну порядну людину, яка пригнала б човна назад і тримала язик за зубами, були б урятовані два чоловіки: я — дуже імовірно, а він — напевно. А якщо ми не дістанемо човна, то в нас залишається тільки три шилінги, і, даю вам слово, я не знаю, куди нам іти, що робити і де знайдеться для нас місце, крім шибениці! Невже ми так і підемо звідси блукати далі по світу, дівчино? Невже ви зможете лежати в теплій постелі Й згадувати про нас, коли в димарі скиглитиме вітер, а по даху тарабанитиме дощ? Ви будете снідати чи вечеряти біля вогнища і думати про мого бідного хворого хлопчика, що кусає на болоті пальці від голоду й холоду? Здоровий чи хворий, він мусить іти вперед; хоч би навіть смерть хапала його за горло, він повинен брести під дощем по безкраїх дорогах. А коли він конатиме на купі холодного каміння, біля нього не буде нікого, крім мене й Бога.

Я помітив, що Аланові слова дуже схвилювали дівчину; [322] їй хотілося допомогти

нам, і водночас вона боялася, що допомагає злочинцям. Тому я вирішив утрутитися в розмову і заспокоїти її сумління частиною правди.

— Ви чули коли-небудь про містера Ренкейлора з Фері? —спитав я.

— Ренкейлора? — перепитала вона. — Правника? Авжеж, чула!

— Отож я йду саме до нього, — пояснив я, — так що ви можете самі з цього судити, злочинець я чи ні. Скажу вам ще більше. Хоч і справді через жахливу помилку мені загрожує небезпека, однак у всій Шотландії король Ґеорг не має вірнішого підданця, ніж я.

Обличчя дівчини одразу проясніло, а обличчя Алана спохмурніло.

— Більш нічого не треба казати,— відповіла вона. — Містер Ренкейлор — відома людина. — І дівчина порадила нам закінчити їду, якомога швидше вийти з селища й сховатися в ліску на березі моря.

— Можете звіритися на мене, — додала вона. — Я знайду як переправити вас.

Ми не стали засиджуватись, доїли сосиски, потиснули їй руку й заквапились до ліска. Це був маленький гайок з двох десятків кущів бузини й глоду та кількох молодих ясенів, але не досить густий, щоб приховати нас від перехожих на шляху або на березі. Проте ми мусили лежати там, тішачись чудовою теплою погодою та надією на близький порятунок, обмірковуючи в подробицях, що нам ще залишилося зробити.

За весь день ми мали тільки один клопіт, коли до гайка заблукав мандрівний музика й присусідився до нас. Це був п'яний волоцюга з червоним носом і сльозавими від запалення очима. З кишені в нього визирала велика пляшка горілки. Він розповів нам довгу історію про кривди, що їх довелося йому витерпіти від різних людей, починаючи з лорда-президента судової палати, який відмовив йому в справедливості, і кінчаючи міськими суддями в Інверкейтінзі, які віддали йому тієї справедливості аж забагато. Хоч і малоймовірно, але в нього могла виникнути підозра щодо двох чоловіків, які сиділи цілісінький день без діла, сховавшись у гущавині. Весь час, поки він крутився коло нас, ми почували себе, як на гарячому приску, слухаючи його настирливі розпити. Музика був мало схожий на людину, що вміє тримати язика за зубами, а тому ми не могли дочекатися, коли спекаємося його і теж виберемося звідси.

Погідну сонячну днину змінила тиха місячна ніч, у місті [323] і навколишніх висілках засвітилися вогні та вже й гаснути почали один за одним. Була північ, і ми давно вже непокоїлися, коли нарешті зарипіли весла в кочетах. Почувши те рипіння, ми визирнули і побачили дівчину, що сама підпливала до нас на човні. Вона нікому не довірила справи, навіть своєму коханому, якщо він був у неї, і, коли заснув батько, вилізла вікном з дому, вкрала в сусіда човна і сама прийшла нам на допомогу.

Я збентежився, не знаючи, як висловити їй свою вдячність, але дівчина збентежилась не менше, слухаючи наші подяки. Вона попросила нас не гаяти часу і не говорити зайвих слів, зауваживши (і дуже слушно), що головне в нашій справі — це поспіх і мовчання. Так, переводячи розмову з одного на інше, вона довезла і висадила нас на лотіанському березі недалеко від Каридена, потім потисла нам руки і відпливла до Лаймкілнза, перше ніж ми встигли вимовити хоч слово подяки за її послугу.

Навіть після того, як вона зникла в темряві ночі, ми мовчали, бо ніякими словами не висловити нашої вдячності. Алан, стоячи на березі, похитував головою.

— Дуже славна дівчина, — нарешті порушив він мовчанку. — Девіде, вона дуже славна дівчина!

А через годину, коли ми лежали в печері на березі моря і я вже задрімав, він знову почав вихваляти її. Зі свого боку я не міг нічого сказати. Я відчував докори сумління і страх за цю просту душу. Мене мучило, що ми скористалися наївністю дівчини, і страшило, чи не наражаємо її на небезпеку, вплутавши в нашу справу.

Розділ XXVII

Я ПРИХОДЖУ ДО МІСТЕРА РЕНКЕЙЛОРА

Другого дня ми домовились, що Алан десь побуде до заходу сонця, а як тільки стемніє, сховається біля дороги неподалік від Ньюголза і лежатиме там, поки почує мій свист. Я сказав, що просвищу як гасло мою улюблену пісеньку "Веселий Ерльський дім", але Алан відповів, що ця пісня надто поширена і її випадково може насвистувати пер-ший-літний селянин. Замість неї він навчив мене коротенького уривку з пісні верховинців, який і досі зберігся в моїй пам'яті і, мабуть, не забудеться до самої смерті. Щоразу, згадуючи цю пісню, я лину думкою до того останнього дня [324] наших поневірянь і немов бачу Алана, як він сидить у глибині печери і відбиває рукою такт, насвистуючи її, а обличчя його помалу проступає з сутіні у світлі світанку.

Я вийшов на довгу вулицю Квінзоері ще до схід сонця. Мені сподобалось це гарне містечко з кам'яницями, більшість яких була вкрита шифером. Щоправда, ратуша здалась мені не такою гарною, як у Піблі, та й сама вулиця була не дуже пишна, але мені було соромно за своє брудне лахміття.

Коли вже зовсім розвиднілось, із коминів повалив дим, порозчинялися вікна, а на вулиці з'явилися перші перехожі, я ще дужче занепокоївся й підупав на дусі. Тільки тепер я відчув усю непевність свого становища, зрозумів, що не маю жодних доказів своїх прав і навіть нічим не можу засвідчити власну особу. Якщо всі мої сподівання виявляться лише пустою мрією, то я тяжко помилився й опинився у великій скруті. Та коли навіть і станеться так, як я уявляв собі, то й тоді, очевидно, буде потрібно багато часу, щоб довести справедливість моїх домагань. А скільки я міг чекати, маючи менше ніж три шилінги в кишені, до того ж у товаристві засудженого чоловіка, якому треба допомогти вибратися звідси на кораблі у Францію? Якщо ж мої надії не справдяться, ми обидва ще можемо потрапити на шибеницю. Я ходив вулицею туди й назад, помічаючи, що люди косують на мене і на вулиці, і з вікон, підштовхуючи одне одного ліктями або посміхаючись. У мене виникло нове побоювання, що мені буде не так легко навіть добитися розмови з правником, а вже й поготів важко переконати його в правдивості моєї розповіді.

Я ніяк не міг наважитися звернутись до будь-кого з цих поважних громадян. Мені соромно було навіть заговорити з ними в такому брудному лахмітті; і якби я запитав, де оселя містера Ренкейлора, вони б, напевно, розреготалися мені просто в обличчя. Отож я то ходив туди й сюди вулицею, переходячи її безліч разів, то спускався до гавані,

наче собака, що загубив свого хазяїна. Часом мене охоплював розпач і якесь дивне почуття гризло душу. Нарешті ранок змінився днем. Було вже, мабуть, близько дев'ятої години, коли я, втомившись від блукань, випадково зупинився навпроти вельми добротного будинку, що виходив прегарними чистими вікнами в бік берега. На підвіконнях у вазах цвіли квіти, стіни були недавно потинькувані, а на ґанку сидів, ліниво позіхаючи, мисливський собака. Адже він був у себе вдома! Як бачите, я заздрив навіть цій безсловесній тварині. Раптом відчинилися двері й на них з'явився рум'янощокий поважний чоловік у добре напудрованій перуці та окулярах. Я мав такий мізерний вигляд, що нікому і в очі не впав, а він аж двічі позирнув [325] на мене. Цього добродушного джентльмена, як виявилося потім, так вразив мій нужденний вигляд, що він одразу підійшов і запитав, що я тут роблю.

Я відповів, що прийшов до Квінзфері в справі і, набравшись духу, попросив його показати мені оселю містера Ренкейлора.

— Цікаво, — промовив він. — Я щойно вийшов з цієї оселі. Тут просто якийсь дивний збіг обставин, бо саме я і є той чоловік, якого ви шукаєте.

— В такому разі, сер, — зрадів я, — дозвольте мені поговорити з вами.

— Я не знаю вашого імені й навіть обличчя.

— Мене звуть Девід Балфор.

— Девід Балфор?! — перепитав він здивовано, піднісши голос. — А звідки ви з'явились, містере Девід Балфор? — спитав він, суворо дивлячись мені у вічі.

— Я побував у багатьох краях, сер, — відповів я, — але гадаю, що про це було б краще поговорити в зручнішому місці.

Містер Ренкейлор, здавалося, якийсь час роздумував, приклавши пальці до губи й поглядаючи то на мене, то на вулицю.

— Безперечно, так буде краще, — нарешті вирішив він, повів мене з собою в дім, гукнув комусь, що буде зайнятий весь ранок, і відчинив переді мною двері в маленьку запилюжену кімнатку, захаращену книжками й паперами. Тут він сів і мене запросив сісти, хоч мені здалося, з якоюсь жалістю перевів погляд із чистого стільця на моє брудне лахміття. —А тепер, — сказав він, — якщо ви маєте справу, прошу вас говорити коротко й швидше дійти до суті. Nec germino bellum Trojanum orditur ab ovo…(1) розумієте ви це? — спитав він, кинувши на мене пильний погляд.

— Я навіть зроблю так, як каже Горацій, сер, — відповів я, всміхнувшись, — і прямо введу вас in medias res(2).

(1) Не з яйця про Троянську війну почалось повідання (з Горація).

(2) В суть справи {латин.).

Він кивнув головою, очевидно, задоволений, бо вжив цю латинську цитату, щоб перевірити мене. Хоч такий початок трохи підбадьорив мене, кров ударила мені в обличчя, коли я додав:

— У мене є підстави думати, що я маю якісь права на маєток Шооз.

Правник дістав з шухляди теку з паперами і, розгорнувши її, поклав перед собою.

— Слухаю вас, — мовив він.

Та я випустив свій останній набій і сидів мовчки. [326]

— Ну, ну, містере Балфор, — сказав він, — треба розповідати далі. Де ви народились?

— В Ессендіні, сер, — буркнув я, — у тисяча сімсот тридцять третьому році, дванадцятого березня.

Він, очевидно, звіряв мої свідчення по своїй теці, але я не знав, що це означало.

— Ваші батько й мати?

— Моїм батьком був Александер Балфор, шкільний учитель в Ессендіні, а мати — Ґрейс Пітаров; здається, вона була родом з Анґусу.

— А ви маєте папери, що засвідчують вашу особу?

— Ні, не маю, але вони є у містера Кембла, священика, і їх легко можна дістати від нього. Містер Кембл може також засвідчити мою особу сам. А крім того, я не думаю, щоб моєму дядькові спало на думку зрікатися мене.

— Ви маєте на увазі містера Ебінізера Балфора? — спитав містер Ренкейлор.

— Авжеж, його, — відповів я.

— Ви бачилися з ним? — поцікавився містер Ренкейлор.

— Він приймав мене у своєму власному домі, — сказав я у відповідь.

— А вам доводилось коли-небудь стикатися з чоловіком на ім'я Гозісен? — розпитував далі правник.

— Доводилось, сер, — мабуть, на кару за свої гріхи, — відповів я, — бо саме з його наказу і за дорученням мого дядька мене викрали на очах у жителів цього міста і вивезли в море, де я мало не загинув під час суднотрощі. Після того мені довелося зазнати багато злигоднів, і тепер я стою перед вами в цьому жалюгідному лахмітті.

— Ви кажете, що була суднотроща, — промовив Ренкейлор. — Де це сталося?

— Біля південного берега острова Мулу, — сказав я. —Острівець, на який мене викинули хвилі, називається Іррайд.

— О-о, — протяг він усміхаючись, — ви знаєте географію краще за мене. Можу вам сказати, що ваші слова точно узгоджуються з відомостями, які я одержав раніше. Однак ви кажете, що вас викрали. Як це розуміти?

— В прямому значенні цього слова, сер. Я простував до вашого дому, коли мене заманили на борт брига, вдарили по голові й кинули в трюм. Я зрозумів, що сталося, тільки тоді, коли ми були вже далеко в морі. Я мав потрапити на плантації, але Бог мене оберіг від такої долі.

— Бриг загинув двадцять сьомого червня, — містер Ренкейлор заглянув у теку, — а сьогодні ми маємо двадцять четверте серпня. Тут досить велика прогалина, містере Балфор. [327]

Близько двох місяців. Вона вже завдала багато клопоту вашим друзям, і скажу правду: я не заспокоюсь, поки не з'ясую всього.

— Запевняю вас, сер, — відказав я, — цю прогалину дуже легко заповнити; та перше ніж розповідати про свої поневіряння, мені хотілося б упевнитись, цю я розмовляю з другом.

— Так ми ніколи не домовимось, — заявив правник. — Я теж не можу бути певний, поки не вислухаю вас. Я не можу бути вашим другом, поки не доберу як слід діла в усьому. Якби ви були довірливіші, вам краще жилося б на світі. Адже № знаєте, містере Балфор, шотландське прислів'я: "Хто чинить зло, той найдужче його боїться".

— Не забувайте, сер, — зауважив я, — що мені вже довелося зазнати лиха через свою довірливість. Мене продав у рабство той самий чоловік, який, коли не помиляюсь, є вашим клієнтом.

Я, очевидно, помалу переконував містера Ренкейлора й здобував у нього чимраз більшу довіру. Почувши цю гостру репліку, яку я кинув з усмішкою, він уже розсміявся вголос.

— Ні, ні, — заперечив він. — Не все стоїть так уже погано, як ви гадаєте. Fui, non sum (1). Я справді був повіреним вашого дядька, та поки ви (imberbis juvenis custode remoto(2)) тинялися десь там на заході, гай-гай, — як же багато води спливло. І якщо у вас не дзвеніло у вухах, то не від того, що про вас бракувало розмов. Якраз у день суднотрощі містер Кембл з'явився до мене з вимогою розшукати вас. Я ніколи не чув про вас, але знав вашого батька і на підставі деяких даних (про них скажу пізніше) схильний був боятись найгіршого. Містер Ебінізер не заперечував того, що бачив вас, однак заявив (це здалося мені неправдоподібним), нібито дав вам значну суму грошей і ви поїхали до Європи з наміром закінчити там свою освіту (це було цілком імовірне й похвальне). На моє запитання, як могло статися, що ви жодним словом не повідомили про свою постанову містера Кембла, він засвідчив під присягою, що ви висловили велике бажання порвати з минулим життям. А на запитання, де ж ви є, відповів, ніби не знає напевно, але гадає, що в Лейдені. Оце загалом його відповіді. Я не зовсім певен, що хтось повірив йому, — вів далі містер Ренкейлор, усміхаючись. — Особливо йому не сподобались деякі мої зауваження, і ваш дядько, просто кажучи, показав мені на двері. Ми тоді дуже розгубилися, бо, незважаючи на поважні підозри, нічим не могли [328] підтвердити їх. Саме тоді з'явився капітан Гозісен і сказав нам, що ви потонули. Отже, з'ясувалося, що ваш дядько брехав, а все закінчилось тільки скрухою для містера Кембла, збитками для моєї кишені та ще однією плямою на репутації містера Балфора, й без того вже заплямованій. А тепер, містере Балфор, — додав він, — ви знаєте весь хід цієї справи і можете судити самі, чи заслуговую я на вашу довіру.

(1) Не "є", а "був" (латин.).

(2) Безбородий юнак бездоглядний (латин.).

Насправді розповідь містера Ренкейлора була педантичніша, ніж я передаю її, мова його була пересипана великою кількістю латинських цитат; але він говорив з такою добродушністю і співчуттям у погляді й манерах, що остаточно розвіяв мою недовіру. Більше навіть, з його поведінки я зрозумів, що він уже не має жодних сумнівів щодо мене. Отже, можна було вважати, що перше, тобто що я справді Девід Балфор, доведено.

— Сер, — попередив я, — розповідаючи свою історію, я змушений довірити вам життя одного свого друга. Дайте слово, що воно буде для вас священним. Що ж до

мене, то найкращою гарантією моєї безпеки є ваше обличчя.

Містер Ренкейлор дав мені слово, але додав:

— Така передмова змушує насторожитись, а тому, коли у вашій історії зустрічаються хоч найменші порушення закону, прошу вас не забувати, що я правник, і обминати їх.

Тоді я розповів йому про свої поневіряння з самого початку, а він слухав, зсунувши окуляри на чоло й заплющивши очі. Часом мені здавалося, що він спить. Та де там! Він, як виявилося потім, чув кожне моє слово. Особливо мене вразили його винятковий слух і рідкісна пам'ять. Він запам'ятав навіть незнайомі йому й важкі для вимови гельські імена, які чув тільки один раз, і потім нагадував мені їх через багато років. Та коли я назвав повне ім'я Алана Брека, між нами відбулася досить дивна розмова. Ім'я Алана, безперечно, облетіло всю Шотландію разом із звісткою про вбивство в Аппіні й про винагороду за його голову. Не встигло це ім'я злетіти з моїх уст, як правник поворухнувся і розплющив очі.

— Бувши вами, я б не називав непотрібних імен, містере Балфор, — зауважив він, — надто імен верховинців, багато яких є небезпечними злочинцями.

— Звичайно, було б краще не називати їх, — погодився я, — та коли воно вже зірвалося з моїх уст, я мушу й далі згадувати його у своїй розповіді.

— Ви помиляєтесь, — заперечив містер Ренкейлор. — Як ви, очевидно, вже помітили, я трохи недочуваю, а тому не зовсім певен, що добре розчув це ім'я. З вашого дозволу ми називатимемо вашого друга містером Томсоном... щоб потім не [329] було ніяких непорозумінь. А надалі я робив би так з усіма верховинцями, про яких вам доведеться згадувати, живі вони чи мертві.

Зі слів правника я зрозумів, що він дуже добре розчув Аланове ім'я і вже здогадався, що я розповідатиму про вбивство. Що ж, коли він вирішив прикидатися, хай прикидається, мене це не обходило. Тому я всміхнувся і погодився з ним, зауваживши між іншим, що це ім'я мало схоже на верховинські імена. Далі у всій моїй розповіді Алан називався містером Томсоном. Мене це смішило тим більше, що сам Алан був мастак на такі витівки. Джеймса Стюарта я вивів під ім'ям родича містера Томсона. Колін Кембл називався містером Ґленом. А коли я дійшов до Клюні, то відрекомендував його: "Містер Джеймсон, ватаг верховинців". Ми відверто грали з ним комедію, і я дивувався, що правник зацікавлений у ній; та, зрештою, це було в дусі того часу, коли в державі існували дві партії, і обережні люди, які не пристали до жодної з них, всіляко намагалися не ображати ні ту, ні ту.

— Так, так, — протяг нотар, коли я закінчив. — Це ж справжня епічна поема, ціла "Одіссея" наших днів. Вам слід викласти її латинською мовою, коли ваші знання поповняться, або ж, якщо вам це більше до вподоби, по-англійському, хоч я особисто віддаю перевагу латині, як виразистішій мові. Ви багато подорожували; quoe regio in terris (1)— в якій лишень парафії Шотландії (я роблю вільний переклад латинського виразу) вам не довелось побувати за час своїх блукань! Крім того, ви виявили дивну здатність щоразу потрапляти у фальшиве становище, але водночас слід визнати, що

поводилися завжди гідно. Цей містер Томсон здається мені джентльменом неабияких здібностей, хоч, по-моєму, він, мабуть, надто жорстокий. Незважаючи на всі його заслуги, було б набагато краще, коли б він зараз маринувався у Північному морі, бо з таким чоловіком, містере Балфор, можна попасти в халепу. Але ви, певна річ, робите слушно, лишаючись вірним йому, адже він свого часу теж був вірний вам. Він, можна сказати, був вам вірним супутником; і не менше paribus vestigia figit (2), що інакше ви обидва вже давно б гойдалися на шибениці. Та, на щастя, ці дні вже минули, і я гадаю, що наближається кінець вашим поневіряння.

(1) В яких краях світу (латин.).

(2) Дбання такого ж сліди полишив (латин.).

Отак розмірковуючи над моїми пригодами, він дивився на [330] мене з такою добротою і прихильністю, що я ледве міг приховати своє задоволення. Я дуже довго блукав у країні диких безправних верховинців і спав у горах просто неба, а тому насилу вірив, що знову сиджу в чистому, покритому дахом будинку й по-дружньому розмовляю з пристойно одягненим джентльменом. Згадавши про одяг, я кинув погляд на своє брудне лахміття, і мені знову стало соромно. Та нотар помітив це і зрозумів мене. Він устав, гукнув, щоб поставили ще один куверт, бо містер Балфор залишається обідати, і повів мене до спальні на другому поверсі. Там він поставив переді мною воду, дав мило й гребінець, дістав одяг, що належав його синові, і з відповідними побажаннями вийшов з кімнати.

Розділ XXVIII

Я ЙДУ ШУКАТИ СВОЮ СПАДЩИНУ

Перевдягшись і глянувши в люстро, я з радістю побачив, що жебрак відійшов у далеке минуле, а Девід Балфор воскрес. Та все-таки я якось соромився цієї зміни, а особливо позиченого одягу. Коли я скінчив свій туалет, містер Ренкейлор зустрів мене на сходах, поздоровив з новим становищем і знову повів до свого кабінету.

— Сідайте, містере Балфор, — показав він на стілець. —Тепер, коли ви стали трохи більше схожим на самого себе, я подивлюсь, чи не зможу сказати вам що-небудь нове. Вас, напевне, цікавлять взаємини між вашим батьком і дядьком. Це й справді дивовижна історія, яку мені не зовсім зручно пояснювати вам. Бо, — додав він у замішанні, — причиною всього є кохання.

— Відверто кажучи, — зауважив я, — це уявлення ніяк не в'яжеться з моїм дядьком.

— Але ж ваш дядько, містере Девіде, не завжди був старий, — відказав правник, — і, хоч це, мабуть, здивує вас іще дужче, не завжди був такий бридкий. Він був гарний і елегантний, люди виглядали з дверей, коли він проїжджав на баскому коні. Я теж часто проводжав його поглядом і, зізнаюся щиро, не без заздрощів, бо сам я був негарний із себе, як і мій батько, а в ті часи це мало велику вагу. Odi te, qui bellus es, Sabelle (1).

(1) Осоружний мені ти, сабінцю, бо гарний (латин.).

— Просто не віриться, — кинув я. [331]

— Ще б пак, молодість завжди так дивиться на старість. Та це ще не все: ваш

дядько був розумний і міг стати великою людиною. У тисяча сімсот п'ятнадцятому році він не придумав нічого розумнішого, як приєднатися до повстанців, але ваш батько вирушив за ним, знайшов його десь у рові, привіз назад multum gementem (1) на потіху всьому графству. І ось, majora canamus (2): обидва юнаки покохали одну дівчину. Загальний улюбленець випещений містер Ебінізер не мав жодного сумніву в перемозі, а коли зрозумів свою помилку, то зовсім утратив розум. Усі навколишні жителі знали про це. Він то лежав хворий удома, оточений домашніми, що безпорадно стояли біля його ліжка, то вештався по шинках, розповідаючи про свою лиху долю кому попало. Ваш батько, містере Девіде, був добрий чоловік, але м'якосердий, надто м'якосердий; він сприйняв усі ці дурниці наповажне і —подумати лишень! — відмовився від дівчини. Та вона виявилася не дурна, — ви, певно, від неї успадкували допитливий розум, — і не погодилася з тим, щоб її перекидали, як м'яч, з рук у руки. Обидва благали її на колінах; врешті все скінчилося тим, що вона обом показала на двері. Це сталося в серпні. Пам'ятаю, того року я саме повернувся з коледжу. Сцена, мабуть, була надзвичайно кумедною.

Мені й самому вся ця історія здалася досить безглуздою, але я не міг забути, що до неї був причетний мій батько.

— Одначе, сер, тут було, безперечно, дещо й трагічне? —промовив я.

— О ні, сер, нічого такого, — відказав правник. — Адже в трагедії неодмінно має бути поважна причина для конфлікту, щось dignus vindice nodus (3), а в цій справі зав'язкою була примха розбещеного молодого бевзя, якого слід було просто міцніше зв'язати. Але ваш батько думав інакше, і справа скінчилася тим, що після багатьох поступок з його боку і всіляких виявів плаксивого сентиментального егоїзму з боку вашого дядька вони кінець кінцем уклали щось подібне до угоди, висліди якої вам довелося недавно відчути на своїй шкурі. Один з братів узяв дівчину, а другий — маєток. Нині дуже багато говорять про милосердя та великодушність, але я завжди дотримувався думки, що в таких спірних питаннях найкращих наслідків можна досягти, тільки порадившись із адвокатом і взявши все, що дозволяє закон. У кожному разі це донкіхотство вашого батька, несправедливе саме по собі, спричинилося до ще більших несправедливостей. Ваші [332] батько й мати жили й померли бідняками, вас виховали в убозтві; а чого лишень не довелось витерпіти орендарям Шооза! Я міг би ще додати, що пережив за цей час сам містер Ебінізер, але мені байдуже до нього.

(1) У жаліснім стогоні (латин.).

(2) Співатимем далі (латин.).

(3) Гідне втручання месника-бога (латин.).

— Найдивніше тут те, — сказав я, — що вдача людини могла так змінитися.

— Що правда, то правда, — погодився містер Ренкейлор. —Але я не бачу тут нічого дивного. Не міг же він не зрозуміти, що відіграв досить негарну роль. Ті, хто знав цю історію, відцурались містера Ебінізера, а ті, хто не знав її, побачивши, що один брат зник, а другий заволодів маєтком, зняли галас про вбивство; тому всі намагались уникати його. Угода дала йому тільки гроші, отож він і став найбільше думати про

гроші. Він був себелюбцем замолоду і лишився ним на все життя. Ви самі бачили, на що перетворилось його вишукане поводження й шляхетні почуття.

— Даруйте, сер, — перебив я, — але мені незрозуміло, яке ж моє місце у всьому цьому?

— Маєток, безперечно, належить вам, — відповів нотар. —Хай там що підписав ваш батько, ви єдиний законний спадкоємець маєтку. Однак ваш дядько буде боротись до останньої змоги і, мабуть, поставить питання про те, чи ви справді його небіж Девід Балфор. Судовий процес завжди потребує значних витрат, а сімейний судовий процес здебільшого буває скандальний. Крім того, якби випливли на світло деякі ваші справи з містером Томсоном, ми могли б обпектися. Звичайно, факт вашого викрадення був би козирем у наших руках, коли б нам пощастило довести його. Та це нелегка справа, а тому моя вам порада — не вимагати надто багато від свого дядька, можливо, навіть залишити його в Шоозі, де він за чверть століття вже встиг пустити коріння, і задовольнитися наразі добрим щорічним утриманням.

Я сказав йому, що охоче піду на поступки і що мені, звичайно, було б дуже неприємно виставляти сімейні справи на суд загалу. Тим часом у моїй голові вже почав складатися в загальних рисах план, відповідно до якого ми й діяли потім.

— Отже, найголовніше — це довести участь мого дядька у викраденні? — спитав я.

— Авжеж, — відповів містер Ренкейлор, — і, по змозі, без допомоги суду. Безперечно, ми могли б розшукати кількох матросів із "Завіту", які засвідчили б під присягою, що вас справді викрали; та якби їх викликали свідками, ми не мали б змоги контролювати їхні свідчення, і, напевно, було б згадане й ім'я містера Томсона. А це, судячи з того, що ви розповіли мені, зовсім не бажане. [333]

— Гаразд, сер, ось як я уявляю собі наші дальші дії, —сказав я і виклав перед ним свій план.

— З вашого плану виходить, що мені доведеться зустрічатися з цим Томсоном? — спитав він, коли я скінчив.

— Гадаю, що так, сер, — ствердив я.

— Отака халепа! — вигукнув правник, потираючи чоло. — Нічого сказати! Ні, містере Девіде, боюся, що план ваш нездійсненний. Я нічого не маю проти вашого друга, містера Томсона, я не знаю нічого поганого про нього, а якби знав, —затямте це, містере Девіде, — то моїм обов'язком було б затримати його. Та зважте самі: чи розумно нам зустрічатися? Можливо, він винен у якому-небудь злочині. Він міг не сказати вам усього. Його, може, навіть і звуть не Томсоном! — вигукнув містер Ренкейлор, моргнувши мені, — бо ці суб'єкти підбирають собі імена, як ягоди глоду.

— Вирішуйте ви, сер, — відповів я йому.

Однак ясно було, що мій план нотареві сподобався, бо він ще довго розмірковував над ним, поки нас покликали обідати. Не встигла місіс Ренкейлор залишити нас удвох за пляшкою вина, як правник знову заговорив про мою пропозицію. Коли й де маю я зустрітися зі своїм другом, містером Томсоном? Чи певен я щодо обачності містера Т.? Припустімо, нам пощастить зловити старого лиса на злочині, чи погоджусь я на такі

або такі умови? Ці й подібні запитання він ставив переді мною через великі проміжки часу, замислено смакуючи вино. Коли я відповів на всі запитання, причому відповіді, очевидно, задовольнили його, він ще глибше задумався, забувши навіть про бордо. Потім містер Ренкейлор дістав аркуш паперу й олівець і почав щось писати, зважуючи кожне слово; нарешті він подзвонив, і в кімнату ввійшов його секретар.

— Торренсе, — звернувся правник до нього, — до вечора треба переписати оцей папір, а коли закінчите, приготуйтесь, будь ласка, прогулятися з цим джентльменом і мною. Ви, можливо, будете потрібні як свідок.

— Що я чую, сер! — вигукнув я, коли секретар вийшов з кімнати. — Отже, ви передумали?

— Як бачите, — відказав він, наповнюючи свого келиха вином. — Та не говорімо більше про справи. Вигляд Торренса нагадав мені про одну сміховину, що сталася кілька років тому, коли я домовився зустрітися з цим бідолашним незграбою біля Единбурзького перехрестя. Кожен пішов у своїх справах, і, коли вже була четверта година дня, Торренс, випивши зайве, не впізнав свого хазяїна, а я, забувши вдома окуляри, бачив без них так погано, що, слово честі, не зміг [334] упізнати свого власного секретаря. — Тут містер Ренкейлор щиро засміявся.

Я погодився, що це й справді дивний випадок, і з чемності всміхнувся. Але мене цілий день дивувало, що він без кінця повертався до цього випадку, докладно зупиняючись на ньому і оповідаючи його з новими подробицями й зі сміхом. Врешті я збентежився, і мені стало соромно за таку безглузду поведінку свого нового друга.

Незадовго до призначеного мною часу зустрічі з Аланом ми вийшли з дому, я під руку з містером Ренкейлором, а Торренс за нами з документом у кишені і прикритим кошиком у руках. Весь час, поки ми йшли вулицями міста, правникові доводилось кланятись направо й наліво і затримуватися, розмовляючи з людьми, які просили його поради в міських або особистих справах. Я відзначив собі, що він тішиться великою пошаною в окрузі. Нарешті будинки лишились позаду і ми пішли понад гаванню до заїзду "Під глодом" та поромного причалу, які були свідками мого нещастя. Я не міг без хвилювання дивитись на ці місця, згадуючи, що багатьох із тих, хто був тоді зі мною, вже немає на світі. Рейсом загинув і, хотілося сподіватись, уникнув зла, яке чекало на нього тут. Шуен переселився туди, куди я не насмілився б іти слідом за ним; а бідні матроси пішли на дно разом з бригом. Я пережив їх і навіть сам бриг, вийшов неушкодженим з усіх поневірянь і жахливих небезпек. Мені залишалося тільки дякувати своїй долі, та все-таки я не міг дивитися на це місце без скорботи за інших і холоду в серці від згадки про пережите.

Такі думки тривожили мене, коли раптом містер Ренкейлор ударив рукою по кишенях, засміявся і вигукнув:

— Подумайте лишень! Хіба це не кумедна пригода? Після всього, що я говорив вам, я забув окуляри!

Тоді я вмить здогадався, навіщо він розповідав той анекдот, і зрозумів, що він навмисне залишив окуляри вдома. Він хотів скористатися Алановою допомогою і

водночас не бачити його, уникнувши таким чином фальшивого становища. Задумано було й справді непогано, бо тепер, коли справа дійшла до найгіршого, як би міг містер Ренкейлор засвідчити особу мого друга або як би змогли примусити його давати свідчення, спрямовані проти мене? Однак він щось надто довго не помічав відсутності окулярів, а коли ми йшли містом, упізнавав багатьох людей і розмовляв з ними. Я почав сумніватися в тому, що містер Ренкейлор має поганий зір.

Як тільки ми проминули заїзд (між іншим, я впізнав на дверях хазяїна з люлькою в зубах і дуже здивувався, що він [335] зовсім не постарішав), містер Ренкейлор вирішив іти далі вдвох із Торренсом, а мене послав уперед розвідником. Я зійшов на пагорб, час від часу насвистуючи гельську пісеньку, і невдовзі з радістю почув цю ж мелодію у відповідь, а потім побачив Алана, що підвівся з-за куща. Алан трохи підупав на дусі, ховаючись цілий день від людей, до того ж він майже нічого не їв, а лише трохи перекусив у якійсь пивниці поблизу Дундаса. Та ледве він глянув на мій одяг, його обличчя проясніло. Коли ж я розповів йому, як успішно посуваються наші справи, і пояснив його роль в наших дальших діях, Алан наче переродився.

— Ви чудово придумали, — захоплювався він. — Запевняю вас, що для здійснення вашого плану ви не могли знайти кращої людини, ніж Алан Брек. Таку справу не кожному можна довірити, тут потрібна людина кмітлива, врахуйте це. Однак мені здається, що вашому правникові не терпиться побачити мене.

Я гукнув і помахав рукою містерові Ренкейлорові. Нотар підійшов до нас, і я відрекомендував його своєму другові, містерові Томсонові.

— Я дуже радий зустрітися з вами, містере Томсон, — сказав він. — Але я забув свої окуляри, і наш друг, містер Девід (тут він поплескав мене по плечу), підтвердить, що без них я майже сліпий. Тож не дивуйтесь, коли я завтра не впізнаю вас.

Містер Ренкейлор сказав це, гадаючи заспокоїти Алана, та верховинцеві з його гонором досить було найменшої дрібниці, щоб спалахнути.

— Не розумію, сер, — відповів Алан сухо. — Як на мене, це не таке й важливе. Адже ми зустрілися тут з певною метою —допомогти містерові Балфорові — і, як мені здається, маємо мало спільного в усьому іншому. Проте я приймаю ваше вибачення, воно було якраз дуже доречне.

— На більше я не міг і сподіватися, містере Томсон, — щиро промовив Ренкейлор. — А тепер, оскільки ми з вами головні дійові особи в цій справі, я гадаю, що нам слід про все домовитись, а тому дозвольте взяти вас під руку, бо в темряві я без окулярів погано бачу стежку. Ви ж, містере Девіде, знайдете в особі Торренса дуже приємного співрозмовника. Тільки дозвольте нагадати вам, що йому зовсім ні до чого знати про ваші пригоди, а також про пригоди… гм… містера Томсона.

І вони попрямували вперед, довірчо розмовляючи, а ми з Торренсом ішли позаду.

Була вже одинадцята година ночі, коли ми дібралися до Шооз-гавза. Ніч видалась темна й тепла, легенький вітрець, що віяв з південного заходу, шелестів листям на деревах, і [336] цей шелест заглушував нашу ходу. Ми підійшли ближче, але не помітили жодного вогника у всьому будинку. Мій дядько, певно, вже був у ліжку, і це

нас дуже влаштовувало. Ярдів за п'ятдесят від будинку ми востаннє порадились, потім правник, Торренс і я тихенько підкралися до будинку й сіли за рогом. Тоді Алан, не ховаючись, підійшов до дверей і почав стукати.

Розділ XXIX

Я ВСТУПАЮ У СВОЇ ВОЛОДІННЯ

Алан довго грюкав у двері, але його удари тільки віддавалися луною в будинку і в околицях. Та ось нарешті я почув, як хтось обережно відчиняє вікно, і зрозумів, що дядько прийшов на свій спостережний пункт. У нічній темряві він міг бачити тільки постать Алана, що вимальовувалась чорною тінню на сходах, а троє свідків були сховані так, що він їх не бачив. Отож чесній людині нічого було боятись у своєму власному домі. Та однаково він довго мовчки вивчав гостя, а коли заговорив, то голос його тремтів від страху.

— Що сталося? — спитав він. — О такій порі ночі порядні люди не приходять з відвідинами, а з нічними птахами я не знаюсь. Що вас привело сюди? У мене є мушкетон.

— Це ви, містере Балфор? — кинув Алан у відповідь, одійшовши від дверей і дивлячись угору в темряву: — Будьте обережні з вашим мушкетоном. То паскудні штуки, коли стріляють.

— Що вам потрібно? І хто ви? — розгнівався дядько.

— Я не збираюсь вигукувати своє ім'я на всю околицю, —відповів Алан. — А що мене привело сюди — це інша справа, яка стосується вас більше, ніж мене. Коли ви бажаєте слухати, я перекладу її на музику й заспіваю вам.

— Що це за справа? — спитав дядько.

— Девід, — відповів Алан.

— Який Девід? — вигукнув дядько; голос його дуже змінився.

— Сказати вам прізвище? — спитав Алан.

Запала мовчанка, а потім дядько промовив з сумнівом у голосі:

— Мабуть, краще впустити вас.

— Я теж так вважаю, — погодився Алан, — Та річ іще в тому, чи схочу я заходити. Ось що я вам скажу. По-моєму, нам краще поговорити про нашу справу тут, на порозі; і ми [337] поговоримо тут або ж ніде. Попереджую вас, що я так само впертий, як і ви, до того ж я знатнішого походження.

Ця зміна тону збентежила Ебінізера. Поміркувавши, він сказав:

— Гаразд, гаразд. Хай буде по-вашому, — і зачинив вікно. Але він довгенько спускався сходами і ще довше відмикав двері, очевидно, шкодуючи, що погодився зійти вниз, і здригаючись від страху на кожному східці, перед кожною штабою і засувом. Нарешті ми почули рипіння завіс, дядько тихенько вислизнув з дверей і, побачивши, що Алан відступив на крок чи два, сів на верхньому східці ґанку, тримаючи мушкетон напоготові.

— А тепер, — попередив він, — не забувайте, що в мене в руках мушкетон; коли ви підійдете хоч на один крок, я вб'ю вас.

— Дуже люб'язно сказано, — кинув Алан.

— Ет, ет, — буркнув дядько. — Ваша поява не обіцяє нічого доброго, тому я повинен бути напоготові. А тепер, коли ми порозумілися, можете говорити про свою справу.

— Гаразд, — сказав Алан. — Якщо ви такий здогадливий чоловік, то, напевне, помітили, що я джентльмен-верховинець. Моє ім'я нітрохи не стосується справи, але володіння моїх родичів не дуже далеко від острова Мулу, про який ви, мабуть, чули. В тих місцях загинув корабель, і, коли наступного дня мій родич шукав уздовж берега викинуті на берег уламки корабля, то випадково натрапив на півмертвого хлопця. Він вернув його до тями, а потім разом з іншими джентльменами одвів у старий зруйнований замок, де з того часу й по сьогоднішній день вони витрачаються на його утримання. Мої друзі трохи дикуваті й не так добре знаються на законах, як деякі відомі мені люди. Довідавшись, що хлопець шляхетного походження і доводиться вам рідним небожем, містере Балфор, вони попросили мене побувати у вас і обговорити цю справу. Але, попереджую, коли ми не прийдемо до якоїсь угоди, то малоймовірно, що ви побачите його ще коли-небудь. Бо мої друзі, — додав він наївно, — не дуже забезпечені люди.

Дядько прокашлявся.

— Мене це мало турбує, — прохрипів він. — Я завжди був незадоволений ним і не маю ніякого бажання втручатись у цю справу.

— Так, так, — кинув Алан. — Я бачу, чого ви добиваєтесь. Ви прикидаєтесь, що вам байдуже до хлопця, щоб заплатити менший викуп.

— Ні, — похопився дядько. — Я кажу вам чисту правду. Мене зовсім не цікавить цей хлопець, і я не збираюсь платити [338] за нього викуп. Можете робити з ним, що завгодно, мені байдуже.

— Як, сер? — здивувався Алан. — Адже кров не водиця, чорт забирай! Та з самого тільки сорому ви не покинете напризволяще сина свого брата, а якби покинули і це стало б відомим, то вас би не дуже шанували у ваших краях.

— Мене й так не дуже люблять, — відказав Ебінізер. —А крім того, я не розумію, яким чином ця справа може стати відомою? У всякому разі не від мене. Ви й ваші друзі теж мовчатимете. Отже, це пуста розмова, мій любий, — додав він.

— Тоді Девід сам розкаже про все, — зауважив Алан.

— Яким чином? — насторожився дядько.

— А дуже просто, — пояснив Алан. — Мої друзі тримали вашого небожа в себе, поки була надія одержати за нього гроші; але, втративши її, вони, звичайно, випустять його на всі чотири вітри, і хай йому дідько!

— Ну й що з того? — знизав дядько плечима. — Мене це ніскільки не схвилює.

— Я так і думав, — мовив Алан.

— Чому? — поцікавився Ебінізер.

— Послухайте, містере Балфор, — відповів Алан, — з усього, що я чув, можна зробити два висновки: або ви любите Девіда й заплатите, щоб повернути його до себе, або ж у вас є якісь особливі причини не бажати його повернення, і тоді ви заплатите

нам, щоб ми залишили хлопця в себе. Здається, перше вам не подобається, значить, ви хочете другого. Що ж, я дуже радий, бо я і мої друзі покладемо в кишеню добрі грошики.

— Я не розумію вас, — сказав дядько.

— Не розумієте? — ступив до нього крок Алан. — Тоді послухайте: ви не хочете, щоб цей хлопчисько повертався до вас, гаразд, що в такому разі з ним робити і скільки ви за це заплатите?

Дядько промовчав і неспокійно засовався на місці.

— Слухайте, сер! — закричав Алан. — Не забувайте, що я джентльмен, я ношу королівське ім'я і не прийшов сюди оббивати у вас пороги. Або ви негайно дасте мені ввічливу відповідь, або ж, присягаюся вершиною Ґленко, я всаджу у ваші нутрощі три фути криці.

— Гей, чоловіче, — вигукнув дядько, зводячись на ноги, —зачекайте хвилинку! Я звичайна людина, а не вчитель танців, і намагаюсь бути ввічливим, наскільки можливо. А ваші дикі слова ганьблять вас! Нутрощі, кажете! Невже я чекатиму зі своїм мушкетоном? — пробурчав він сердито.

— Порох і ваші старі руки проти блискучої сталі в руках Алана — те саме, що слимак у порівнянні з ластівкою, — сказав [339] Алан. — Поки ваш тремтячий палець знайде курок, руків'я моєї шпаги вже стирчатиме з ваших грудей.

— Чоловіче добрий, хіба ж я заперечую? — відказав дядько. — Говоріть, що хочете, робіть по-своєму, я не стану на перешкоді. Скажіть тільки, що вам потрібно, і ви побачите, що ми зможемо дійти згоди.

— От і чудово, сер, — промовив Алан. — Я не прошу у вас нічого, крім відвертості. Двома словами: ви хочете, щоб хлопця вбили, чи хай живе?

— Боже милосердний! — вигукнув Ебінізер. — Сили небесні! Та хіба ж можна таке говорити?!

— Вбити чи залишити в себе? — повторив Алан.

— О-о-о, в себе, в себе! — заволав дядько. — Не треба лити кров, благаю вас!

— Гаразд, — погодився Алан. — Як вам завгодно, але це буде дорожче.

— Дорожче?! — закричав Ебінізер. — Невже вам легше заплямувати свої руки кров'ю?

— Дурниця, — заявив Алан. — Все одно, і те, й друге —злочин! А вбити і легше, і швидше, і надійніше. Утримувати хлопця значно важче, це клопітна і ризикована справа.

— І все-таки мені хотілося б, щоб він жив, — наполягав дядько. — Я ніколи не чинив нічого неподобного і не збираюсь чинити на втіху дикому верховинцеві.

— Ви вельми делікатний, — глузливо зауважив Алан.

— Я людина принципу, — просто сказав Ебінізер. — І коли мені за це треба платити, я заплачу. Крім того, ви забуваєте, що хлопець — син мого брата.

— Гаразд, гаразд, — кинув Алан. — А тепер щодо ціни. Мені не так легко призначити її. Я хотів би спершу знати деякі незначні подробиці. Мені хотілося б,

наприклад, почути, скільки ви дали Гозісенові, коли вперше збували хлопця з рук?

— Гозісенові! — вигукнув приголомшений дядько. — За віщо?

— За викрадення Девіда, — пояснив Алан.

— Це брехня! Це підла брехня! — закричав дядько. — Його ніколи не викрадали. Той, хто сказав вам таке, збрехав. Викрадення? Його ніколи не викрадали.

— Коли йому й пощастило врятуватися, то не моя заслуга в тому, та й не ваша, — зауважив Алан, — а також і не Гозісенова, якщо тільки йому можна вірити.

— Що ви хочете цим сказати? — збентежився Ебінізер. —Хіба Гозісен розповідав вам що-небудь?

— Ач який, старий бугай, а звідки ж я міг про все дізнатись?! — вигукнув Алан. — Ми з Гозісеном компаньйони, ми ділимо прибутки. Як бачите, брехня вам не допоможе. Відверто [340] кажучи, ви зробили велику дурницю, втаємничивши цього моряка у ваші особисті справи. Та тепер уже пізно шкодувати, що посієш, те й збереш. Мене цікавить, скільки ви йому заплатили?

— Хіба він сам не казав вам?

— Це моя справа.

— Хай буде по-вашому, — промовив дядько. — Мені байдуже, що він говорив. Він однаково збрехав. Скажу вам чистісіньку правду, я дав йому двадцять фунтів. І, щоб бути з вами цілком чесним, додам, що, крім цього, він мав одержати гроші за продаж хлопця в Каролініі. Отже, вийшло б трохи більше, але, як бачите, не з моєї кишені.

— Дякую, містере Томсон. Цього цілком досить, — сказав правник, виступаючи наперед, а потім дуже ввічливо звернувся до дядька:

— Добрий вечір, містере Балфор.

— Добрий вечір, дядьку Ебінізере, — привітався я.

— Чудова сьогодні нічка, містере Балфор, — додав Торренс. Мій дядько не відповів ані слова, лихого чи доброго. Він сидів на верхньому східці ґанку і мовчки дивився на нас, мов скам'янілий. Алан забрав з його рук мушкетон, а нотар, узявши дядька під руку, підняв його зі східця, завів на кухню й посадив на стілець біля каміна. Вогонь у каміні тільки-но згас, і кімнату освітлював каганчик із ситняковим ґнотом.

Якусь хвильку всі дивились на мого дядька, невимовно радіючи своєму успіхові, але не без жалю до осоромленого старого.

— Ну, ну, містере Ебінізер, — звернувся до нього правник. —Не треба так журитись, обіцяю вам, що наші умови будуть не важкі. А поки що дайте нам ключ від льоху. Торренс принесе нам пляшку старого вина на честь такої події. — Потім, обернувшись до мене і взявши мене за руку, він сказав:

— Містере Девіде, бажаю вам усього найкращого у вашому новому становищі, яке ви, безперечно, цілком заслужили. —Після цього він жартівливо звернувся до Алана: — Поздоровляю вас, містере Томсоне, ви дуже вміло вели справу. Одного лише я не зміг зрозуміти. Як вас, власне, звати? Яків чи Карл? Чи, може, Ґеорг?

— А чому ви гадаєте, що мене звуть одним із цих трьох імен, сер? — випростався Алан, ніби передчуваючи образу.

— Тільки тому, сер, що ви згадували про королівське ім'я, — відповів Ренкейлор. — Ще ніколи не існувало короля Томсона (я принаймні не чув такого), і я подумав, що ви згадуєте ім'я, яке вам дали при хрещенні. [341]

Це був саме один з тих ударів, які Алан сприймав аж надто чутливо; і, слід зізнатися, він ледве стерпів образу. Не сказавши ні слова у відповідь, відійшов у найдальший куток кухні і сів там, сердито надувшись. Лише тоді, коли я підійшов до нього, потиснув йому руку й щиро подякував як головному справцеві мого успіху, він трохи повеселішав і згодом приєднався до нашого товариства.

На цей час ми вже встигли розпалити камін і відкоркувати пляшку вина. З кошика видобули добру закуску. Торренс, я й Алан сіли вечеряти, а містер Ренкейлор і мій дядько пішли в сусідню кімнату радитись. Просидівши там майже годину, вони, нарешті, домовилися, після чого ми з дядьком скріпили підписами формальний договір. За умовами договору, дядько зобов'язувався винагородити Ренкейлора за його посередництво й виплачувати мені дві третини щорічного прибутку від маєтку Шооз.

Таким чином жебрак з балади повернувся додому. Вкладаючись тієї ночі на кухонних скринях спати, я почував себе людиною з достатками й певним становищем у країні. Алан, Торренс і Ренкейлор уже спали непробудним сном на твердих ліжках. Я ж пробув стільки днів і ночей просто неба в багнюці, на голому камінні, часто голодний і в повсякчасному страху за своє життя, що ця зміна вплинула на мене дужче, ніж усі попередні знегоди. Я пролежав до світанку, дивлячись на відблиски полум'я на стелі і вкладаючи плани на майбутнє.

Розділ XXX

Я ПОЧИНАЮ ДІЯТИ

Хоч я особисто й прибився до тихої гавані, у мене на руках ще залишався Алан, перед яким я почував великий обов'язок. Крім того, на душі в мене важким тягарем лежала справа про вбивство Коліна Кембла й ув'язнення Джеймса Ґленського. Про всі свої сумніви я розповів Ренкейлорові, коли прогулювався з ним наступного ранку перед Шооз-гавзом.

Правник цілком погодився зі мною щодо мого обов'язку перед Аланом: будь-що я повинен допомогти йому вибратись за межі країни. Але у справі Джеймса він дотримувався іншої думки.

— Містер Томсон, — мовив він, — одне, а родич містера Томсона — зовсім інше. Я мало обізнаний з фактами, проте [342] мені відомо, що одна знатна особа (назвемо її г.А.(1), з вашого дозволу) якоюсь мірою причетна до цієї справи і навіть, як гадають, настроєна вороже проти Джеймса. Г.А., безперечно, благородний джентльмен, однак, містере Девіде, timeo qui nocuere deos (2). Якщо ви спробуєте стати на перешкоді його помсті, то не забувайте, що в нього є змога заткнути вам рота, вас посадять на лаву підсудних. Там ви будете в однаковому становищі з родичем містера Томсона. Ви скажете, що ви не винні. Ну й що з того? Адже родич містера Томсона теж не винний. А коли вже вас судитимуть присяжні-верховинці під головуванням судді-верховинця, до того ж у справі, де йдеться про розбрат між верховинцями, то кінець такого суду буде

один — пряма дорога на шибеницю.

(1) Герцог Арґайлський {прим, автора).

(2) Боюся тих, хто шкодить богам {латин.).

Такі міркування спадали мені на думку й раніше, але я не знаходив на них розумної відповіді, а тому, прикинувшись наївним, спитав:

— Значить, сер, у мене не залишається іншого виходу, крім шибениці, га?

— Любий хлопче, — вигукнув містер Ренкейлор. — Ідіть з Богом і робіть те, що підказує вам ваше сумління. В мої літа не слід було б радити вам вибирати безпечне й ганебне. Я прошу у вас пробачення і забираю свої слова назад. Ідіть і виконуйте свій обов'язок. І якщо вам доведеться йти на шибеницю, поводьтесь як джентльмен. На світі є речі, гірші від шибениці.

— Не так багато, сер, — зауважив я, всміхаючись.

— О ні, сер, — вигукнув він, — дуже багато! А щоб не ходити далеко за прикладом, скажу, що для вашого дядька було б набагато краще, якби він зараз гойдався на шибениці.

З цими словами правник повернувся в дім (ще в піднесеному настрої, бо, очевидно, був задоволений мною) і там написав для мене два листи, а потім пояснив, кому вони адресовані.

— Цей лист, — показав він, — до моїх банкірів — Британської льонопрядильної компанії, — де я відкриваю кредит на ваше ім'я. Порадьтеся з містером Томсоном, він, очевидно, обізнаний із шляхами, а ви з допомогою цього кредиту постачите йому засоби. Я певен, що ви зумієте берегти свої гроші, але в справі такого друга, як містер Томсон, я був би навіть марнотратним. Що ж до його родича, то найкраще було б піти до генерального прокурора, розказати йому все і запропонувати своє свідчення. Прийме він ваше свідчення чи ні, а, [343] може, поверне його проти г. А. — це вже інша річ. Щоб дістати вам добру рекомендацію до генерального прокурора, я написав листа вашому однофамільцеві, вченому містерові Балфору з Пілрига, якого дуже поважаю. Буде краще, коли вас відрекомендує чоловік, що має одне з вами прізвище, а пілризький лерд тішиться великою повагою у влади, і він у добрих стосунках із генеральним прокурором Грантом. Бувши вами, я не став би ускладнювати справу подробицями. І знаєте що? Я вважаю цілком зайвим згадувати містера Томсона. Намагайтесь у всьому наслідувати лерда, в нього є чого повчитися. Будьте обачні з генеральним прокурором, і хай допоможе вам Бог у вашій справі, містере Девіде!

Після цього містер Ренкейлор повернув з Торренсом до Квінзфері, а ми з А ланом пішли в напрямку Единбурга. Проходячи стежкою повз ворота й недобудовану вартівню, ми весь час оглядались на оселю моїх предків. Над її димарями не здіймався жоден димок; величезний, оголений будинок здавався безлюдним. Тільки в одному з вікон на горішньому поверсі виднівся кінчик нічного ковпака, що розгойдувався вгору і вниз, вперед і назад, немов кроляча голова в норі. Я не почув ані слова привіту, коли прийшов сюди, і ще менше бачив ласки за час свого перебування тут, але тепер принаймні стежили, як я покидаю цей дім.

Ми йшли повільно й неохоче, не маючи й найменшого бажання розмовляти. Обох нас непокоїла думка про близьку розлуку, і ми з сумом згадували минулі дні. Зрештою ми порушили мовчанку й домовилися, що будемо робити далі. Вирішили, що Алан ховатиметься десь поблизу, в цьому ж графстві, і буде щодня приходити на умовлене місце, де я міг би підтримувати з ним зв'язок особисто або через посланця. Тим часом я мав розшукати адвоката з Аппінських Стюартів, тобто людину, якій можна довіритися; його справою було знайти судно й допомогти Аланові безпечно сісти на нього. Тільки-но ми покінчили зі справами, як знову замовкли, наче нам обом відібрало мову. Я спробував був пожартувати з Алана, називаючи його містером Томсоном, а він у відповідь поглузував з мого нового одягу й маєтку, та на цьому жарти й закінчились, бо нам більше хотілося плакати, ніж сміятися.

Ми йшли весь час путівцем і невдовзі вже спускалися з гори Корстофайн. Підійшовши ближче до місця, що називалося "Відпочинь і будь вдячний", ми обидва зупинилися, бо зрозуміли без слів, що тут наші шляхи розходяться. Алан ще раз повторив мені все, про що ми домовились: адресу адвоката, годину, коли він мав бути на умовленому місці, і знаки, з [344] допомогою яких можна було розшукати його. Потім я віддав йому всі гроші, які мав із собою (гінею чи дві, взяті в Ренкейлора), щоб він не голодував до нашої зустрічі. Ми постояли трохи, мовчки дивлячись на Единбург.

— Що ж, прощавайте, — першим обізвався Алан, подаючи мені ліву руку.

— Прощавайте, — сказав я, потиснувши її, і швидко зійшов з гори.

Ми жодного разу не глянули один одному в обличчя, і навіть поки я ще міг бачити його, я ні разу не оглянувся на друга, якого залишав самого. Зате далі, дорогою до міста, я відчув себе таким пригніченим і самотнім, що ладен був сісти біля греблі й заплакати, як мала дитина.

Була вже дванадцята година дня, коли я проминув Вест-кірк і Ґрасмаркет і ввійшов у столицю Шотландії. Неймовірна висота будинків, що сягали десяти й п'ятнадцяти поверхів, вузькі склеписті входи, які безперестану вивергали юрби людей, товари, виставлені купцями на вікнах, галас і метушня, погане повітря й вишукані вбрання та безліч інших дрібниць зовсім приголомшили мене. І я віддався на волю натовпу, що носив мене вперед і назад вулицями міста. Та я не міг забути про Алана, який залишився біля місцини "Відпочинь і будь вдячний" (хоч ви, мабуть, подумаєте, що я не міг не захоплюватись цим новим гарним видовищем). У душу закрадався якийсь неспокій, немов сумління докоряло мені за щось погане.

Незабаром сама доля привела мене до дверей банку Британської льонопрядильної компанії.

ПРИМІТКИ

(168) Бакстер, Чарлз — правник, Стівенсонів приятель.

Овідій (Публій Овідій Назон, 43 до н.е. — бл. 18 н.е.) — славетний римський поет. Твори його в оригіналі вивчали за тих часів у школі. [347]

(169) Еммет, Роберт (1778-1803) — діяч руху за національне визволення Ірландії страчений за спробу підняти антианглійське збройне повстання.

L.J.R. — таємне студентське товариство, до якого належав Р.-Л. Стівенсон. Назва складена з перших літер англійських слів "свобода", "справедливість", "добропорядність".

(172) Лерд — у Шотландії те саме, що лорд в Англії.

(195) Банка —тут: сидіння для веслярів у шлюпці.

(204) Каролінські острови — група островів у Тихому океані, в Мікронезії.

(205) Бімс — поперечна підпалубна балка.

(210) Пікулі — городина, маринована в оцті з домішкою гірчиці та прянощів.

(212) Якобіти — прихильники короля Якова II Стюарта, вигнаного в 1688 р. з Англії; до них належали переважно аристократи-католики, зокрема й з гірської Шотландії; у 1715-1716 і 1745-1746 рр. вони піднімали безуспішні повстання на користь династії Стюартів.

(213) Король Ґеорг — ідеться про Ґеорга II (1683-1760), англійського короля (з 1727 р.), представника Ганноверської династії.

(214) Король Людовік — ідеться про Людовіка XV (1710 — 1774), французького короля з 1715 р.

Шкафут — місце на палубі між фок-щоглою і грот-щоглою.

(223) Гебридські острови — група островів в Атлантичному океані, що належать до Шотландії.

(224) Карл Великий (742-814) — французький король, згодом імператор; внаслідок численних воєн створив величезну імперію в Європі.

(229) Король Ґеорг — ідеться про англійського короля Ґеорга I (1660 — 1727), сина ганноверського курфюрста Ернста-Августа. Посів престіл у 1714 р., започаткувавши нову династію. Проти нього, як узурпатора, виступили якобіти, що обстоювали повернення Стюартів.

Престонпенс — селище поблизу Единбурга, де 1745 року відбувся бій між якобітами й вігами.

(236) Фор-марс — поміст на верхівці передньої щогли для спостереження, керування вогнем тощо.

(242) Карл II — син скинутого з престолу й страченого під час буржуазної революції в 1649 р. англійського короля Карла I. Проголошений королем, у 1650 р. зазнав поразки в битві під Бустером і втік до Франції. Престіл здобув у 1660 р. після реставрації монархії в Англії.

(248) Тартан — шотландська картата тканина, а також плед і взагалі одяг з цієї тканини.

Плек, бодл — дрібні монети в Шотландії.

(261) Шериф — у Великобританії найвища судова й адміністративна особа в графстві.

(276) Король Вільгельм — Вільгельм III Оранський (1650-1702), англійський король з 1689 р.

(280) Рашпер — ґратки смажити м'ясо на вугіллі.

(297) Принц Чарлі — Карл-Едуард Стюарт (1720-1788), онук Якова II, "молодий претендент" на англійський престіл. У 1745 р. висадився в Шотландії з наміром зібрати військо для походу на Лондон.

(310) Роб Рой (Роберт Макгрегор, 1671-1734) — шотландський розбійник.

(337) Мушкетон — кавалерійська рушниця з короткого цівкою і розтрубом на кінці; наладовувалася кількома кулями зразу. [348]